

GÁT ESZTER

PEST-BUDAI ZONGORAKÉSZÍTŐK

„Örülnek, ha talán az ipar egyéb ágairól mások kedvezőbb dolgokat mondanának, de amit a zongorakészítés terén tapasztaltakról elmondtam, az mind tiszta igazság. Ne lásson senki egyebet soraimban, mint őszinte hazafiúi jóakaratot.”

(Beregszászy Lajos
zongorakészítő, 1874)

ZONGORÁK ÉS ZONGORAMESTEREK

Bevezetés

1686 szeptemberében, csaknem három hónapig tartó ostromot követően, 145 éves török uralom alól szabadult fel a két testvérváros, Buda és Pest. A lassabb, majd felgyorsult ütemű újratelepítés, újjáépítés, a kereskedelem és a termelés újraindítása évtizedekig tartott.

Pest, kedvező földrajzi fekvésének köszönhetően, egy évszázad alatt óriási változáson ment keresztül. A korábban mezőgazdasággal, főként állattenyésztéssel és marhakereskedelemmel foglalkozó népességet a céhekbe tömörült, elsősorban helyi szükségletekre termelő kézművesek, kereskedők, tőkés vállalkozók, kisebb számú ipari munkásság és értelmiség váltotta fel. A 18. század utolsó harmadára Pest jelentős ipari, kereskedelmi és kulturális központtá vált. A város ekkor indult igazán fejlődésnek: lakosainak száma harminc év alatt megduplázódott, 1870-ig pedig tizenötszörösére emelkedett.

Az egyetem Budára (1777), majd Pestre költözésével (1783), a Királyi Helytartótanács és a Pozsonyban székelő Udvari Kamara Budára telepítésével (1784), Buda is visszanyerte régi rangját. Lakosainak száma azonban Pesthez képest sokkal mérsékeltebb ütemben növekedett: lakói birtokos nemesek, hivatalnokok, kézműves mesteremberek, kereskedők és a népesség nagyobb részét kitevő szőlősgazdák és napszámosok voltak.

A statisztikai számadatok azonban alig tesznek említést egy vékony, de a városi életben fontos szerepet játszó rétegről, a *muzsikuskokról*. A 18. század közepéig a *városi alkalmazásban* álló hivatásos zenészek feladata elsősorban a toronyszolgálat (a város

őrzése, fontosabb események jelzése stb.) és a templomi zene ellátása volt. A zenészek élén a *regens chori* (legtöbbször a városi tanító) állt, aki a karzaton éneklő két fiút, a diszkantistát és az altistát is nevelte, gondozta, tanította. Az énekkar a tenoristával és a basszistával egészült ki, a zenekar pedig két-két első, illetve második hegedűsből, négy fúvósból (akik szükség szerint fagotton, oboán, klarinéton, kürtön vagy trombitán játszottak), egy csellistából és egy bőgősből állott. A zenészek a sajátjukon kívül még két-három másik hangszer játékának is tanult mesterei voltak, a mindössze tizenkéttagú zenekar tehát mindig az alkalomnak megfelelő összetételben szerepelhetett. A muzsikusok ugyanis a torony- és a templomi szolgálat mellett a város egyéb zenei szükségleteit is ellátták és külön díjazás fejében temetéseken, esküvőkön és más ünnepélyes alkalmakon is játszottak.

A budai zenészek 1718-ban *városi* privilégiumot nyertek, amely biztosította a céhtagok munkavállalási előjogait, az idegeneket pedig arra kötelezte, hogy a céhtől, alkalmanként hét krajcárért, zenélési engedélyt váltsanak. A különkereset egyenlő elosztásáért a legidősebb muzsikus, az *előjáró* felelt. A pesti toronyzenészek nem szerveződtek céhbe, de minthogy fizetésüket a város pénztárából kapták, *közvetlenül* a tanács felügyelete alá tartoztak és az számukra is biztosította a céhes szokás szerinti jogokat. A muzsikálás azonban még a mellékkeresetekkel együtt sem tartozott a jól jövedelmező foglalkozások közé, ezért aki csak tehette, más mesterséget is űzött: tanított, ruhát vagy paplanokat varrt, földet művelt, kocsmát bérelt, de akadt közöttük hangszerkészítő is.¹

Pest és Buda zenei életében fordulóponthoz jelentett a század utolsó harmada. Ebben az időben ugrásszerűen emelkedett mindkét város lakosainak száma és a népesség összetétele is differenciáltabb lett. Pesten és Budán is színtársulatok működtek, amelyek repertoárján sok zenés játék, opera is szerepelt és általánosak voltak a felvonásközi koncertek is. A színházi szerződés 16–28 többnyire *műkedvelő* zenésznek jelentett külön jövedelmet. A zene iránt érdeklődő közönség pedig már nemcsak az országos vásárok könyvessátraiban, hanem Weigand és Köpf boltjában is vásárolhatott kottákat. 1802-ben megjelent az első magyar zongoraiskola, Gáti István „A kótából való klavírozás mestersége” című műve is.

A Ratio Educationis hatására, a Nagyboldogasszony templom *regens chori*-ja vezetésével, 1778-tól a budai tanítóképzőben is rendszeres zeneoktatás folyt. A tanítást tizenegy klavikordon kezdtek meg, később mód nyílt egy négyregiszteres orgona vásárlására is. Újabb hangszert azonban csak évtizedekkel később kapott az iskola. A klavikordok a több mint fél évszázados használat során annyira tönkrementek, hogy javíttatásuk halaszthatatlanná vált. Saját hangszer híján a diákok az iskolába jártak vissza gyakorolni, de a sérült klavikordokkal ekkor már a tanítás sem volt folytatható. A tarthatatlan helyzetet látva a tanácsülés végre 1831-ben határozatot hozott az iskolai felszerelés sürgős javíttatásáról, egy újabb hangszer, a zeneiskola *első fortepiano*-ja megvásárlására azonban csak 1837-ben jutott pénz.²

Szegény volt a város, nem volt pénze a muzsikusoknak, üres maradt a hangszerkészítők, de még inkább a zongorakészítők zsebe is. A zongora ugyanis drága hangszer volt, hiszen készítéséhez nagy mennyiségű, jó minőségű fa szükséges, a nagyméretű hangszer-test is csak jól felszerelt műhelyben készíthető el és a mechanika is gondos, aprólékos

munkát igényel. E tények ismeretében meglepőnek látszik, hogy a 18. század végén és a század fordulóján, más hangszerek készítőihez viszonyítva sok zongoraműves telepedett le Pesten és Budán.

A jelenség magyarázata elsősorban zenei: a hangversenyeken egyeduralkodó billentyűs hangszer, a *csembaló* dinamikai képessége a pengető szerkezetből adódóan rendkívül korlátozott volt és e tulajdonságát a különböző kombinációkban használható regiszterek sem tudták feledtetni. Az egyszerű, érintőmechanikás kis klavikordok ugyan rendelkeztek a kívánt dinamikai képességekkel, de halk hangjuk miatt elsősorban gyakorlóhangszerként voltak népszerűek. A zenevilág pedig türelmetlenül vágyott egy olyan billentyűs hangszer után, amely nagy, koncerttermet is betöltő hanggal, ugyanakkor a klavikordéhoz hasonló, széles skálájú árnyalási lehetőséggel rendelkezik. Erre csak az új hangszer, az eddigiektől eltérő szerkezetű *fortepiano* volt képes. Annak ellenére, hogy a kalapácsszerkezet megbízhatósága és teljesítőképessége még az akkori közönség véleménye szerint is hagyott kívánni valót maga után, a *fortepiano* az 1770-es évek újításai után hallatlan népszerűségre tett szert.³

Kialakult egy új iparág: a zongorakészítőké, London, Párizs és Bécs központokkal. Minden év valamilyen technikai újdonságot hozott és minden öt évben elavulttá vált a korábbi konstrukció. Az új hangszer iránt a pest-budai közönség is érdeklődött: az 1790-es évektől már sok dokumentumot ismerünk a *fortepiano* itteni használatáról is.⁴

Az első *fortepiano*k Bécsből, Walter, Schanz, Rosenberger és más mesterek műhelyeiből kerültek Pest-Budára, de hamarosan a helyi orgonakészítők is elkészítették az első darabokat. „Mehrere versuchten sich auch im Bau von Fortepiano-Clavicembalo ect. Nur schade, daß solche Talente größtentheils in der Dunkelheit und ohne Aufmunterung bei den ersten Versuchen stehen bleiben.” írta 1829-ben megjelent munkájában a kor egyik jeles leírója.⁵

Kik voltak ezek a tehetségek? Mi biztosította a zongorakészítő iparág fellendülését az 1800-as évek első évtizedeiben és mi volt a rövidesen bekövetkező hanyatlás oka? Annyi bizonyos, hogy nem csak a „sötétség és a buzdítás hiánya”. A pest-budai hangszerkészítők felvevő piaca eleve szűk volt, hiszen ők a zeneértő városi polgárok speciális luxusigényét elégítették ki. Noha a háborús események sok szakmának biztosították a piac bővülését, a hangszerkészítőké nem tartozott ezek közé. Annak ellenére, hogy a gabonakonjunktúra nyomán beáramló pénz megnövelte a luxuscikkek iránti keresletet, a zongorakészítő mesterek pénztárcája vékony maradt; a drága, kényes, gyorsan elavuló kalapácszongora nem bizonyult jó befektetésnek.

A pest-budai zongorakészítés kezdete, virágzása majd 1848 után bekövetkező hanyatlása a helybéli hangszerkészítő céh működésének éveit íveli át. Ezért az áttekintett időszakot a hangszerkészítők első ízben benyújtott, céhprivilegiumot kérő felségfolyamodványának keltezése és a céhek megszűnését kimondó törvénycikk dátuma (1817–1872) határolja. Ugyanezek az évtizedek azonban magukba foglalják a zongora konstrukciója és gyártása történetének legfontosabb állomásait az útkereséstől a modern zongora kialakulásáig, a céhes szokás szerint működő műhelyektől a zongoragyártásra specializálódott nagyüzemek létrejöttéig.⁶

A »Forte Phiano Fliegl«

A zenészek érdeklődése az orgonakészítők, közöttük a híres budai mester, Hartmann Vilmos figyelmét is az új, kalapácsszerkezetes hangszer felé irányította. Hartmann a Krisztinavárosban rendezte be műhelyét, ahol kisorgonákat és más billentyűs hangszereket készített, javított. Később azonban újabb megrendelést már nem fogadott el, mert ideje java részét a műhely helyett újra az iskolapadban töltötte. Egy héten többször is felkereste Waltert, a híres budai rajztanárt és leckéket vett a pesti Universitas mechanika professzorától, Horváth atyától is, kinél naphosszat kísérletezett, tanult. Hartmann már második éve folytatta tanulmányait, amikor a budai tanácstól felszólítást kapott, hogy az 1785–1786-os évről elmaradt adóját fizesse be. Az orgonaépítő mester ekkor a hivatalos iratok fogalmazásában járatos ismerősével egy beadványt szerkesztetett, melyben előadta, hogy műhelye zárva van, iparát szünetelteti. Egyszer-egyszer ugyan készít hangszert, de ezek csupán a tanulmányokhoz szükséges mintadarabok. Néha előfordul ugyan, hogy próbálkozásait az érdeklődő műkedvelők díjazták is, de az így nyert összegek nemhogy a munkadíjat és az egyéb kiadásokat, de még az anyagköltséget sem fedezik. Annak ellenére, hogy az utolsó krajcárja is rámegegy, eltökélt szándéka, hogy tanulmányait mindaddig folytassa, amíg tudása tökéletes nem lesz.⁷ A mester egyszer sem nevezte meg kísérletei tárgyát, de sejthető, hogy a famunkában és a hangszerkészítés fogásaiban járatos szakember azért fordult az egyetem mechanika professzorához, mert egy megbízható szerkezetű fortepiano megalkotásán fáradozott. Hartmann adója elengedését kérte, tovább kísérletezett és remélte, hogy próbálkozásait siker koronázza. Nem sajnált sem időt, sem fáradságot, hiszen tapasztalatból tudta azt, amit két évtizeddel később egy lipcsei szakíró így foglalt össze:⁸ „A csembaló struktúrája nem teszi lehetővé a finom modifikálást és árnyalást. Ezt az egyébként kitűnő, a nagyzenekari daraboknál, különösen az operánál valaha megfelelőnek tartott hangszert immár húsz éve teljesen kiszorította a fortepiano [...]”.⁹ Az újabb hangszerkészítők a fortepiano hangjában a csembaló hangerejét és ragyogását egyesítették mindavval a finomsággal és bájjal, ami különben csak a [fa] fúvó hangszerek tulajdona, sőt lehetővé tették a hangok kedvök szerinti továbbzengetését, mindemellett ez az új hangszer a csembaló nehéz, kemény játékmódjával szemben a könnyű megütés előnyével is bír. Mindehhez jön még az a lehetőség, hogy a hang ereje fokozatosan erősíthető vagy egészen a pianissimoig visszafogható, valamint a hat oktávra megnövelt hangterjedelem is. Ennek ellenére méltatlan dolog a klavirt¹⁰ úgy háttérbe szorítani, ahogyan azt napjainkban tapasztaljuk. Az a báj, amivel csak ez a hangszer rendelkezik, az előadás bizonyos finomságát, érzékenységet, bensőségességét biztosítja, máskor szelíden sejtelmes, ellágyuló, ugyanakkor finoman hangsúlyozott játékmódot tesz lehetővé. Erre a fortepiano nem képes.”

Hartmann kísérletei idején az országos vásárokon is kaphatott fortepianot az új hangszer iránt érdeklődő közönség. E vásárokon, minthogy a céhszabályzat ezt lehetővé tette, a bécsi zongorakészítő mesterek is megjelentek portékáikkal. Bécsben ebben az időben már jelentős zongorakészítő műhelyek működtek, s számuk, annak ellenére, hogy a mesterjoggal rendelkezők az újabb engedélyek kiadását akadályozni igyekeztek, évről évre nőtt. (A mesterek többsége bevándorló volt; a Habsburg örökösödési háborút, majd a hétéves porosz–osztrák háborút követő gazdasági bizonytalanság és a német céhes ipar

válsága miatt sokan elhagyták hazájukat és délebbre próbáltak szerencsét.) Az 1790-es években a bécsi hangszerkészítők háromnegyede zongorakészítéssel foglalkozott.¹¹ E mesterek teljes mértékben ki tudták elégíteni Ausztria szükségleteit és jelentős mennyiségű zongorát szállítottak a határokon túlra is: bécsi zongorákon játszottak nemcsak a Habsburg birodalom tartományaiban – Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban – hanem Németországban, Oroszországban és Törökországban is.¹² A császárváros a 18. század végén a német nyelvterület és Kelet-Európa legjelentősebb zongorakészítő központjává vált.¹³

Ugyanezekben az években Pest és Buda még csak néhány hangszerkészítőnek biztosított megélhetést. A század fordulóján azonban itt is megsaporodtak a hangszerkészítői engedély iránti kérelmek.¹⁴ Az új mesterjog megadását a városi tanács ugyanolyan feltételekhez kötötte, mintha hangszerkészítő céh működött volna a városban. A jelöltnek igazolnia kellett nagykorúságát, szabályszerűen, jó magaviselettel eltöltött inas- és vándor éveit, a nem magyar honosoknak pedig hazájuk elbocsátó levelét is be kellett mutatniuk.

A zongorakészítők általában másfél-két évig asztalosműhelyben inaskodtak. A felszabadított asztalosinas a tanácstól vándorlási engedélyt kért és Bécsbe ment, hogy az orgona- és zongorakészítői mesterséget kitanulja. A vándorévek alatt három-négy vagy annál is több műhelyben fordult meg a tanulni vágyó legény. A pest-budai zongorakészítők Bécs legnevezetesebb mestereinél (Conrad Graf, Michael Rosenberger, Joseph Brodmann, Johann Jakesch, Jacob Bertsche) sajátították el a zongorakészítői fogásokat. A nyolc-tíz évi vándoridő elteltével természetesen minden legény arra vágyott, hogy végre önálló mesterként dolgozzék. Ekkor egy kérelmet írt a városi tanácshoz, amelyhez csatolta a szükséges bizonyítványokat is. A tanács megvizsgálta, hogy a jelölt képzettsége az előírásoknak megfelel-e és hogy talál-e majd elegendő munkát a városban, ezért a kérvényezők általában azt is jelezték, hogy melyik elhunyt vagy elköltözött társuk helyére pályáznak.¹⁵ Úgy látszik, a pesti hangszerkészítői mesterjog megadásához ekkor még általában elegendő volt az igazolások felmutatása, mesterremeket nem kellett készíteni.¹⁶ (Csak egyetlen kivételt ismerünk, Szalevszkyt, aki 1824-ben egy új zongorát készített. Ugyanakkor Sopron tanácsa a zongorakészítő jelöltet Bécsbe küldte remekelni, mert közelebb nem talált olyan szakembert, aki munkáját meg tudta ítélni.)¹⁷ A pesti tanács a mesterjogkérelmek elbírálása előtt az engedelemmel dolgozó hangszerkészítők véleményét is kérte, akik a választ egységes testületként (Sämtlich hiesig befugter Musikalische Instrumentenmacher) írták alá. Válaszukban azonban minden esetben tiltakoztak az új konkurens felvétele ellen és a rendelkezésükre álló eszközökkel megakadályozni, vagy legalábbis hátráltatni törekedtek az iparengedély megadását. Arra hivatkoztak, hogy a zongorakészítők száma éppen elegendő, de előfordult az is, hogy a keresztlevel hiányát kifogásolták, vagy a bemutatott iratok hitelességét vonták kétségbe.¹⁸ A tanács azonban már ismerte az efféle kifogásokat, ezért a hangszerkészítők óvását általában nem vette figyelembe. Habersberger József ügyében például 1811-ben a tanácsülés a következő határozatot hozta: „A kérvényező rendelkezik a hangszerkészítéshez szükséges ismeretekkel, erkölcsös életvitelle ellen semmilyen kifogás nem merült fel, e városnak szülötte, az pedig, hogy a városban a hasonló művészek száma mekkora, nem vehető figyelembe, ezért a kérvényező tanácsi engedéllyel a zeneszerkészítők sorába felvétetett.”¹⁹

A pesti és a budai zongorakészítők a klasszikus céhes termelési keretek között dolgoztak, vagyis a nyersanyagot az éppen szükséges mennyiségben maguk szerezték be és a fém alkatrészek és a klaviatúra kivételével, a zongora valamennyi részegységét maguk állították elő. Sem az egyes műhelyek között, sem a műhelyen belül nem volt munkamegosztás, a mester és a legénye napkeltétől napnyugtáig egyforma munkát végzett.

A zongorák nagy alapterületű, asztalosszerszámokkal jól felszerelt műhelyekben készültek. Az egyes munkafázisok előkészítése olykor tovább tartott, mint maga az elvégzendő feladat, ezért a gyártást rentábilisabbá tette, ha egyszerre több hangszeren lehetett ugyanazt a fogást elvégezni. A nyersanyag és az alkatrészek vásárlása, a műhely bérlete készpénzbefektetést igényelt, a zongorák azonban, a segéddek számától függően, csak egy-két hónap múlva készültek el.

A szükségesnél kevesebb pénzzel rendelkezett Czeiner Alajos budai polgár és orgonakészítő, aki már jó néhány éve kísérletezett a kalapácsszerkezetes hangszer készítésével. Tudta, hogy érdemes lenne az új, divatos zenészerszám gyártására berendezkednie, ezért 1797-ben egy udvari kamarástól, aki néhány évvel azelőtt már vásárolt tőle egy *Forte Phiano Fliegt*, kölcsönt vett fel műhelye fejlesztésére. A kamatok fejében megígérte, hogy régi zongoráját visszaveszi és egy *vadonatúj, tartósat* készít helyette.²⁰ Czeiner éppen csak hozzáfogott tervei megvalósításához, amikor váratlanul meghalt. Elképzeléseit minden bizonnyal ismerte legénye, Vopatarni József is, ki később, önálló mesterjogot szerezve, maga is készített zongorákat. Ekkor már egy pesti orgonakészítő, Leykauf is csinált fortepianoakat.

A pest-budai zongorakészítők a *szárnny* (Flügel) alakú hangversenyzongorákon kívül olcsóbb, kisméretű, különféle formájú *asztalzongorákat* és a bútorzathoz jobban illeszkedő *zsiráf-, piramis- és szekrényzongorának* nevezett *állózongorákat* gyártottak. A széles választékra utalnak az újságokban közzétett hirdetések is, amelyekben a zongorakészítők kicsi és nagy, „teke forma, almáriom forma, hosszúkás vagy kereszt fortepiano”²¹-at kínáltak eladásra. A formai választék mellett a megrendelő ízlése szerinti fa felhasználásával, öt, öt és fél, hatoktávós, esetleg ennél nagyobb hangterjedelmű zongorák készítését ajánlották. A kortársak véleménye szerint a fortepiano egyik legnagyobb előnye ugyanis az volt, hogy nagy volt a hangterjedelme: „hat oktávója legyen, ha hetedfél vagy éppen hét, még tökéletesebb”.²² A zongorákat többnyire hangszínváltoztató szerkezetekkel, ún. „mutációkkal,” „változtatókkal” is ellátták. E szerkezetek alkalmazásának szokása az 1780-as évekre vezethető vissza, amikor a fortepiano még nem rendelkezett azokkal a dinamikai lehetőségekkel, amire elméletileg a kalapácsszerkezet képessé tette. Az ezen a vidéken²³ általánosan alkalmazott csapómechanikával gyakran megtörtént, hogy a kalapács a húrokhoz szorult, megakadt. „A’ játszásbeli jó ízlésnek, nem külömben az illendőségnek is, nagy ellenére van, ha a’ Játszó kezeit, a Tasztatúra felett, magosan fel emelvén, mint egy dühösséggel tsap a’ Klavisokra; melly miatt gyakran, vagy Húr szakad, vagy a Kalapács pattan ki helyéből, ’s a’ Húrok között fent marad” A fortepiano játékosok tehát, a megütés erejéből fakadó dinamikai lehetőségek kihasználása helyett egy sajátos billentésmód elsajátítására kényszerültek: „A fortet és a fortissimot[...] kéz-fejeknek kevésbé való felemelésével, és többnyire, az újjaknak erős nyomásával, nem pedig erőszakos paskolással kell elő adni.” Mindez persze a zenei kifejezőmód rovására ment. A hangszer tökéletlenségéből fakadó hiányt, amint az

korábban a csembalóknál szokásos volt, a mutációk alkalmazásával pótolták.²⁴ Úgy gondolnánk, hogy a Stein-féle kiváltással készült kalapácsszerkezet ezt a problémát megoldotta.²⁵ A mutációk használata azonban még néhány évtizedig szokásban maradt. Az egykorú dokumentumok is ennek szükségességét tükrözik:²⁶ „A fortepiano [...] Hangja tömöttebb, erősebb, tartósabb, e' mellett több rendbeli Hang-Változtatói lévén, a' Hangokat, a leg gyengébbtől a' leg erősebbig lehet rajta kifejezni; következésképpen az Előadásnak, több világot, és árnyékot lehet adni.”

A vadonatúj zongorák hangja sokszor tompa volt. Az általános tapasztalat azt mutatta, hogy egy ideig játszani kellett e hangszereken, hogy kiderüljön, milyen is a hang minősége. Ekkor az apró kalapácsok bőrzőzése már hozzáidomult a zongora húrozatához és valamivel tömörebbé is vált. Ez a jelenség a hirdetésekben is tükröződik, ahol különbséget tettek az új, az új-átjátszott és a használt zongora között.²⁷

Hogyan szólt egy új-átjátszott zongora? „A tellyes, tiszta éneklő Hang mellyek a Forte-pianóban is meg kívátnak, mint szintén az is; hogy a' Klavisok ne zörögjenek, ne kopogjanak. [...] A' kerek, az az, sem nem éles sem nem puffanó Hang. A' Hangoknak átaljában, minden Oktávákban egymáshoz egyenlő aránja, az az, se a' Bassus, el ne nyomja a' Diskántot, se pedig ez, a' mahoz képest nagyon erős ne legyen. Igen nagy fogyatkozás, ha a' közép Hangok, a' hol tulajdonképpen eggyesül a' Harmónia a' felső és alsó Oktávákban lévőkhöz képest, gyengék; valamint szinte, az is nagy tökéletlenség, ha imitt amott némelly Hangok a' többek közül, mintegy kíválnak, vagy nagyon élesek, vagy nagyon tompák, siketek. Megkívátnatik, a jó hangfogó (Dämpfer), melly a' Hangot azonnal megszüntesse, mihelyt, az ujjak a' Taszokról felvevődnek. Mind a Klavisoknak, mind a Hang-Változtatóknak könnyű járások legyen.”

A zongorakészítők tehát jól ismerték e hangszerek gyengéit, de csak keveseknek volt hozzá tehetsége és kitartása, hogy készítményét addig igazgassa, javítgassa, amíg az tökéletes nem lesz. Az idézett sorok szerzője szerint „Az ilyen jó Fortepianot készítő mesterek közzül, Hazánk egyik Fő -Várossából, említést érdemelnek *Drüner Károly* és *Zobel Ferenc*, mind ketten Pesti, Fortepianot készítő mesterek.”

»A zeneszerkészítők szabadalmas községe«

Drüner korának egyik legtekintélyesebb zongorakészítője volt. Pest-budai viszonyok közt nagyonak számító műhelyében évente 30–40, erőteljes és mégis széphangú, árnyalatok kifejezésére alkalmas zongora készült, azonban ő is – akárcsak társai – értékesítési gondokkal küzdött.²⁸ A kedvezőtlen gazdasági viszonyok közepette csak kevesen engedhették meg maguknak, hogy egy zenész évi fizetésének megfelelő összeget adjanak egy jó fortepianoért.²⁹ A kereskedelembe felbukkanó olcsóbb bécsi zongorák is komoly konkurenciát jelentettek.

Drüner és nyolc, orgona- és zongorakészítéssel foglalkozó társa 1817 szeptemberében felségfolyamodványt nyújtott be, melyben az 1813-as Általános Céhszabályokra³⁰ hivatkozva önálló orgona- és zongorakészítői céh megalakításának engedélyezését kéri. Előadják, hogy a kalapos, paszományos és fésűs társaikéhoz hasonló, azonban néhány toldással kiegészített céhszabály-tervezet engedélyezése a jelen és a jövő szempontjából

is üdvös lenne, mert akkor nem történhetne meg, hogy egyik polgár a másikat kenyérkeresetében akadályozza, e helyett együttesen léphetnének fel a zugkereskedők ellen. A kérvényt Drüner, Habersberger, Herodek, Janitschek, Krausz, Lettner, Leykauf, Schwab, Schillinger, Peter és Vopatarni, pesti polgári orgona- és zongorakészítő mesterek írták alá. A hangszerkészítők kérelme és a mellékelt, a „Közönséges Céhbeli Cikkek...”³¹ egyes artikulusaival csaknem szószerint egyező tervezet először a Budán székelő Helytartótanácsához, onnan a pesti tanácsához került, ahol azonban csak 1819 januárjában vizsgálták meg érdemben. Ugyan a beadványt csak pesti mesterek írták alá, de a Helytartótanács feltehetően nem látta értelmét, hogy az orgona- és zongorakészítők céhe a budai mesterek nélkül jöjjön létre. A budai mesterek³² azonban jelezték, hogy ők az ottani asztaloscéh tagjai, ezért egy újabb céhprivilegium költségeihez nem kívánnak hozzájárulni. Minthogy az ellentét napvilágra került, számítani lehetett a királyi kamara elutasító válaszára. Az 1820 januárjában kelt végzés arra hivatkozott, hogy az örökös tartományokban a hangszerkészítők az asztalosok, vagy az esztergályosok céhében lesznek mesterré és csupán Bécsnek és Prágának adatott meg az a kegy, hogy egy hangszerkészítő három évi tanulás és a remek elkészítése után mesterjogot szerezve legényeket tarthasson.

A hangszerkészítők újabb beadványt szerkesztettek, amelyhez mellékelték a cseh kancellária igazolását, miszerint sem Prágában, sem Bécsben nem működik hangszerkészítő céh. Létezik viszont egy, a városi tanács által kibocsátott szabályzat, amelyhez hasonlót a pesti hangszerkészítő mesterek is kérnek. A pesti tanács azonban az újabb kérvényt elfektette, hiszen azt felesleges hatósága egyszer már visszautasította, s nem állt szándékában a Helytartótanácséval ellentétes döntést hozni. 1830-ban Drüner Károly zongorakészítő és Teufelsdorfer Péter hegedűkészítő ismételten kérvényt nyújtott be, most már valamennyi pesti hangszerkészítő nevében. A megújított kérelmet újabb kivizsgálások, majd további beadványok követték. Végül a pesti Városi Tanács 1836. március 19-én tartott ülésén felolvasták a pesti hangszerkészítők céhprivilegiumát és egy másolatot visszatartva, az eredeti „a helybeli muzsika eszköz csináló Mestereknek kiadatott.”³³

A privilegium 49 paragrafusból áll: 1–9-ig az inasok, 10–20-ig a legények, 21–35-ig a mesterek kötelességeit és jogait tárgyalja. Egy-egy cikkely a temetésről és az özvegyekről, a továbbiak pedig a céhösszejövetelekről, a céhmester és az alcéhmester választásáról intézkednek. A piros bőrbe kötött, aranyozott mesterkönyvbe huszonekét hangszerkészítő, közöttük tizenkét zongorakészítő nevét, szakágát és mesterjoga megszerzésének időpontját jegyezték be.

A hangszerkészítők céhe a klasszikus céhes mintára szerveződött. Késői megalakulása ellenére, működése évszázados hagyományokra támaszkodott. A céhszabályzat szerint a hathetes próbaidőt négyéves inaskodás követte, de ha a jelölt asztaloslegény volt, elegendő volt kétévi³⁴ tanulás is. Ha a jelentkező a próbaidő tapasztalata alapján a szakma tanulására alkalmasnak ítéltetett és szabályszerű keresztelőlévéllel, vagy ennek megfelelő születési igazolással is rendelkezett, nyitott cáhláda mellett valóságos inasnak vétetett fel. Ekkor igazolásait és az egy forint harminc krajcár felvételi díjat a ládába helyezték. Az immár felvételt nyert inast figyelmeztették, hogy viselkedjék úgy, ahogyan az egy jólnevelt fiatalemberhez méltó, legyen szerény és szófogadó. Mesterét is emlékez-

tették, hogy inasát nem kötelezheti házimunkák végzésére, inkább igyekezzék őt, akár egy jó atya, a vallás, az erkölcs és a mesterség alapjaira oktatni.

Az inasévekről a hangszerkészítő jelölt bizonyságlevelet kapott, majd a tanácstól vándorkönyvet váltott, amely referencia, igazolvány és bizonyítvány volt egyidejűleg. Az előírt vándorlás során, melynek időtartama általában négy év volt, de gyakran a tízet is megközelítette, a jelöltnek érintenie kellett Bécsset is. Ha a legény a vándoréveket becsülettel kitöltötte, nagykorú volt, magaviselete ellen semmilyen kifogás nem merült fel, elegendő szakmai tapasztalatra tett szert és az önállósuláshoz elegendő pénzzel is rendelkezett, megkísérelhette a mesterjog megszerzését.

A céhszabályzat megkövetelte, hogy a mesterjelölt a származására vonatkozó megbízható dokumentumokkal és az inasévekről bizonyságlevéllel rendelkezzen. Amennyiben bemutatta a vándoréveket igazoló iratait és a pesti tanács is megígérte, hogy a polgárok sorába felveszi,³⁵ a céh feladhatta a remeket. A remeklő legény, a céh által kijelölt mester felügyelete alatt, először egy tervrajzot, majd annak alapján „szépen és ízlésesen” magát a fortepiano készíttette el.³⁶ Az elkészült munkát általában a céhgyűlés bírálta el, a zongorákat egy bizottság tekintette meg.³⁷ A koncesszust végül a céh hozzájárulásával, de gyakran tiltakozása ellenére a városi tanács adta meg. A kiadható mesterjogok számát a céhszabályzat nem korlátozta, mégis gyakran előfordult, hogy a hangszerkészítők céhe az új kéréseket éppen a mesterek számának túlzott növekedésére hivatkozva próbálta elutasítani. Íme néhány eset:

Zobel Ferenc fia Károly, édesapja műhelyében ismerkedett meg a zongorakészítői mesterség alapjaival. Úgy látszik ezt a tényt vette figyelembe a céh is, amikor mindössze egy évi és nyolc hónapi inaskodás után a húszéves, barna hajú, középtermetű, hosszúkás arcú legényt felszabadította és hozzájárult, hogy vándorkönyvet váltva Bécsbe menjen. Zobel el is indult, de három hónap múlva a vándorlás valamiért megszakadt. Útját csak két év múlva folytatta; 1842-ben az éppen akkor polgárjogot nyert fiatal bécsi zongorakészítő, Ignaz Stelzel legénye lett.³⁸ Már másfél éve készítették együtt zongorákat, amikor az édesapa, Zobel Ferenc váratlanul elhunyt. Károly azonnal hazatért és a városi tanácstól mesterjogot kért. Arra hivatkozott, hogy ugyanazt a jogot kéri, amelyet özvegy édesanyja kapott meg, így a céhbeli mesterek száma sem szaporodnék ő pedig könnyíthetne három kiskorú testvérét nevelő édesanyja sorsán. Az előadottakat igazolandó mellékelte vándorkönyvét is. A városi tanács kérte a zeneműszerészek testülete véleményét, amely más hibát nem levén kifogásolta, hogy Zobel „még igen fiatal és ennél fogva nem bírhat még azon tulajdonságokkal, mik a mesterjog megszerzéséhez szükségesek. Maradjon tehát özvegy édesanyja mellett, folytassa nála mesterségét, ügyeljen nála a mesterségre, mi által alkalmatossága leendő magának bővebb ismeretségeket ezen csakugyan nehéz művészetben szereznie, és néhány év múlva ha telyeskorúságát elérte folyamodjék újra, midőn a kívánt tulajdonságok kimutatása mellett a mesterjog megnyerhetését semmi képen gátolni nem fogjuk.”³⁹

Kevésbé volt szigorú a céh Chmel József esetében. Chmel 13 éves korában szegődött el a bécsi Teichmannhoz, kinél öt év múlva szabadult. Ekkor vándorkönyvet váltott; Berlinben, majd Pesten Pachlnál dolgozott. Chmel 1847-ben vaskos paksamétát nyújtott be a pesti városi tanácshoz, melyben kérvénye mellett a keresztlevele, a becsülettel eltöltött vándoréveket bizonyító öt irat, a vándorkönyv és egy orvosi igazolás feküdt. Az

utóbbi arról szól, hogy Chmel „súlyos belső betegségben szenved, ezért remeklésre alkalmatlan”. A beadványt a városi tanács döntés végett „pártoló szavazattal” a Helytartótanácsához küldte. Az iratból⁴⁰ további részletek már nem tudhatók meg, a mesterkönyvből azonban kiderül, hogy a kérvény továbbításától számított három hónapon belül Chmel már bekebelezett céhtag volt.

Mi lehetett, volt-e egyáltalán „súlyos belső betegség”? Mindenesetre érdekes, hogy évtizedekkel később Chmel Gusztáv büszkén állította, hogy cégét édesapja 1835-ben alapította. „A fiatal Chmel József Pestre ment, ahol önállósította magát és elkezdett zongorákat készíteni. Az első években egyedül dolgozott, s csak akkor vett magához asztalost, ha feltétlenül szüksége volt a segítő kézre. Akkoriban a legtöbb pesti mester így dolgozott.”⁴¹ A fiú dicsekvő szavait és az 1847-es beadvány megszépített szövegét egybevetve feltételezhető, hogy Chmel József kontár volt. Ez viszont komájára,⁴² a hangszerkészítő céh előljárójára nem vetett jó fényt. Talán éppen Pachl volt az, aki javasolta Chmelnek, hogy kérjen a remeklés alól felmentést.

Hamarosan egy újabb zongorakészítő, Balassovits Károly kérte felvételét a „kebelbeli szabadalmas zongorakészítő mesterek községébe”. A magyarországi születésű zongorakészítő már tíz éve volt Bécsben mester, amikor honvágyára hivatkozva engedélyt kért a pesti tanácstól, hogy a város kebelében letelepedhessen és mesterségét szabadon űzhesse. A tanács, szokás szerint a hangszerkészítő céh véleményét kérte, amely ebben az esetben újra szigorúnak mutatkozott. Alapos vizsgálatnak vetette alá a benyújtott dokumentumokat és megszerkesztette, amint az várható volt, az elutasító választ. Kifogásolta, hogy Balassovits nem valóságos, remekelt mester, hanem csak tanácsi engedellyel dolgozik Bécsben és a céhszabályzat 24. cikkelye értelmében a pesti céhbe csak akkor lehetne bekebelezhető, ha e nélkülözhetetlen kellékkel is rendelkezne. Nem találják elégségesnek Balassovits indokait sem, márpedig „A legújabb időben kelt helytartói intézkedés szerint a mesterembereknek egy helyről más helyre való átköltözésük fontos ok nélkül tilalmaztatik. [...] Ide járul még az is hogy alolírt községbe rövid idő alatt 3 egyén nevezetesen Chmel – Zobel és Beregszáz felvételén, a zongorakészítők száma annyira már megnövekedett, hogy részint ez okból, részint azért is, mivel ide folyton külföldi zongorák hozatnak, már többé meg nem élhetnek.”⁴³

»Az újabb találmányú fortepiano«

A 19. század első felének minden évtizede jelentős változásokat hozott a zongoragyártás technológiájában. A század elején készült zongorákkal az akkori közönség sem volt teljes mértékben elégedett; a mechanikát túl lustának és túl kényesnek találta, a húrok hamar lehangolódtak és a hangerő is elmaradt attól, amit a koncertteremben ülők hallani szerettek volna.⁴⁴ A zongorakészítők figyelme tehát elsősorban erre a két kényes pontra irányult. A bécsi Stein/Streicher műhelyben 1794-től szabályozócsavarral készültek a zongoramechanika kiváló-nyelvecskéi. A csapó-rendszer további tökéletesítését jelentette 1825-ben egy másik apró alkatrész, a kalapácsok visszapatтанását megakadályozó visszafogópárnácskák alkalmazása. Az egyszerű, megbízható működésű szerkezet a zongorakészítők körében hamar népszerűvé vált.

A 19. század első évtizedeiben több zongorakészítő kísérletezett a hangerő növelésével; néhányan a húrok számát szaporították,⁴⁵ mások a korábbinál vastagabb drótokkal húrozták fel hangszereiket. Az évek során jelentősen bővült a zongorák hangterjedelme is. Az újabb zongorák vázára már négy-öt tonnányi húzóerő⁴⁶ hatott, amely elkerülhetlenné tette a zongorakeret és a váz átszerkesztését, az újabb igényeknek megfelelő, robusztusabb modell kialakítását.

A zongora minden porcikáját érintő új konstrukciót szerkesztett 1824-ben Augustin Károly pesti zongoraépítő is. Az „új találmányú forte-pianon” a mechanika a húrok felett helyezkedett el, tehát a kalapácsok felülről ütötték meg a húrt. A zongorát bemutató leírások,⁴⁷ kiemelik, hogy a mechanizmus eltér a megszokottól és különbözik a bécsi hangszerektől is.⁴⁸ A hangszertest építése pedig olyan, hogy nem, vagy csak ritkán igényel javítást. Az asztal- és szárnyformájúra készített zongorák az eddigieknél sokkal jobb hangolástartásúak, húrjaik ritkábban szakadnak, kalapácsaik sem törnek olyan könnyen. A cikk a dinamikai lehetőségek közül kiemelésre érdemesíti a különösen halk pianót és a crescendót, valamint, hogy az erősen megütött forte hangok is mindig telt, tiszta hangzásúak, anélkül, hogy a szerkezet kopogna vagy zörögne, amint az a korábban készült zongoráknál előfordul. E hangszereket Augustin a négy szokásos mutációval is ellátta (f, p, pp, fagott), de az ún. klaviatúra-eltolást szándékosan elhagyta, mert véleménye szerint az efféle szerkezetek rontják a zongorák hangolástartását. Az új konstrukciójú zongora kiváló tulajdonságairól 1824 májusában hangversenyen győződhetett meg a pesti közönség. A híradás jelzi, hogy csodás véletlen folytán hasonló elgondolással állt elő a híres bécsi mester Müller⁴⁹ is, de a két feltaláló mitsem tudott egymásról.

Tizenöt évvel később egy másik zongorakészítő, Schwab Vilmos nyert szabadalmat⁵⁰ a zongora mechanikáját és húrozatát érintő elgondolásaira. Schwab egy eszközt készített, amellyel a zongorahúrokat serpentin formájúra görbítette. Elképzelése szerint a „hullámhúrokkal” ellátott zongorák hangolástartása jobb, mint a többi egyenes húrosé, és az ilyen módon megnövelt húr hosszúság lehetővé tette, hogy a zongora a szokásosnál 18–20 collal rövidebbre készüljön. Kisebb módosításokat végzett a mechanika egyes részein is, amelyek megakadályozták a kalapács kipattanását, megkönnyítették a klaviatúra kiemelését. Az új rendszer szerint készült zongorát Schwab a bécsi Iparmű-kiállításon⁵¹ is bemutatta, egy évvel később – kérésére – a feltűnést keltő újítást neves bécsi mesterekből⁵² álló szakértő bizottság vizsgálta meg. A szakértők megtekintették Schwab újonnan konstruált „fél-kiváltásos” mechanikáját is, amelynél a hangok a billentyű teljes visszaengedése nélkül, félútról is ismételtetőek voltak. Ebben a helyzetben a tompító nem érintette a húrt, amely így az újabb megütésig rezgésben maradt. A feltaláló szerint az új szerkezettel lehetővé vált a vonós hangszerekre jellemző folyamatos hangkeltés. A bizottság a hullámhúrok kipróbálására egy kísérletsorozat elvégzését javasolta, hogy adatokkal rendelkezzen a találmány előnyösnek tetsző tulajdonságairól, Schwab azonban elzárkózott, mondván, hogy megelégszik a már meglévő referenciákkal.

»Ide folyton külföldi zongorák hozatnak«

Az 1840-es években Magyarországon évente mintegy hatszáz zongora talált gazdára, ennek nagyrésze Pesten és Budán. A hangszerek felét a helybeli mesterek állították elő, a többi elsősorban Bécsből, kisebb számban Pozsonyból, Lőcséről és a szepességi Ménhádról szállították Pestre. A behozatalt a magas vám⁵³ mégiscsak nehezítette, így a pesti és a budai zongorakészítők is számíthattak további megrendelésre.

A mesterek többsége egyedül vagy egy-két legénnyel dolgozott és csak a nagyobb műhelyekben készült évente több mint tíz zongora.⁵⁴ A zongorakészítők egyidejűleg többféle modellt készítettek, mindig a megrendelő igénye szerinti fából, hangterjedelemmel, díszítménnyel. Ez a gyakorlat lehetetlenné tette, hogy a kis műhelyek a fázisokra bontott gyártás bevezetésével termelékenységüket növeljék. Az alkatrészyártás gépesítésére, a termelés gyorsítására, az előállított termékek árának csökkentésére ilyen körülmények között nem volt lehetőség. Nem tudunk arról, hogy a budai vagy pesti zongorakészítők közül csak egy is alkatrészek gyártására specializálódott volna, vagy hogy a hangszerkészítők, az asztalosokhoz hasonlóan, műveik értékesítésére társulásokat hoztak volna létre.⁵⁵

Az elkészült hangszereket, ki-ki saját boltjában, műhelyében, vagy vásárok alkalmával árulta. Csak kevesek engedhették meg maguknak, nemcsak a készáruba fektetett tőke, hanem a tárolás nehézségei miatt is, hogy nagyobb raktárkészletet tartsanak. A kicsi, egy-két legénnyel dolgozó műhelyekben csak néhány zongora tárolására volt lehetőség. A piac bizonytalanságát jelzi az a tény, hogy a zongorakészítő mesterek javítást, hangolást, hangszerkölcsonzést, értékbecslést is vállaltak, többen részletre árulták készítményeiket, de akadt olyan mester is, aki felajánlotta, hogy az általa készített zongorát terményre cseréli.

A nagyobb hagyománnyal rendelkező, gyakorlottabb segédekkel és munkamegosztással dolgozó, a pest-budaiaknál körülbelül négyszer annyi bécsi zongorakészítő az itteniek produktumának tízszeresét állította elő. A helyi vásárlóközönség pedig amúgy is előnyben részesítette a bécsi árut, szívesen vásárolta tehát a hazainál olcsóbb bécsi zongorát is. Nem csoda, hogy néhány zongorakészítő a kisebb kockázattal és főleg kevesebb munkával járó megoldást választotta, vagyis inkább a helybeli és bécsi mesterek készítményeit forgalmazta. Annak ellenére, hogy a céhes keretek az idegen hangszerekkel való kereskedést nem tették lehetővé, az 1848-ig terjedő időszak éves szükségletének közel felét Bécsből hozták be.⁵⁷ Úgy látszik, a céh szemet hunyt afelett, ha a mesterek készítés mellett mások termékének árusításával is foglalkoztak, beadványok sorozatával lépett fel azonban az ellentmondásos szituáció haszonélvezői, az iparosok nemkívánatos versenytársai, az olcsó árut forgalmazó kereskedők ellen.

Az egyik bepanaszolt a kebelbeli Peter Vendel, eredeti mestersége szerint zongorakészítő volt. Peter hamarosan tapasztalta, hogy a testvérváros adottságai⁵⁸ közepette jobban megtalálja számítását, ha a zongorák készítése helyett inkább azokkal kereskedik. A céhbeliek persze megorroltak rá, ezért a kitűnő érzékkel megáldott zongorakészítő jobbnak látta, ha Budán kér kereskedői engedélyt. Úgy gondolta, hogy a pesti közönség budai boltjában is megveheti portékáját, s a Duna túlsó partjára a pesti céhbeliek keze már nem érhet el. Peter jól számított: a budai tanács nem górdított akadályt tabáni boltja

megnyitása elé. A hangszerkészítők persze nem hagyhatták annyiban a dolgot, s beadvánnyal fordultak a Helytartótanácshoz, melyben előadták, hogy Peter kizárólag saját készítményei árusítására kapott engedélyt a budai tanácstól, de ő idegen készítményeket árul, s ami még fájdalmasabb, a korábbi tilalom ellenére ugyanezt teszi Pesten is. Úgy látszik, Peter mit sem törődött a céh tiltakozásával, és 1843-ban a pesti tanácstól is kereskedői jogot kért. A tanács ezúttal következetesen járt el, mert határozatában elutasította Peter kérelmét „minthogy a városban a helybéli hangműszer készítőknél nemrégiben kiváltságlevél adatott”.

Ebbe persze Peter nem nyugodott bele. Újabb kérvények születtek, és ezek megjárták a felsőbb fórumokat is. Peter 1845-ben valószínűleg egy pénzeszacskóval nyomatékosította legújabb kérvényét, mert Lechner Károly tanácsnok pártoló javaslatot terjesztett a tanácsülés elé. Előadásában kifejtette, hogy Peter „Budai kereskedésével a’ Buda-Pesti közönségnek olly nagy hasznót hajtott és kényelmet szolgáltat, hogy az nem lévén kényszerítve akár milly zongorát iszonyú áron a’ helybéli Zongora mesterektől megvenni a’ legjobb bécsi mesterektől készített zongorákat nagy válogatás mellett illendő áron tölle megszerezhetne. Mivel a felidézett Vevőknek abbéli kívánságuk, hogy Zongorai raktára a’ közönség nagyobb kéjelmessége okáért e királyi fő kereskedő városban felállítassék már azért is méltányos figyelmet érdemel nehogy a helybeli lakosok és idegen vevők rosz időben de leginkább télen Budára fáradozni és a’ pesti partról Budára hurczoltatni szokott zongorákat nagyobb költségekkel ismét Pestre hozatni kéntelenítesenek. Mivel idegen készítményeknek raktárai létezvén már Pesten, illy nemű raktárak nem árthatnak a’ helybeli művészeknek s’ mesterembereknek minthogy ez által nekik alkalom nyújtatik mit tanulhatni.” A tanács a jelentést tudomásul véve a következő határozatot hozta: „jelentettek szerint folyamodó, ki sérült kezével maga zongorákat nem készíthetvén, csupán idegen zongorák árulásával keresheti élelmét, a kérdéses kereskedés üzésére kíváncsi vagyoneértékkel ellévén látva, miután neki hasonló zongorákkal kereskedhetés Budán már megengedettett, ugyanannak a’ kért kereskedési engedély az 1840, 16 t. cz. értelmében csupán új zongorákra⁵⁹ korlátozva megadatik”. A céh felháborodva vette tudomásul, hogy felsőbb hatósága mit sem törődve saját- és a Helytartótanács korábbi elutasításaival,⁶⁰ megmásította eddigi véleményét. Jogtudós segítségével megszerkesztett beadványában a Helytartótanácsnál és most már legfelsőbb helyen, a kancelláriánál is tiltakozott az eljárás ellen. A hatóságoknak már eddig is sok munkát adott az ügy, tudták, hogy akár az egyik, akár a másik fél javára döntenek, a vesztes úgyszólván próbálkozik. Bölcs előrelátással tehát az asztalfiókba süllyesztették az aktát.⁶¹

Az 1848-as márciusi napok, illetve a felelős minisztériumok létrehozása után a hangszerkészítők céhe úgy gondolta, hogy most már végére járhat az évek óta húzódnó ügynek. Panaszát előbb szóban, majd a minisztérium felszólítására írásban is előterjesztette.⁶² „Ministerialis parancs következtében ezennel aláterjesztjük, legényeink nyilatkozását, melynél fogva azoknak ellenünk semmiféle panaszuk nintsen a’ fenálló czéhbéli viszonyaikkal tökéletesen megelégszenek, hanem csak az eránt panaszkodnak: hogy Peter Vendel bécsi zongorákkal, Placht Mihály pedig mindenféle külföldi zeneszerekkel törvénytelen kereskedést űznek, mi által a’ hazai ipar nyomatik, a’ munka és kereset gyérül. [...] Ezen külföldi portékákkal annyira elárasztják a várost, hogy mi nálunk a’ munka majd egészen már megszűnt. [...] Nekünk sem engedtetik meg, Bécsben vagy

Prágában készítményeinket rendes raktárakban minden nap árulni; mi oknál fogva legyen tehát azoknak itten oly elsőbbségük, mely iparunkat 's keresetünket tönkre teszi, egy pár lusta ember nyereszkesége miatt?"

A hangszerkészítők látták, hogy a kereskedők boltja virágzik, ők maguk meg egyre nehezebben boldogulnak. Annak ellenére, hogy a forgalomba hozott zongorák száma egyre nőtt, a hazai iparosok mind kevesebb és kevesebb megrendelést kaptak. A céh a kereskedőket hibáztatta, pedig ebben az időben már a bekebelezett zongorakészítők többsége is inkább forgalmazással mint készítéssel foglalkozott. Johann Pachel, a hangszerkészítők elöljárója is leépítette üzemét és készpénzét, igaz ez akkoriban nem volt Pesten ritkaság, inkább telekvásárlásra⁶³ fordította. Ő sem látta értelmét egy pesti zongoragyár felépítésének, hiszen a bécsi gyártmányok kiváló minősége és a pestiekénél lényegesen olcsóbb ára köztudomású volt.⁶⁴

Az 1848–1849-es események miatt bekövetkező hangszeripari pangás csak meggyorsította az eseményeket; ez a kézművesipari ág sem létezhetett tovább a régi keretek között. A megváltozott gazdasági körülmények (egységes vámrendszer, vasút, gőzhajózás, kiépülő bankrendszer) a kereskedőknek kedveztek. A hagyományos keretek között dolgozó kézművesek egyre nehezebb helyzetbe jutottak. A hangszerkészítőknek újabb reményt jelentett az 1859-es Iparrendelet, amely a régi szervezeti formát igyekezett az új társadalmi igényekkel összeegyeztetni. A rendelkezés felszólította a céheket, hogy készítsék el új szabályzataikat és tegyék meg a szükséges lépéseket egy új szervezeti forma, az iparostertület megalakítására.

A hangszerkészítők elsőik között nyújtották be módosított tervezetüket,⁶⁵ melynek szövege nagyjából egyezett a hivatalosan is ajánlott szabályzattal. A megalakítandó iparostertületben a hangszerkészítők egyesültek volna a húrkészítőkkel, és kisebb vita után határozat született arról is, hogy a hangolókat nem tekintik önálló foglalkozású iparúzóknak, hiszen a zongorakészítők többsége hangolt is és csak kevesen voltak azok, akik kizárólag evvel foglalkoztak. A szabálytervezet ügye az 1860–1861-es politikai események és a hivatalok átszervezése miatt elakadt. A hangszerkészítők céhe a korábbi keretek között működött tovább, léte azonban teljesen formálissá vált, hiszen régi joagaiból nem maradt más, csak a jelképes, szűk határokon belül érvényesíthető érdekvédelem.⁶⁶

Az 1860-as években a magyarországi zongorakészítői kapacitás már a szükséglet huszadrészét sem tudta fedezni. A magas árak, a bizalom hiánya miatt nem volt megrendelés, a megrendelés hiánya pedig reménytelené tette annak a néhány zongorakészítőnek a helyzetét, akik a hazai zongoragyártás fellendítésén fáradoztak. A zongorakészítők többsége mások gyártmányait forgalmazta, vagy külföldről hozott alkatrészekből állított össze hangszereket. Többen feladták mesterségüket, szakmát változtattak, mások hangszergyárak munkásai lettek. Sok hangszerkészítő külföldön próbált szerencsét.⁶⁷

1869-ben felcsillant annak reménye, hogy helyi zongorakészítőktől rendelik meg a pesti Állami Zeneiskolának szállítandó százhusz darab zongorát. A minisztérium elképzelése azonban az volt, hogy a feladattal egyetlen mestert bíz meg. A zongorák darabjára 200–250 forintot szánt, amely összeg alatta maradt az akkori szokásos áraknak. Az ügyre a Zenészeti Lapok többször is visszatért: „Egész Magyarországon tudunkkal alig van

két-három firma, mely zongorák készítésével foglalkozik, a legtöbb feladta ebbeli üzletét ép azért mert vagy a külfölddel olcsóság tekintetében a versenyt ki nem állhatta, vagy a minőség tekintetét nem hozhatta egyensúlyba a közönségnél elérhető árakkal. Száz zongorának a kiállítása egy olyan üzembe, hol 10–12 munkás által legfőllebb minden két hétben egy zongora készül el, négy év szükségeltetnék, de ez esetben e gyár egyébbel nem foglalkozhatna.” A kiírt pályázatot végül is nem zongorakészítő, hanem Chmel a pesti zongorakereskedő nyerte el. A zongorák Bécsben, magyar felirattal hamarosan el is készültek. Az újság az ügyletet a nyári almához hasonlítja; kívülről szép, de belül férges.⁶⁸

»Minden jó magyar iparosnak kötelessége előre törekedni« (Beregszászy)

A zongorakészítők helyzete rózsásnak tehát nem volt mondható. A mesterek a szakma hanyatlásának okát a külső körülményekben látták, a céh pedig már régen nem tudta megvédeni a zongorakészítők érdekeit. Az 1848 utáni időszak egyetlen jelentős magyar zongorakészítő mestere, Beregszászy Lajos elegendő tapasztalattal, szakmai tudással és kitartással rendelkezett ahhoz, hogy a kedvezőtlen helyzetben is jelentős eredményeket mutasson fel.

Beregszászy 1846-ban települt Pestre, abban az időben, amikor társai sorra adták fel a zongorák gyártását, mert nem győzték a kereskedők, s általuk a bécsi mesterek konkurenciáját. Beregszászy nemcsak állhatatos iparos, hanem tehetséges konstruktőr is volt. Már az 1846-os pesti Iparmű-kiállításon is feltűnést keltett avval a törekvésével, hogy magyar zongorakészítő léteire „ezen olly annyira kifejlett iparágban még javításokat is behozni igyekszik”. Ebben az időben Beregszászy figyelme is elsősorban a mechanika felé irányult, de készítményeiben alkalmazta kora más találmányait is: a vasból készített kiakasztótököket és a vas merevítőket is. Úgy gondolta, hogy ha a húrok feszítőerejét *vas* tartószerkezet ellensúlyozza, könnyebbé, vékonyabbá tehető maga a zongoratest. Azt remélte, hogy az új megoldással a zongora hangja is szebbé válik.⁶⁹ Ez azonban nem így történt. Beregszászy hamarosan felismerte, hogy hiába tökéletes a mechanika és megfelelő a húrozat, ha a keltett hangot a rezonáns nem képes kellő mértékben sugározni. 1855-ben megpróbálkozott a szokásosnál szélesebb húrnyergek alkalmazásával és annak ellenére, hogy a szakmai közönség is elismerte új rendszerű zongorája szép hangját, tovább kísérletezett. 1861-ben újfajta rezonánslapot szerkesztett; a fenyőlemez széleit elvékonyította, közepét vastagabbra hagyta, a bordákat pedig a rezonáns szálirányával párhuzamosan helyezte el.⁷⁰ Tíz évvel később a londoni világkiállításon mutatta be kísérletei végeredményét, domború „cselló-rezonánsát”. A találmány születéséről a Zenészet Lapok a következőket írja: „*Beregszászy Lajos*, udvari zongorakészítő, kinek jeles gyártmányait a külföldön is elismerik és a ki egyszersmind a zongoragyártás terén fáradhatlan buzgalommal búvárkodik, nyomozni kezdé, hogy honnan van az, miszerint bármely rendszer szerint épített zongora rövidebb vagy hosszabb ideig tartó használat után hangjának bájos csengéséből veszít és ezen veszteség minden a használat folytán kopásnak kitett részeknek újjakkal történő helyettesítése által sem hozható helyre míg a

hegedűk és gordonkák rendszere szerint épített hangszerek időjárástól hangteljben és csengésben nyerne. [...] A zongoráknak lapos hanghullámsíkjuk van, melyet a hozzá enyvezett bordák kevésbé ugyan kidomborítanak, de mivel ezen lapos készletnek tekintettel terjedelmére és a húrok által rá gyakorolt nyomásra, aránylag csekély ellenállási képessége van és az ily hullámsíkok, mivel csak részben, vagy néha épen nem enyveztetnek a hangszerhez, elegendő támasszal nem bírnak, engedni kénytelenek s homorúakká válnak, mi által a hanghullámsíkozás változást szenvedvén, a hangszer is csengéséből veszít. Ezen körülmény Beregszászyt egy a vonóhangszerek rendszerének elvei szerint alkotott hanghullámsíknak készítésére indította.”⁷¹ A nagyjelentőségű találmány azonban csak alkalmazóinak, a bécsi Ehrbar és Bösendorfer zongoragyárosoknak hozott dicsőséget.⁷² A feltaláló ekkor már értékesítési gondokkal küzdött: „Mindamellett, hogy oly számos kiállításon a zongorán tett javításokért eső kitüntetések is nyertem, mindamellett, hogy zongoráimon minden nagy művész játszott, s a hangverseny-termekben nevem jó hangzású lett, [főbb uraink] megelégedtek egy pár elismerő dicsérő szóval, a nélkül, hogy tetlegesen is segítettek volna. Sőt többen kik nép embereiként szerepelnek, kik népboldogító eszméket prédikálnak, a népiparról szónokolnak, saját használatokra külföldi zongorákat szoktak hozatni vagy itt helyben vételni.”⁷³

Az 1870-es években egy év alatt körülbelül 2000 zongora került értékesítésre a hazai piacon, de ezek közül csak néhány tucat készült magyar zongorakészítő műhelyében. A zongorakészítő mesterek inkább csak összeszerelést végeztek, vagy még azt sem, hanem a külföldi szállítóktól saját nevükkel ellátva rendelték meg a zongorát.

1872-ben megjelent a céhrendszer felszámolását kimondó és a szabad ipargyakorlást biztosító VIII. törvénycikk. Az új rendelet és a céhek utódjaként felállított ipartestületek a zongorakészítők történetében változást már nem hozhattak. A szakma hanyatlásának okait Beregszászy két írásában is elemezte. „Hogy miben rejlik ezen iparág nemcsak hanyatlásának, hanem úgyszólván végpusztulásának oka, arra választ és felvilágosítást adni igen egyszerű és kézzelfogható. Általánosan tudva van, hogy ha egy ország saját iparát emelni törekszik, első sorban a külföldről behozott cikkekkel való elárasztás ellen kell azt megvédeni a kormánynak és a törvényhozásnak, még pedig a behozatali vám súlyával. Ipar tekintetében kezdő államnak, mint a milyen mi vagyunk, nagyon veszedelmes dolog a szabad kereskedelem elvét a maga egész kiterjedésében alkalmazni. Mutatja ezt éppen a zongora-ipar hanyatlása, mert hogyan konkuráljon egy gyöngye erővel rendelkező, magát az elismerés egy bizonyos fokára még fel nem küzdött iparos az olyan külföldivel, kinek az őt környező kedvező viszonyok hozzájárulásával módjában áll ipartelepét gyárisan szervezni, jóval előnyösebb feltételek mellett mindent a forrásnál beszerezni, s így árucikkét olcsóbban kiállítani.”⁷⁴ Beregszászy tájékozott szakember volt és azt is tudta, hogy az 1850-es években fejlődésnek induló németországi zongoragyárakban, 100–200 szakmunkással, kitűnő minőségű zongorák készültek.⁷⁵ A német zongoraipar a bécsiekét is háttérbe szorította, gyártmányaikkal a pesti piacon is megjelentek. A kortársak a szervezés és a munkamegosztás legkiválóbb példájaként azonban a New-York-i Steinway zongoragyárát emlegették, ahol a magasfokú gépesítés lehetővé tette, hogy az ötszáz munkást foglalkoztató gyárban hetente ötven hangszer készüljön el.⁷⁶ Beregszászy szerint „nálunk nincsenek meg ezek a kedvező feltételek”. Úgy véli, hogy a Kereskedelmi és Iparkamarák nem alkalmasak a magyar gyárosok

képviselőire, a magyar segédek drágák és képzetlenek, de a zongoragyártók sem rendelkeznek elegendő szakmai tudással és nem ismerik a munkamegosztás módszerét sem. „Ha egy oldalról sem jó támogatás, úgy meg kell törni a legjobb akaratnak is.”

1879-ben, harmincöt éves pályafutás után, Beregszászy Lajos is felszámolta üzletét. A műhelyt eladta, pénzét pedig értékpapírokba fektette. Úgy érezte, hogy magyarázattal tartozik egykori vásárlóinak, ezért tettének okát összefoglalta „A hazai zongora-ipar érdekében. Véd- és vádirat” című röpiratában. Ebben kifejti, hogy nem találja értelmét a további szélmalomharcnak, fáradozásai ellenére a zongorakészítő iparág egyre sorvad, a jobb idők eljövételének pedig a reménye is szertefoszlott.

Beregszászy egykori tanítványai, Hevesi Balázs, Lédeczy Sándor és Végh B. Károly még megpróbálták kenyerüket zongoragyártással biztosítani. Mindhárman megpályázták azt az állami kölcsönt, amelyet a Kereskedelmi Minisztérium a gyáipar fejlesztésére bocsátott ki,⁷⁷ Hevesi kérvényét azonban arra hivatkozva, hogy „telepe a jelen fejlettségnek megfelelően berendezve nincs, a zongorák főalkatrészét képező billentyű szerkezetet külföldről hozatja” elutasították. Lédeczy ugyan megkapta a kölcsönt, de már a második évtől törlesztési nehézségekkel küzdött, Végh B. Károly pedig az orgonakészítés mellett kísérletezett zongorakészítéssel. A száz évvel ezelőtti híradás⁷⁸ sajnos azóta is igaz: „Magyarországnak nincs említésre méltó zongoraipara.”

A PEST-BUDAI ZONGORAKÉSZÍTŐK JEGYZÉKE (1800–1872)

A zongorakészítők jegyzékében a fontosabb életrajzi adatok mellett a mesterek címei is szerepelnek, mégpedig ugyanabban a formában, ahogy ezek a levéltári dokumentumokban és újságokban is előfordulnak. Forrásul szolgáltak még a címjegyzékek is, mert egyes zongorakészítőkről semmilyen más dokumentum nem maradt, minthogy nevük e jegyzékekben szerepel. A címjegyzékek forrásértéke azonban nem egyenértékű a többi dokumentuméval. A jegyzék adataiból csupán arra következtethetünk, hogy az említett zongorakészítő mester a kiadvány megjelenésének évében valószínűleg még dolgozott. A címjegyzékek adatainak pontatlanságát illusztrálja Zobel Károly esete is: Az 1850–1851–1852-es Handels-und Gewerbe Adressbuch Zobel lakhelyéül az Erzherzog Stefanplatz 208-at jelöli meg, holott Zobel beadványából tudjuk, hogy onnan 1848-ban a Pest melletti Cinkotára költözött és csak 1849-ben jött vissza Pestre, ekkor a Józsefvárosban épített magának egy kis házat, s ott élt 1855-ig.

Ellentmondás van az ugyanabban az évben megjelent címjegyzékek között is. Például az 1827-es Wegweiser más címet ad meg Augustinnál, mint az ugyanarra az évre szóló Adressbuch, ahol Drünnert Zrinnernek, Pacht-t Bachl-nak, Habersbergert Habenspergernek írják. Krauß neve csak az Adressbuchban, Peter's Ignaz Witwe és J. Leykauf csak a Wegweiserben szerepel. Az Adressbuch ugyanezen számában ellentmondásos Szalövszky címe is: (Th. Waitznerstr. 1266), ugyanis ez a ház a Király utcában volt. (A 19. sz. közepéig nem az utcák szerint, hanem a városrészen belül számozták a házakat.)

E néhány példából is kiderül, hogy a címjegyzékek adatainak ellenőrzése, ugyanígy a házszámok és utcanévek egyeztetése, illetve a címváltoztatások követése meghaladja e dolgozat kereteit.

A lakcímek forrásául szolgáló címjegyzékek, a címekben rövidítve előforduló városrészek neveinek feloldása és a jelentősebb utcák mai neve a függelékben található.

AUGUSTIN Károly: Említve 1810–1836. Orgona és zongorakészítő. A bautzeni hangszerkészítő mester 1810 előtt telepedett le Pesten, ahol 1816-ban polgárjogot nyert. 1824-ben a húrok felett elhelyezett, ún. felülről ütő mechanikájú zongorát szerkesztett. Augustin szerint az újfajta megoldás árnyalt, zörgés- és kopogásmentes dinamikát tett lehetővé. A korábbinál tartósabbra szerkesztett zongorákat kívánságra szárny- vagy asztalformájúra készítette és a négy legszükségesebb és szokásosan alkalmazott mutatóval (hangsín változtató pedállal) látta el. Az újságban olcsó, régi de felújított orgonákat hirdetett. Vállalkozott az új irányzat szerinti, ún. teljes oktávós, bármely tervrész alapján felállítandó nagy orgonák és kis szobahangszerek, „Tisch-Flöten Orgel”-ek készítésére is. Műhelyében évente 8–10 db zongora is készült, amelyeket nemcsak árult, hanem kölcsönzött is. Legényei közül Seiler Lajos nevét ismerjük, aki 1830 előtt dolgozott műhelyében. A hangszerkészítők céhébe nem lépett be, mondván, hogy mestersége nem ipar, hanem szabad művészet. A hangszerkészítők ebbe nem nyugodtak bele, s mint kontárt bepanaszolták a városi tanácsnál. Az ügy később a Helytartótanácshoz került, ahol Augustin a további iparúzésre engedelmet kapott.

Ismert címei: am Servitenpl. 619 (1822); Wohnung und Werkstätte in der Herren-

Gasse im Rózsaischen Hause, No. 615 bei den 3 Mohren (1824); Landstr. No. 647 (1827); Gyertyánffy ház a Király u. sarkán (1830–1835).

Irodalom: Matr. B. (1820); Blätter 1824. 426–429; VOPZ 1830. No. 59, 1832. 670, 1835. 779; Tudósítások 1835/2. No. 33; *Beregszász* 1874; *Isoz* 1936; BFL-Rel. a. n. 7360; BFL-Int. a. n. 804.

BALASSOVITS (BALLASOVITZ, BALASCHOVITS) Károly: 1804–1874. Zongorakészítő Pesten. A tordai születésű mester feltehetően Bécsben tanult, ahol 1837-ben már mint zongorakészítőt említették. 1838-ban H. J. Böhm, Conrad Graf és Joseph Knamm bécsi mesterek felügyelete alatt készítette el remekét, majd ugyanebben az évben mester-, ill. polgárjogot nyert és tagja lett a bécsi zongora- és orgonakészítők közösségének. Balassovits a második bécsi iparmű-kiállításon (1839) egy jóhangú, gondos megmunkálású zongorával, a harmadikon (1845) két másikkal bronzérmet nyert. Az utóbbi kiállítás katalógusa szerint az egyik zongora paliszander, a másik diófa borítással készült. A hat és féloktávós, széphangú, kellemes billentésű zongorákba gondosan megmunkált bécsi mechanikát és felső tompítót helyeztek. Készítőjük jónevű mester, aki hangszerei többségét Magyarországon adja el.

Balassovits 1847-ben Pestre költözött, s a várostól letelepedési-, ill. zongorakészítési engedélyt kért. A hangszerkészítő céh különböző kifogásai ellenére 1848-ban a városi tanács a hangszerkészítő mesterek sorába felvette. 1855–1867-ben a hangszerkészítők főcéhmestere. Gyártmányai Pesten is keresettek voltak; műhelyében 5–10 zongora készült évente. Az 1860-as évek elején kénytelen volt feladni az önálló zongoragyártást és külföldi zongoragyárak bizományosaként működött tovább.

Bécsben készített szárny alakú zongoráját a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik. (Ltsz: H. 1965. 24.)

Ismert címei: I., Waitznerstr., Discher-Haus (1849–1852); L., Josephpl. (1852); Lammgasse (1854); L., Dorotheag. 12 (1859); L., Elisabethpl. (1863); I., Goldene Handg. (1864); I., Herreng. 2 (1865); I., Grenadierg. 3 (1867); L., Elisabethpl. (1868); I. Grenadierg. 3 (1869–1870); I., Herreng. 2 (1871–1873).

Irodalom: Bericht 1839; Bericht 1845; Magyar Nők Évkönyve 1861. 207; Zenészeti Lapok 1865. dec. 14; *Beregszász* 1874; BFL-Eng. 498/1848–1849; BFL-Vegy. 1807/1848–1849; BFL-Tan. 1854: 7093, 17747; 1855: 2559, 7420, 9280, 15484; 1856: 974, 2790, 4816, 5535, 5791; II. 394/1856.

BÁRÁNY Lajos (Ágoston): Említve 1842–1856. Orgona és zongorakészítő, Bárány Károly pesti orgonaépítő fia. 1842-től a hangszerkészítő céh tagja. Orgonaépítőként dolgozott Debrecenben, Halason, Miskolcon, valamint Székesfehérváron, ahol 1846-ban Demeter József a segédje volt. 1850 előtt a pesti Képezde részére négy zongora készítését vállalta, amelyre 100 forint előleget vett fel. A hangszereket nem tudta határidőre elkészíteni, a félig kész zongorákat pedig egy korábbi adósság miatt elárverezték. 1852-ben a zongorákra felvett előleg visszafizetésére kötelezték, de sem az adósságot, sem annak kamatait behajtani nem tudták. Peres ügyei miatt Pestet elhagyni kényszerült.

Ismert címei: J. Kerepescherstr. 1508 (1847); J., Neben den 2 Pistolen (1850–1852); Waiznerstr. 1390 (1856);

Irodalom: Gábrly 1962; Szigeti Kilián hagyatéka; BFL-Tan. 9080/1850–1852 és XII.387/1856.

BEREGSZÁSZY Lajos: 1817–1891. A legismertebb és legeredményesebb magyar zongorakészítő. Békésen született, mesterségét Temesváron, majd Debrecenben Veres Józsefnél tanulta. 1834-től kb. hat évig vándorolt: Pesten Zobel Ferencnél és Peter Vendelnél, Szegeden Kovács Istvánnál, Bécsben Simon Józsefnél, Temesváron Papp Gábor műhelyében dolgozott. Az ezt követő években neves külföldi gyárakban tanulmányozta a zongorakészítés technológiáját: Hamburgban egy, Londonban két és fél, Párizsban egy évet töltött. 1844-ben Bécsben engedélyt kapott arra, hogy Mata Ferencsel társulva, néhány segéddel a maga kezére dolgozhassék. Még ugyanabban az évben szabadalmat nyert különleges rendszerű asztal- és szárny alakú zongorák készítésére. A zongorákat az 1845-ös bécsi, az 1846-os pesti és az 1851-es londoni iparmű kiállításon is bemutatta: „6 3/4 oktávós paliszanderfa koncertzongora, saját találmányú, erősebb játékra és tremolóra alkalmas tagos mechanikával és angol rendszerű tompítóval, vas kiakasztótökével és merevítőkkal, elől betolható tetővel, és egy angolmechanikás asztalzongora (az angol Broadwood mintája szerint egyszerűsítve és javítva)”.

1846-ban felvételét kérte a pesti hangszerkészítők céhébe, ahova mesterként csak egy évvel később jegyezték be. Tíz év múlva már Magyarország legnagyobb zongoragyárának tulajdonosa, ahol évente 70–80 zongora készült. 1868-ban Magyar Királyi Udvari Zongorakészítő címet nyert. Az 1870-es évek a bécsi konkurencia elleni küzdelem jegyében teltek. 1879-ben visszavonult.

Zongoragyárában mintegy 1500 darab bécsi stílusú, de Beregszászy figyelemre méltó konstrukciós elgondolásait is magán viselő hangszer készült. (Agrafok alkalmazása a rezonáns tehermentesítésére, ill. ennek továbbfejlesztett változata az ún. cselló-rezonáns, mechanikai újítások stb.). Jó felépítésű, megbízható mechanikájú, kiegyenlített hangú zongorái a bécsi mesterekével is állták a versenyt. Pályája kezdetén asztal-zongorák is, később csak különböző hosszúságú és szerkezetű, alkalmanként díszesen faragott, 1853-tól angolmechanikás, 1867-től kereszthúros zongorák is készültek műhelyében.

Hangszereivel számos kiállításon szerepelt. (1845: Bécs, 1846: Pest, 1851: London, 1854: München, 1855: Párizs, 1862: London, 1867: Párizs, 1871: London, 1873: Bécs, 1878: Párizs). Elkötelezett iparszervező volt. Írásai a magyar zongoragyártás helyzetéről és a zongoragyártás technikai újdonságairól tudósítottak. Tanítványai és segédei közül Fest Ferenc és Kracht Henrik (1855), Czeglédi Sándor, Hevessi Balázs, Földvári Mátyás, Lédeczy Sándor (1864–1868) és Weiser György (1870-es évek) nevét ismerjük. Liszt az 1860-as években többször hangversenyezett Beregszászy zongorán, egyet pedig a weimari Altenbungban állított fel.

Zongorái: Az általa feltalált, csello-rezonánssal készített hangverseny zongora a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában, ltsz: H. 1974. 1. valószínűleg 1873-ból, további kb. 30 zongorája Budapest, Sopron, Szekszárd múzeumaiban és magántulajdonban.

Írásai: Eszmék a zongorahangfenék (Resonanzboden) alkátának megjavításához. *Zenészet*i Lapok 1862. II. évf. 33. sz. 222–223. (Német nyelven is); *Die Klaviere auf der jetztigen Pariser Weltausstellung*. Pest, 1867; *Mein neues Resonanzboden – System*

nebst einer neuen Mechanik. Pest 1873; *Beregszász* 1874. (Német nyelven is); Die Steinway'sche Doppelmensur im Lichte der Praxis. Budapest, 1875; *Beregszász* 1879.

Ismert címei: Seminarium u., Széchenyi házban (1846); Fischpl. Färber Haus (1849–1859); I., Große Brückgasse 9 (1855–1867); I., Schlangengasse 7 (1867–1870); Sebastianpl. 2. (1871–1872); IV. Kigyó u. 5 (1877); IV., Gróf Károlyi György u. 20 (1891).

Irodalom: *Fischhof* (1853). 31; *Gábry Gy.* Neuere Liszt-Dokumente. *Studia Musicologica*, Budapest, 1968. 346; *Gát J.* A zongora története. Budapest, 1964. 73.; *Szekeres – Farkas, M.* Ein ungarischer Klavierbauer im 19 Jahrhundert, Lajos Beregszász. *Studia Musicologica*. No. 14. Budapest, 1972. 293–315.; *Üö:* Dokumente über Ludwig Bösendörfers Tätigkeit in Ungarn. *Studia Musicologica* No. 19. Budapest, 1977. 425–442.; *Szekeres – Farkas* 1979. 99–110; Bericht 1845.; *Paul* 1868. 164, 167, 207; *Hírlapok* (válogatás): Anyagi érdekeink. Az Országos Magyar Ipartestületek Közlönye 1879. 185, 189.; *Apollo* Zenészeti Szakközlöny 1873. 128.; *Budapesti Híradó* 1846, No. 455, 173.; *Ellenőr* 1847, ápr. 1. és dec. 24.; *Hetilap* 1845. No. 33.; *Hetilap* 1846. 160, 1356.; *Hivatalos jelentés a Párizsban 1878-ban tartott egyetemes kiállításról.* Mű- és hangszerek. Pest, 1879. 43.; *Iparosok Lapja*, 1859.; *Képes Kiállítási Lapok* 1873. No. 21, 242.; *Napkelet* 1857. 101; 1862. 176, 337.; *Pesti Hírlap* 1845. 415; *Vasárnapi Újság* 1862. 274.; *Zenészeti Lapok* 1861. 200.; 1862. 192, 222–223, 288.; 1864. 168, 224, 376.; 1865. 385, 392.; 1867. 321, 325, 552–556.; 1868. 127, 701.; 1871. 158, 365.; 1874. 251.; *BFL-Rel.* a. n. 15630; *BFL-Eng.* 498/1848–1849; *BFL-Tan.* 4922, 7564/1855, 1790/1856; *MNM. Udgy.* 1961. 6. b.; *Matr. B.*

BINDER János: Említve 1809–1815. Pesti zongorakészítő. A kassai születésű mester 1809-ben letelepedési engedélyt kért Pesten, ahol még ugyanabban az évben mesterjogot nyert. 1815-ben a Lottóigazgatóság perbe fogta, mert egyik zongoráját ki akarta sorsolni, a Helytartótanács azonban Binder javára döntött.

Lakcíme ismeretlen.

Irodalom: *Isoz* 1936; *Gergelyi Otmar* szíves közlése.

BLATTER (BLATER) Ferenc: Említve 1807–1814. Budai zongorakészítő mester. Rácvárosi műhelyében kb. tíz zongora készült évente. 1807-ben diófából készített, öt és fél- és hatoktávós zongorákat kínált olcsó áron, 1814-ben „több művű” és sípsorokkal kombinált zongora-orgonácskákat hirdetett.

(Lásd még: *Platter*)

Ismert címei: An der Hauptstraße bei den 3 Hauern No. 940 im ersten Stock (1807); *R. Arany Szarvas* (1814).

Irodalom: *Isoz* 1936; *Beregszász* 1874; *VOPZ* 1807. No. 66. 840.

BREDL (BRIEDEL) August: Említve 1850. Pesti zongorakészítő legény. A zongorakészítő Bernhard Bredel második gyermeke, mesterségét feltehetően édesapjánál tanulta. 21 éves korában 1850-ben engedélyt kért, hogy vándorlását megkezdhesse.

Irodalom: *Matr. B.* (1829); *BFL-Tan.* 1850–1852/B (Mutatókönyv).

BREDEL (BREDL, BRENDL, BENDEL) Bernhard: Említve 1824–1870. Zongorakészítő, később hangoló Pesten. A Hessen nagyhercegségből származó zongoraké-

szító legény 1824-től a pesti Drüner Károly, Schwab Vilmos és Friedrich Szalövszky műhelyében dolgozott. 1830-ban mesterjogot nyert, ekkor a legújabb mód szerint készített zongoráit újságban is hirdette. A hangszerkészítők céhének megalakulásától (1836) kezdve tagja volt, neve a zeneszer-kereskedők elleni beadványban is szerepel. Műhelyében 8–10 zongora készült évente. Keresetét zongoratanítással egészítette ki. Az 1860-as évektől zongorahangolással foglalkozott.

Fia Bredl August, lásd ott.

Ismert címei: Hutgasse 144 (1850–1852); Hutgasse 17 (1859–1867); Grünbaumgasse 11 (1867–1870).

Irodalom: Isoz 1936; Gábrý 1962; Beregszászy 1874; BFL-Int. a. n. 804, 8908; Matr. B. (1828–1843).

CHMEL Gusztáv: sz. 1844, említve 1928-ig. Pesti zongorakészítő mester. Keresztapja Pachl János volt, akinek műhelyében édesapja tíz évig zongorakészítő legény volt. Chmel 1859–1863-ig a bécsi Josef Heitzmann zongoragyárában tanult, ahol mint „Flügelarbeiter” kapott végbizonyítványt. Bécsi tanulmányait követően a stuttgarti Julius und Paul Schiedmayer cégnél asztalzongorákat készített, ezután Svájcban, Franciaországban és Angliában tanulmányozta a zongoragyártást. Hat évi távollét után, 1870-ben visszatért Pestre, ahol édesapja üzletébe társult, amely ezután „Chmel József és fia” néven működött. 1890-ig, lemondásáig, a hangszerkészítőket is magába foglaló Vegyes Ipartestület tisztségviselője.

Ismert címe: Lásd Chmel József és fia.

Irodalom: Ságli J.: Magyar zenészeti lexikon. Budapest, 1879. 62.; Ellenőr 1879. dec. 10.; Zeitschrift für Instrumentenbau XXV/18, 1905. 543.; Matr. B (1844); BFL. – Vegyes Ipartestületi Iktatókönyv, 1890.

CHMEL József: 1811–1888(?). Zongorakészítő mester és kereskedő Pesten. 1824–1829-ig a bécsi Teichmann-nál tanult. A cseh származású legény 1833–1837 és 1839–1845 között, a pesti zongorakészítő mester, Pachl János műhelyében dolgozott. 1847-ben – beteges állapotára való tekintettel – remeklés nélkül mesterjogot nyert, zongorákat azonban már nem készített, hanem Bösendorfer és más bécsi mesterek zongoráit árulta. Neve a hangszerkészítők céhe hangszerkereskedők elleni panaszában (1848) az aláírók között szerepel. 1867–1872-ig, a céhek megszüntetéséig a hangszerkészítők előljárója volt. 1880-ban visszavonult, s az üzlet vezetését átadta fiának.

Ismert címei: Brückgasse, Theatergeb. (1859); L. Deakg. Theatergeb. (1870-ig).

Irodalom: Zenészeti Lapok 1870. jan. 30; Zeitschrift für Instrumentenbau XXV/18. 1905. 543.; BFL-Int. a. n. 7129, 8908, 12793; BFL.-Tan. 5535/1856.

CHMEL József és fia: Említve 1870–1928. Zongorakereskedők. Pianinok, pianóák, harmóniumok és zongorák gyártását, forgalmazását és kölcsönzését hirdették. Elsősorban németországi gyártmányokat és Bösendorfer hangszereit árusították. 1879-ben udvari szállítói címet nyertek. 1884-től Steinway zongorát is forgalmaztak, hangszereiket az 1896-os Milleniumi Országos Kiállításon is bemutatták.

(Lásd még Chmel Gusztáv és József)

Ismert címei: L. Deakg. Theatergeb. (1870); Gisella tér 1, a Haas féle palota (1877–1879); Deák F. u. 6 és a Haas féle palota (1928-ig).

Irodalom: Zenészet Lapok 1870. jan. 23. febr. 6.; A Bösendorfer zongoragyár gyártmányjegyzéke (Opus Buch); Ellenőr 1879. dec. 14.; Kiállítási Újság 1896. jún. 20.; Szekeres–Farkas 1977. 425–442.

CZEINER (CZEINAR) Alajos: Említve: 1797, megh. 1798. Orgona és zongorakészítő, budai polgár. 1797-ben Vopatarni József dolgozott műhelyében. Ugyanebben az évben 100 Rajnai Ft. kölcsönt vett fel műhelye fejlesztésére. A kölcsönszerződésben kötelezi magát, hogy az általa készített régebbi „Forte Phiano Fliegl”-t visszaveszi és egy másik vadonat újat és tartósat készít helyette. Alig egy évvel később, 1798. ápr. 13-án két harsonás kísérete mellett temették el. A műhely özvegye, Anna vezetésével még néhány évig tovább működött. Az özvegy 1789-ben és 1799-ben még további kölcsönöket vett fel, majd mesterjogát átadta Peter Ignác pesti polgárnak (1805 ?).

Ismert címe: A hatvani kapun kívül, a „Fehér Hattyúhoz” címzett házban.

Irodalom: Isoz 1936; Uő: Egy pesti zenész feljegyzései (Lettner Jakab 1798–1800). Tanulmányok Budapest Múltjából, II. 181.; BFL-BZ.

CZOBEL: lásd Zobel.

DRÜNER (DRÜNNER) Károly: Említve 1813-tól, megh. 1839. Zongorakészítő és javító mester Pesten. A vesztfáliai Rischenauból származó hangszerkészítő 1813-ban mesterjogot, 1819-ben pesti polgárjogot nyert, 1819–1822 között Franz Zobel, ismeretlen időpontban (1830 előtt) Stock János inas, Bredl Bernhard pedig legény volt műhelyében, 1817-ben egyik aláírója volt a céh megalakítását kérő felségfolyamodványának. Az 1830-ban megújított kérelmet a zongora- és orgonakészítők nevében Drüner írta alá. Az 1836-ban privilégiumot nyert hangszerkészítő céh tekintélynek örvendő alapító tagja. Zongoragyártó üzemében ekkor 6 legénnyel és egy inassal dolgozott, később 8–10 legényével évente 30–40 zongorát készített. Erőteljes, széphangú, árnyalatok kifejezésére alkalmas zongoráival kora elismerését vívta ki. A magában élő, családtalan ember hagyatékából 24 félig kész, 72 befejezett hangszer és több kölcsönzongora került árverésre. (V.ö. 27. jegyzet)

Ismert címei: I. Hatvanergasse 540 (1822) beim Jägerhorn (1830–1833);

Irodalom: Isoz 1936; Blätter 1827. 266–267; Beregszász 1874; Illyefalvi én.; BFL.-Rel. a. n. 7360; BFL.-Int. a. n. 804.

ÉDER Antal Gyula: sz. 1842, említve 1926-ig. Hangszergyártulajdonos, kereskedő. Zongorakészítést a bécsi B. Filippinél tanult. 1870-ben Pesten zongoraraktárat nyitott, régi és új hangszerek eladásával foglalkozott. 1879-ben megvette Beregszász üzletét, 1880 utáni hirdetései szerint zongora és harmóniumgyáros és 37 hazai és külföldi zongoragyár képviselője.

Ismert címei: Ferenciek tere 4 (1880–1888); Haris Bazár (Váci u. 4–6) (1892); IV. Párisi u. 1. (1911–1926)

Irodalom: Die Ungarische Metropole 1899 évf.; F.Sz.E.K./számlák.

EHLLING Johann: Említve 1859–1865. Zongorakészítő. Először Budán, később Pesten volt műhelye. A hangszerkészítők céhébe nem lépett be.

Ismert címei: W. Hauptg. 53. (1859–1860); L. Theaterpl. 1 (1862–1865).

Irodalom: címjegyzékek.

FAZEKAS Johann: 1806–1874. Orgona és zongorakészítő. 1825-ben lett orgonakészítő legény, 1825–1826-ban a pesti Peter Ignác műhelyében volt legény. 1833-ban Pozsonyban mesterjogot nyert, ahol mint orgona- és zongorakészítő működött. Egy 1840-es hirdetése szerint havonta két darab, hét és fél oktávós zongorát készített, melyeknek minden hangja tripla húrozású volt. 1855-ben Pestre költözött és orgona- és zongorakészítői mesterjogért folyamodott. A hangszerkészítő cég 1856 júniusában kon-tárkodásért feljelentette. Fazekas, az újra remeklést elkerülendő, megújított kérvényében orgonakészítésre és kész zongorák árusítására kért engedélyt. A mesterjogot csak hosszas huzavona után, 1856. decemberében kapta meg. Az egyedül dolgozó mester ekkor orgonák és zongorák javításával és kereskedéssel foglalkozott. 1862-től vejével, Ország Sándor orgonakészítővel is dolgozott; 1863-ban „Ország–Fazekas”, 1869-ben „Fazekas Pesten” jelzéssel látta el orgona javításait.

Ismert címei: T. Großfeldgasse 5 (1856); T. Königsg. 67 (1859–1867); T. Stefanpl. 3 (1856); Königsg. 30 (1867–1874).

Irodalom: Hírnök 1840. ápr. 9 (Pozsony); Gergelyi Otmar közl.; Vasárnapi Újság 1863. márc. 1.; Solymosi Ferenc közl.; Gábr 1962; BFL-Tan. 1856: 394, 1790, 4950, 5791.

FEHÉR János (WEISS Johann): Említve 1847-től, megh. 1874. Pesti zongorakészítő. 1848-ban Pesten mint zongorakészítő legény dolgozott. Két évvel később mesterjogot kért, hogy a maga kezére dolgozhassék, ohaja azonban csak 1852-ben teljesült. Nevét 1863-ban magyarosította Fehérre. A mintegy 10 alkalmazottat foglalkoztató cég gyártmányainak minősége az egykorú tudósítás szerint Beregszász zongoráival vetekedett. Segédei közül csak Weiss Anton nevét ismerjük (1855). Műhelyében 5–10 zongora készült évente, de bécsi és más külföldi zongorák és harmóniumok árusításával is foglalkozott. 1869-ben megpályázta az Állami Zeneiskolának szállítandó száz zongora egy részének elkészítését, de a megbízást nem kapta meg. Talán ez a kudarc is hozzájárult ahhoz, hogy ettől az időtől kezdve már csak zongorajavítást és hangolást vállalt, és mások gyártmányainak árusításával foglalkozott. A cég Fehér halála után is tovább működött: zongorakereskedéssel, hangolással és kölcsönzéssel foglalkozott.

Zongorái: Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz. H. 1966.47.1.; MTA Zenetudományi Intézet, Zenetörténeti Múzeum, ltsz. 78.1.

Ismert címei: L. Zweiadlerg. 8 (1859–1862); I. Kristofpl. 5 (1865–1869); Zongoraterme a Deák és a Váczy u. sarkán (1869. május 1-től 1888-ig); Kerepesi u. 11. (1894).

Irodalom: Zenészet Lapok 1868. jan. 19. 1869. júl. 20, 1870. jan. 23.; Budapesti Látogatók Lapja 1894; Isoz 1928; Beregszász 1874, 1879; BFL-Tan. 7186/1850–1852, 2790/1856.; BFL-Int.a.n. 8908.

FENT (FEST) Ferenc: Említve 1850–1856. Bécsi polgár és zongorakészítő mester. 1850-ben Pesten mesterjogot kért: az iratokból kiderül, hogy adóssága miatt erkölcsi bizonyítványt nem kaphatott. Fent hiába bizonygatta, hogy ügyeit csak úgy rendezheti, ha szabadon űzheti mesterségét, a városi tanács kérelmét elutasította. 1855-ben a hangszerkészítő céh kontárkodásért feljelentette, ezért a magisztrátus vizsgálatot rendelt el. A jelentés szerint ekkor „Kizárólag a helybéli hangszerkészítő mester, Beregszászy Lajos úr műhelyében dolgozik, kinél szerződésben áll”.

Ismert címe: Beregszászynál lakott és dolgozott (1856).

Irodalom: BFL-tan. 7186/1850–1852; 2790/1856.

FOCHT (FOGT) Carl (Károly): sz:1813, említve 1852-ig. Orgona és zongorakészítő mester. A pécsi zongoraépítő, Focht Ferenc fia. Focht Károly 1833-ban már egy 26 regiszteres orgonát készített a tabáni Szent Katalin templomban, habár a hangszerkészítő céh mesterkönyve szerint csak 1835-ben szerzett mesterjogot. A céh megalakulásától 1846-ig tag volt, a mesterkönyvbe mint zongorakészítőt jegyezték be. Műhelyében 8–10 zongora készült évente. Életkörülményeiről édesapja 1852-ben kelt végrendeletéből értesülünk: „Károly fiamnak, aki anélkül is jól él, házas, ugyanúgy 1000 pengő forintot hagyok. De mivel ő szerencsés körülmények között él, azért számára ezt az 1000 ft-t csak 5 év múlva kell kifizetni, kamatok nélkül.” Focht 1852-ben elhagyta Pestet. Bécsben halt meg.

Ismert címe: Neumarktplatz, beim eisern. Mann. (1839–1852)

Irodalom: Gábry 1962.; Szigeti 1979. 57.: Isoz 1936;

Beregszász 1879.; VOPZ, 1835, 1707.

GINTER (GÜNTHER) Mathias: Említve 1798–1818. Pesti zongorakészítő. A württembergi Wolfmannshausenben született. Asztalosinas, majd neves bécsi zongorakészítők műhelyében asztaloslegény volt (1798-ban fél évig Michael Rosenberger, 1799-ben hét hónapig Joseph Brodmann, 1800-ban 10 hónapig Johann Jakesch mestereknél). 1802-ben Pestre költözött, és beállt Johann Leykauf orgona- és zongorakészítő mesterhez, kinél közel két évig volt asztaloslegény. Ezt követően hangszerkészítőként dolgozott Pesten. Már néhány éve háztulajdonos volt, amikor 1814-ben hangszerkészítői mesterjogot kért, s amelyet még ugyanabban az évben meg is kapott. 1818-ban pesti polgárjogot nyert.

Ismert címe: J. 600 (1815)

Irodalom: Illyefalvi én.; BFL-Hcl.

GÖTTLICH Gottfried: Említve 1822-től, megh.: 1830.

Pesti zongorakészítő. 1822-ben nyert mesterjogot, legény nélkül dolgozott. 1830-ban özvegye árusította „néhány új, nagyon szép, kiválóan elkészített” zongoráját, de késznek mutatkozott arra is, hogy az egész műhelyt felszereléssel, fakészlettel együtt jutányos áron eladja.

Ismert címei: I. Herreng. 431 im v. Horvatischen Hause (1827–1833)

Irodalom: Isoz 1926 a; VOPZ 1830/42, máj. 27 és 1830/64 aug. 12.; BFL-Int.a.n.804.

GRUBER Alajos: Említve 1861. Zongorakészítő Pesten. 1861 dec. 18-án folyamodványt nyújtott be Kassán, melyben engedélyt kért egy zongoragyár felállítására. E cég 1892-ben még fennállt.

Irodalom: Gergelyi Otmar szíves közlése; címjegyzék;

HABERSBERGER Joseph: 1784–1842. Orgona- és zongorakészítő Pesten. Kitanulta az asztalosmesterséget, majd orgona- és zongorakészítő mesterek legénye volt (1806–1810-ig a pesti Vopatarni József, 1810–1811-ig a bécsi Conrad Graf műhelyében dolgozott.) 1811-ben mint „Fortepiano und Klavierinstrumentenmacher” mesterjogért folyamodott, amelyet egy évvel később meg is kapott. Még ugyanabban az évben megnősült: Anna Speerrel kötött házasságából négy gyermek született. Az 1817-es céhprivilegiumot kérő felségfolyamodvány egyik aláírója volt. A hangszerkészítők céhébe annak megalakulásakor (1836) mint két legénnyel dolgozó mester lépett be. A pesti születésű mester 1823-ban nyert polgárjogot. Műhelyében 8–10 zongora készült évente.

Ismert címei: T. No. 388 (1815–1827); 3 Trommelg. 400 (1822); I. Grünbaumg. No. 376 (1827–1833); Hutg. Festetits H. (1840–1842).

Irodalom: Illyefalvi én; Isoz 1936, 1926 a; Beregszászy 1879; BFL-Int.a.n. 804; BFL-Hcl; Matr. B.

HAMAR Leó: Említve 1858. Feltaláló. 1858-ban a Nemzeti Színházban és a Nemzeti Múzeum dísztermében is bemutatták új szerkezetét, amely képes volt „villanydelejes erő segítségével minden gépezet nélkül egyidejűleg működésbe hozni akárhány közönséges zongorát.”

Irodalom: Napkelet 1858. aug. 22. és szept. 8.; Hírlap 1858. aug. 19.

HARTMANN Vilmos: Említve 1782-től, megh. 1817. Kisorgona és zongorakészítő mester, budai polgár. 1786-ban adója elengedését kérte a budai tanácstól; kérelmében előadja, hogy iparát nem űzi, hanem rajzot és mechanikát tanul, s erre rámegy utolsó krajcárja is. Ha egy hangszert készít, az nem más, mint gyakorlat a tanultakhoz, s ha egyet-egyed el is ad, az így szerzett jövedelem a ráfordított kiadásokat sem fedezi. 1797-ben új orgonát épített a tabáni Szt. Katalin templomban. 1782–1809-ig orgonajavítási munkái ismertek. 1815-ben a vízivárosi Kígyó utcában új műhelyt nyitott, ahol zongorakészítéssel is foglalkozott. Özvegye 1818-ban a mesterjogot Schick Györgynek adta el.

Ismert címei: Krisztinaváros (1786); W. Schlangeng. 165 (1815).

Irodalom: Isoz 1936, 1926 b.; Szigeti Kilián hagyatéka; BFL-BC. 153; BFL-BZ.

HEINRICH (HENRICK) Franciscus: Említve 1827–1829. Pesti zongorakészítő. Leánygyermekait 1827-ben és 1829-ben keresztelték.

Irodalom: Matr. B (1827, 1829)

HERODEK (HEROTECK) Joseph: Említve 1793-tól, megh. 1824. Elismert orgona- és zongorakészítő, pesti polgár. A morvaországi Neumühlből származó mester 1793-ban nyert pesti polgárjogot. Új orgonák és zongorák készítésével és javításával

foglalkozott. 1806–1808-ban elkészítette a belvárosi templom új, 24 regiszteres orgonáját, majd az egri Szt. Bertalan templomban épített egy új, 20 regiszteres orgonát. 1809–1820 között többször javította a budai Nagyboldogasszony templom orgonáját. 1824-ben befejezte a békéscsabai Nagytemplom orgonáját, az óbudai templomé halála miatt félbeszakadt. Legényei közül Janitschek Károly (1800–1804) és Herodek veje, Schilling Máttyás (1815-ig) nevét ismerjük. Az 1817-es céhprivilegiumot kérő felségfolyamodványt Herodek is aláírta, de a céh megalakulását már nem érte meg.

Ismert címei: L., No. 97 (1803–1805); L. No. 86 (1815); 3 Kroneng. 397 (1822).

Irodalom: Isoz 1936, 1926 a; Szigeti 1980.; Társalkodó 1835. júl. 29. 233.; Tudományos Gyűjtemény 1829/3.; BFL-Tan. 2790/1856; BFL-Int.a.n. 804.

HOCK Katharina: Említve 1855–1856. Pesti zongoratanárnő. A Bécsből hozott zongorákat újságban hirdette. A hangszerkészítők céhe 1856-ban bepanaszolja a tanácsnál, mert bécsi zongorákkal kereskedik, és ezzel a céhtagok jogait sérti.

Ismert címei: I. Sebastiang. No. 290/4 im Muratischen Hause (1855); I. Schlangeng. im Sebastianischen Hause (1856).

Irodalom: BFL-Tan. 2790/1856.

HOF (HOFF) Heinrich (Wilhelm): Említve 1824–1827. Pesti zongorakészítő. Gyermekeit 1824-ben és a rákövetkező évben megkeresztelték, neve az 1827-es címjegyzékekben is szerepel.

Ismert címe: Waitznerg. No. 40. (1827)

Irodalom: Matr. B. (1824, 1825).

JANITSCHKEK (JANICSEK) Károly: Említve 1800–1820. Pesti orgona és zongorakészítő. Feltehetően az 1761 óta Pesten élő Janitschek József unokaöccse. Janitschek Károly 1800–1804-ig Herodek J. műhelyében volt legény. A pozsonyi származású mester 1804-ben nyert mesterjogot és még ugyanabban az évben pesti polgárjogot. Cseresznyefából készült öt oktávos zongoráit 1806-ban Joseph Leyrer pesti kereskedő 230, ill. 280 Ft.-ért árulta.

Ismert címe: I. 318 (1815)

Irodalom: Isoz 1936, 1926 a; VOPZ 1806/13, 156.

KAUNITZKY Johann Joseph: Említve 1848. Zongorakészítő legény. Az 1848-as, zeneszer kereskedők elleni beadvány egyik aláírója.

Irodalom: Isoz 1928; BFL-Int. a.n. 8908.

KERN Christoph: Említve 1805–1814. Budai zongorakészítő. 1805-ben és 1806-ban dió-, mandula- és cseresznyefával borított, szépen csiszolt és fényezett, új módi szerint készített zongoráit „olcsón, de készpénzért” árulta. Tetszés szerinti, öt vagy hat oktáv terjedelmű, bármilyen típusú kis és nagy forte-pianóra felvett megrendelést. Készítményeire egy év garanciát adott. 1814-ben budai polgárjogot nyert.

Ismert címe: Ofen in der Festung in der Herrengasse Nr. 64 im Kernischen Hause.

Irodalom: VOPZ 1805. No. 67. 844.; 1806. No. 4. 45.; Illyefalvy én.

KOJANITZ Jakobus: Említve 1811–1815. Zongorakészítő. 1811-ben pesti polgárjogot nyert, az 1815-ös címjegyzék szerint a Belváros 96. számú házban volt műhelye. Feltehetően 1817 előtt Pozsonyba költözött, ahol 1842 körül még dolgozott.

Ismert címe: I. 96 (1815)

Irodalom: Illyefalvy én.; Hrabussay 1961.

KOMORNYIK Ferdinánd (Nándor): Említve 1845-től, megh. 1873. Orgona és zongorakészítő Pesten. Nagyváradon született, három évig orgona- és zongorakészítést tanult, majd hét évig több helyen, elsősorban Bécsben és Pesten volt legény. 1845-ben kérte „magát az adózók sorába felvételni és a zongora és orgona készítést szükséges segédekkel néki a maga kezére meg engedni”. A mesterjog megadása ellen a céh nem emelt kifogást, a tanács ezért 1845 decemberében elrendelte a mesterremek feladását. Komornyk nevét a hangszerkészítők mesterkönyvébe 1848. jan. 4-én jegyezték be. Az 1846-os Pesti Iparműkiállításon egy kisméretű orgonát és egy fiszharmonikát állított ki, utóbbi művét dicsérő oklevéllel díjazták. 1849-től pesti és vidéki orgona javításai ismeretek, kisebb orgonákat is készített. 1873-ban nehéz anyagi körülményei miatt „midőn egy vidéki templom orgonáját elkészítette volna” öngyilkos lett.

Ismert címei: Th. Königs. 55. (1864–1870); Th. Waldzeile 35 (1860–1867); J. Eliasg. 23 (1873).

Irodalom: Hetilap 1846. 1356.; Budapesti Híradó 455/1846. 462; Isoz 1928; Gábry 1962; BFL-Rel.a.n. 15627; Sirák Péter és Dóka Klára szíves közlései.

KORINT Johann: Említve 1867–1870. Budai zongorakészítő. Műhelye a vízivárosban volt.

Ismert címe: W. Donatig. 626 (1867–1870)

Irodalom: Címjegyzékek.

KRANTZ (KRAUSZ) József: Említve 1815–1827. Pesti orgonakészítő mester. Feltehetően zongorákat is készített. Az 1817-es céhprivilegiumot kérő felségfolyamodvány egyik aláírója.

Ismert címe: I. 594 (1815); F. Deutschg. 497 (1827)

Irodalom: Isoz 1926 a.

KRAUSHAR János: Említve 1843. Pesti zongorakészítő. Gyermekeit 1843 okt. 5-én keresztelték.

Irodalom: Matr. B. (1843)

LAMBEK Mátyás: Említve 1833–1841. Budai orgonakészítő. 1833-ban a tabáni Szt. Katalin templom pozitívját javította, 1836-ban pályázatot nyújtott be a szegedi Sz. Demeter templom orgonájának építésére. 1840–1841-ben a tabáni templom orgonáját hangolta. Feltehetően zongorajavítással is foglalkozott.

Irodalom: Szigeti 1982; Szigeti K. hagyatéka.

LAIKAUF (LAUKAUF) Johann: lásd LEYKAUF

LEHNER (LECHNER) Johann (Karl): Említve 1833–1867 Zongorakészítő, később hangoló.

Szülővárosában, Pesten asztalosmesterséget, majd Bécsben zongorakészítést tanult. Visszatérve Schwab Vilmos műhelyében volt legény. 1833-ban mesterjogot nyert, a hangszerkészítő céh megalakulásakor (1836) annak tagja lett. Egy év alatt kb. tíz zongora készült műhelyében. A címkönyvek szerint az 1860-as években hangolóként működött.

Ismert címei: Waitznerstr. 1304. (1850–1852); Leopoldgasse 4 (1859–1860)

Irodalom: Isoz 1936.; Beregszász 1874.

LETTNER Jakab: Említve 1810–1821. Zongorakészítő Pesten. 1810-ben Vogel Sebestyén zongoragyártó műhelyében dolgozott. 1814-ben a Szervita téren a Teleki házban hangszerboltot nyitott, ahol „maga készítette válogatni való külömbféle fa és formabeli, s nevezetes Török Muzsikával s Octavinnal egybefoglalt Fortepianokat, Orfikákat” és egyéb hangszereket árusított. Készítményei külföldre is eljutottak. Az 1817-es céhprivilegiumot kérő felségfolyamodvány egyik aláírója volt.

Ismert címe: Új-városban a Bálvány utcán No. 161, Plamberger úr házában (1814); L. 161 (1815).

Irodalom: Tudósítások 1814/II. No. 38, 1816/II. No. 15; Vaterländische Ehre 1819. 319–321. old.; Isoz 1936, 1926 a; Zlinszky 1957. 191.; BFL-Int a.n. 804.

LEYKAUF (LEUKAUF) Johann I.: Említve 1793–1815. Pesti orgona és zongorakészítő mester. A poroszországi Tilsitben született, hangszerkészítéssel és javítással foglalkozott. A legkorábbi ismert adat szerint 1793-ban megjavította a magyar színészek zongoráját, 1795-ben pesti polgárjogot nyert. A zongorakészítő-műhelyében dolgozó legények közül Ginter Mathias nevét ismerjük, aki maga is közreműködött Leykauf „künstlich – mechanische Forte-Piano”-i előállításában. A műhely 1815-ben Leykauf Erben néven működött.

Ismert címe: Neue Weltg. 536 (1803–1805); I. 529 (1815)

Irodalom: Illyefalvi én.; Isoz 1926 a, b; BFL-Hcl.

LEYKAUF Johann II.: Említve 1815–1833. Zongora és orgonakészítő. Feltehetően fia Leykauf Johann I.-nek. Az 1817-es céhprivilegiumot kérő felségfolyamodvány egyik aláírója. Az 1833-ban készült összeírás szerint műhelye az Újvilág utcában, saját házában volt. A céh megalakulását már nem érte meg.

Ismert címe: Neue Weltg. 580 (1822–1833)

Irodalom: Isoz 1926 a.; BFL-Int.a.n. 804.

LEYRER Joseph: Említve 1799–1806. Pesti kereskedő. Üzletét 1799-ben nyitotta meg; könyvek, zeneművek, zongorák és más hangszerek, hangszerartozékok és húrok árusításával foglalkozott, 1805-ben a bécsi Industrie Comptoir képviselője. A bécsi Andreas Stein öt- és hatoktávós zongoráit 360- és 540 Ft.-ért, a pesti Janitschek zongoráit 230 és 280 Ft.-ért árulta, a kis asztalzongora 140 Ft.-ba került.

Ismert címe: Im Jungischen Hause in der Bruckgasse

Irodalom: VOPZ 1805. 776, 788., 1806. 156. *Isoz K.*: Hangjegykiadás és hangjegypereskedelem. A Magyar Muzsika Könyve, Budapest 1936.

LÉDECZY Sándor: 1846–1899. Zongorakészítő Pesten. A ceglédi földműves család fia szülővárosában asztalos mesterséget tanult. 1863-ban felszabadult és munkakönyvet váltott. A fiatal asztaloslegény először Cegléden helyezkedett el, majd Pestre jött és 1864-től 1868-ig Beregszász Lajos gyárában zongorakészítést tanult. 1869-ben alkalmatlansága miatt felmentették a katonaság alól. Ekkor vándorlási engedélyt kért, hogy külföldi zongoragyártók műhelyeiben tanulhasson. Először Lipcsében, valószínűleg Blüthner gyárában helyezkedett el, onnan hamarosan Londonba ment. Legtovább a párizsi Erard zongoragyárában maradt, ahonnan csak öt év múlva, 1876-ban tért haza. Pesten a Hatvani utcában nyitott műhelyt. Három év múlva már a Zeneakadémia szállítója és zongoráinak javítója, hangolója. 1881-ben házasságot köt egy debreceni nagygazda leányával, és azt tervezi, hogy Pesten olyan lakást épít, „melyben együtt legyen gyár, raktár, minden.” A következő évben a Dandár u. 26 sz. alatti telkén álló üvegház átalakítására kért engedélyt. „A földszintes ház, a földszinten 1 műhely a pincében 1 műhely és 2 raktár” az év végére el is készült. Tíz év múlva, 1892-ben a zongoragyár fejlesztésére 10 000 forint állami hitelt kapott, de a következő évtől esedékes törlesztéseket már csak nehezen, később egyáltalán nem tudta fizetni. Özvegye az adósság elengedését kérte.

A 14 alkalmazottat foglalkoztató műhelyben rövid és hosszú zongorák, pianinok és harmóniumok készültek, amelyeket a megrendelő kívánsága szerint bécsi-, Blüthner-, vagy angol mechanikával, „vas hangolótökével és agráfokkal” látott el.

A Zeneakadémiának szállított „iskola- és versenyzongorákkal” Liszt Ferenc és Erkel Ferenc is elégedett volt. Zongoráit több kiállításon is bemutatta; díjat nyert a székesfehérvári (1879), dési (1879), debreceni kiállításon (1881), az Országos Általános Kiállításon (1885) és a Milleniumi (1896) kiállításon is.

Zongorák: egy 1879-ben készített zongorája magántulajdonban, egy néhány évvel későbbi a Magyar Nemzeti Múzeumban: ltsz. H.1970.2.; egy pianino valószínűleg 1891-ből a leszármazottak tulajdonában.

Ismert címei: Hatvani u. 15: lakás (1881-től); Dandár u. 26: műhely (1882-től).

Irodalom: Beregszász 1879.; Zenelap 1892.; A Hét 1896. 790.; Képes családi naptár, Budapest, 1889.; Lédeczy Sándor árjegyzéke, Budapest, é.n. (1885-után); Iratok a Lédeczy-család tulajdonában; OL: Z.195 1893/4455, 1894/518; BFL-Tan. üo 1882. év: 36762–III, 1052, 56378.

MADARÁSZ: Említve 1848 után. Budai zongorakészítő. Budai műhelyét nem sikerült fölvirágoztatnia, ezért külföldön próbált szerencsét. Frankfurtban telepedett le, ahol Beregszász szerint eredményesen működött.

Irodalom: Beregszász 1874.

MATA Ferenc: Említve 1839–1851. Zongorakészítő. Ötéves, feltehetően Beregszászval töltött vándorlása során megismerkedett a neves angol, francia- és német zongorakészítő gyárakkal. 1844-ben a magyar származású zongorakészítő mester Bécs-

ben Beregszászyval társult, s iparjogot nyert, hogy segédekkel újrendszerű zongorákat készítsen. Az 1844-ben szabadalmaztatott rendszerű zongorákkal az 1845-ös bécsi Iparművtárlaton díjat nyert. 1845-ben a Pesti Hírlap Beregszászy és Mata aláírásával egy levelet tett közzé, amely szerint mindketten haza kívánnak térni és az 1846-os Műipar-tárlaton egy tremolo-mechanikával ellátott, betolható fedelű szárny alakú zongorát és egy Broadwood-mintára készült, javított mechanikájú asztal-zongorát kívánnak bemutatni. Mata azonban meggondolta magát és Londonban telepedett le, ahol 1851-ben szabadalmat kapott szivacs borítású zongora-kalapácsaira.

Irodalom: Beregszászy 1874.; R.E.M. Harding: The Piano-Forte. Cambridge, 1933. 182.; Pesti Hírlap, 1845. 415.; Zenészeti Lapok 1874. 251.; BFL-Rel. a.n. 15630. (lásd még: Beregszászy.)

MATSCHINGER (MANTSCHINGER) Anton: Említve 1806–1824. Orgona és zongorakészítő Budán. Hirdetéseiben különböző típusú, saját készítményű zongorát kínálta, amelyekre egy év garanciát vállalt. 1824-ben a tabáni templom orgonáját és hegedűjét javította.

Ismert címe: in der Festung in Ofen im Mészárosischen Hause, in der Herrengasse Nr. 48, zu ebener Erde (1805–1807)

Irodalom: Szigeti Kilián hagyatéka; VOPZ 1805/11., 1806/20., 1807/15.

PACHL Henriette: lásd ZAPF

PACHL Johann (Karl): Említve 1827-től, megh. 1870. zongorakészítő, kereskedő Pesten. A pesti születésű zongorakészítőt a címjegyzékek már 1827-ben említik, habár mesterjogot csak 1833-ban, polgárjogot 1840-ben nyert. A hangszerkészítők céhének megalakulásától (1836) tagja, 1845–1855-ig elöljárója volt. Az 1836-os céhösszeírás szerint három legénnyel dolgozott, akik közül Chmel József nevét ismerjük (1833–1837, 1839–1845). 1846-ban a pesti Iparműkiállításon „kellemes és csengő hangú” zongorájával kis arany emlékpénzt nyert. Beregszászy szerint ebben az időben harminc zongorát készített évente. Műhelyét 1847-ben leépítette, pénzén telket vásárolt. Felesége halála után, 1849-ben ingó- és ingatlan vagyonáról leltár készült. E szerint jelentős készpénz vagyonnal rendelkezett, műhelyében azonban csak „két gyalupad és némi szerszám, 10 zongora (cseresznye-, dió-, jávor-, és szilfa borítású) és 10 zongora tok” volt. Az 1850-es években egyre kevesebb zongorát készített, azután már csak bel- és külföldi zongorák árusításával foglalkozott. 1869-ben leánya Pacht Henriette zongorakereskedői iparjogot nyert.

Zongorák: MTA Zenetudományi Intézet Zenetörténeti Múzeum (1850 körül), ltsz: 79.17.; Budapest Történeti Múzeum (1830-as évek és 1850 körül), ltsz: Ip. 69.65 és 59.34.1.

Ismert címei: an der Donau no. 2 (1827); im Neumeyerischen Hause an der Donau No. 29 (1833); im alten Theatergebäude 2 (1846–1860); Herreng. 6 (1859–1865); Obere Donau Zeile (1867–1870).

Irodalom: Illyefalvi én.; Isoz 1936.; Beregszászy 1874, 1879; Hetilap 1846. 160, 1356.;

Budapesti Híradó 1846. No. 455; Zenészeti Lapok 1865. dec. 14; BFL-Int. a.n. 804, 8908, 12793; BFL-SZB.11822; BFL-Vegy. 1807/1848–1849; BFL-Tan. 5535/1856.

PAP Adalbert: Említve 1864–1871. Orgonakészítő- és javító Pesten. Feltehetően zongorák készítésével és javításával is foglalkozott. A céhnek nem volt tagja.

Ismert címei: I. Alte Postgasse 3 (1867); Zöldkert utca 19 (1864); Th. Fekete sas utca 1 (1871).

Irodalom: Zenészeti Lapok 1871. szept. 9.

PETER Albert (Béla): Említve 1866. Pesti zongorakészítő mester. Valószínűleg Peter Vendel fia, sz. 1839-ben. 1866. szept. 20.-án zongorakészítésre iparjogot nyert, a céh mesterkönyvébe mint „Patentierter Klaviermacher” jegyezték be a nevét. Hamarosan elhagyta Pestet.

Irodalom: Gábry 1962; BTM. Uo.; Matr. B.

PETER (PETTER) Ignaz: Említve 1796-tól, megh. 1826. Orgona- és zongorakészítő mester. A bajorországi Erlingenben született. 1796-ban Pestre költözött, hat évvel később pesti polgárjogot nyert. Valószínűleg 1805-ben megvásárolta a Hatvani kapunál Czeiner Alajos egykori műhelyét és a városi tanácstól engedélyt kért, hogy műhelyében hangszereket készíthessen. Iparjogot végül csak újabb kérésére, a Helytartótanáctól kapott. Ebben az időben vette feleségül Roßnagel Franciskát, kitől 1811 és 1820 között hat gyermeke született. Elődjéhez, Czeinerhez hasonlóan orgonákat és zongorákat készített, amelyeket újságokban hirdetett. Legényei közül Fazekas János nevét ismerjük, aki két évig dolgozott műhelyében (1825–1826). Peter Ignác utolsó műve a solti református templom 12 regiszteres orgonája. Hangszerkészítő műhelye 1826-tól özvegye, majd 1828-tól Franz Karl Plersch vezetésével, ill. Peter Vendel közreműködésével, 1835-ig működött.

Ismert címei: Th. A Fejér hattyúnál No. 2 (1809–1816); Landstr. 2 (1822); bei der Leopoldi Kirche (1830–1833).

Irodalom: Illyefalvi én.; Isoz 1936, 1926 a.; Tudósítások 1809/1. No. 36, 1816/1. No. 1, told. 4.; Matr. B. (1811–1820); BFL-Int.a.n. 804; BFL-Hcl; BFL-Tan. 2790/1856.

PETER KARL: Említve 1850–1870. Orgona és zongorakészítő Budán. A címjegyzékek szerint zongorakészítéssel is foglalkozott, de csak orgonajavítási munkáinak maradt nyoma: az 1850-es évektől a mai Szlovákia területén több orgonát javított, 1860-ban és 1865-ben a budai Nagyboldogasszony templom orgonáját igazította. A hangszerkészítők céhének nem volt tagja.

Ismert címei: W. Schulg. 555 (1859); W. Schwarze Bärend. 484 (1860–1865); W. Schulg. 660 (1865–1870).

Irodalom: Szigeti Kilián hagyatéka; O. Gergelyi–K. Wurm: Historische Orgeln in der Slowakei. Bratislava, 1982. 104.; U. ök.: Historische Orgeln und Gehäuse in der Westslowakei. Acta Organologica 14. kötet, Kassel, 1980. 134–136.

PETER Vendelin: 1795–1874. Pesti zongorakészítő és kereskedő. A Hódsági szü-

letésű mester a pécsi orgonaépítőnél Focht Ferencnél tanulta mesterségét és ott töltötte segédidejét is. 1830-ban Pestre költözött. Mesterjogot kért, ehhez azonban szüksége lett volna a segédidő igazolására, amelyet Focht nem volt hajlandó kiállítani. A Pesti tanácsnak írott kérvény szerint az öt év segédidő után Bécsben majd Csehországban vándorolt, 1830-ban pedig elkészítette remekművét, amellyel legfőbb elismerést nyert. Hazatérve Peter Ignác egykori műhelyében dolgozott. Az 1830-as céhösszeírás önálló zongorakészítőként említi, habár hangszerkészítői mesterjogot csak 1831 februárjában kapott. 1834-ben pesti polgárjogot nyert, Raitsch Magdolnával kötött házasságából 1834–1845 között nyolc gyermeke született. 1834-ben az Úri utcai Trattner-Károlyi házban alakította ki műhelyét. Beregszászy szerint – aki egy évig (valószínűleg 1836-ban) – volt legénye, 15–20 db. zongorát készített évente. Ebben az időben már nemcsak saját készítményeit árulta, hanem régi zongorák eladásával, cseréjével és bérbeadásával is foglalkozott. Az iparosból kereskedővé lett mester már 1836-ban összeütközésbe került a céhhez, amelynek maga is tagja volt. A tanács pártfogását élvező zongorakészítőt a hosszadalmas pereskedés sem akadályozta működésében: zongoraterme, amelyben kisebb hangversenyeket is tartottak, városszerte ismert volt, 1841-ben pedig a budai Tabánban is lerakatot létesített. A céh tiltakozásával mit sem törődve elsősorban bécsi zongorákat árult (Streicher, Blüthner Bösendorfer, Ehrbar, Schweighoffer), cserélt, kölcsönzött. 1859-től mint céhen kívülit említik a hirdetések.

Ismert címei: L. 3. Kronen Gasse No. 216 der Kirche gegenüber im ersten Stock (1834) [Vsz. Peter Ignaz műhelye]; Úri u. Trattner-Károlyi ház (1834); Herreng. 612 (1834–1835); Lerakat a budai Tabánban; Saját háza: L. Vadász u. és F. Három dob u. (1842–1847); 1847–1851-ig tulajdonában volt az evvel szemközti telek; Waiznerg. bei 3 Grazien (1839–1852); Waiznerstr. 432 (1849); Dorottya u. 11 (1855); L.O.D. 10. (1859–1862); L. Palating. 7 (1863–1864); L. Palating. 1 (1867); I. Herreng. 8 (1867–1874).

Irodalom: Beregszászy 1874; Isoz 1936, 1926 a, 1928; Illyefalvi én.; Szigeti 1979. 81–82.; Szekeres Farkas 1977. 425–442; BFL-Int. a.n. 804, 8908; BFL-Miss. a.n. 18706; BFL-Rel. a.n. 15630; BFL-SZB. 11976, 12023.

PILLHOFFER Joseph: sz. 1814, említve 1848-ig. Zongorakészítő legény. Budán született, a zongorakészítő mesterséget Schwab Vilmos műhelyében tanulta, kinél 1837–1840-ig legény volt. 1840-ben vándorkönyvet váltott, de nem használta. A hangszerkészítő legények 1848-as, kereskedők elleni beadványának egyik aláírója.

Irodalom: Isoz 1928.; F.SZ.E.K., B. 331/64; BFL-Int. a.n. 8909.

PLATTER (PLATTNER) Franz: Említve 1824. Zongorakészítő. A svájci származású mester 1824-ben pesti polgárjogot nyert. Feltehetően azonos a korábban előforduló Blatter Ferenc budai zongorakészítővel.

Irodalom: Illyefalvi én.

PLERSCH Franz Karl: sz. 1798, említve 1828-ig. Orgonakészítő legény. A bajorországi straubingi orgonakészítő fia 1828-ban hazájából elbocsátó levelet kért, hogy Pesten letelepedhessék és házasságra lépjen az orgonakészítő Peter Ignác özvegyével. 1828-ban a tanács hozzájárult, hogy Plersch házasságkötéssel szerezzen pesti mesterjogot.

Irodalom: BFL-Hcl.

PRETZNER (BETZNER) N.: Említve 1855. Zongorahangoló Pesten. A hangszerkészítők céhe 1855-ben kontárkodásért feljelentette. A Helytartótanács vizsgálatot rendelt el: a jelentés szerint Pretznernek nincs saját szerszáma, a legnagyobb szegénységben, csak zongorahangolásból él.

Irodalom: BFL-Tan. 1856 év: 2790, 4120.

PRINCZ Johann Georg: Említve 1821. Pesti Zongorakészítő. Gyermekeit 1821. febr. 3.-án megkeresztelték.

Irodalom: Matr. B. (1821)

RAUSCHMANN: Élt: 1800 körül. Budai zongorakészítő. Egy diófából készült, hat oktávós, két térdemelős zongorája maradt fenn. Dr. O. Seeman (Bécs) szíves közlése.

SAILER Jacob: Említve 1819. Zongorakészítő Pesten. A pesti születésű mester 1819-ben polgárjogot nyert. Beregszászy a 19. század első harmadában működött mesterek között említi: közepes méretű műhelyében 8–10 zongora készült évente.

Irodalom: Illyefalvi én. Beregszászy 1874.

SAILER (SEILER) Lajos: Említve 1821-től, megh. 1847. Pesti zongorakészítő mester. A poroszországi Valdenburgban született. Legényidejét a Pozsony megyei Dévényben (1821–1823) és Bécsben Joseph Schrimpf, Johannes Seiler és Conrad Graf (1825–1829) műhelyeiben töltötte. 1829-től Pesten élt, Drünner és Augustin zongorakészítőknél állt alkalmazásban. Sailer egy év múlva mesterjogot kért: a pesti tanács a zeneszerkészítők kifogásait nem találta megalapozottnak, ezért az iparúzésre még 1830 októberében engedélyt adott. Készítményeivel kora elismerését vívta ki. Az évi negyven darab zongorát készítő műhelyt Beregszászy is a legeredményesebbek közé sorolta. A hangszerkészítők céhének megalakulásától (1836) tagja volt, 1840-ben pesti polgárjogot nyert. Az 1846-os pesti Iparműkiállításán két zongoráját a szép kivitelért, gondos megmunkálásért nagy ezüst emlékpénzzel jutalmazták. Ebben az időben már főként idegen gyártmányok bizományosaként működött. 1849–1852 között „Sailer Erben” néven hirdették műhelyét.

Zongorái: Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz. H. 1972. 18 (1840-es évek vége)

Ismert címei: Elstergasse im Jos. Seilerschen Haus (1833); Windg. 146 (1846–1852); Windg. 232 (1850 körül)

Irodalom: Isoz 1926 a; Illyefalvi én.; Gábry 1962; Beregszászy 1874, 1879; Hetilap 1846. 709. és 1356.; Budapesti Híradó 1846/455; Zenészeti Lapok 1856. dec. 14; BFL-Int a.n. 10008; BFL-Rel. a.n. 6339.

SCHICK, Georg (Johann): Említve 1818–1830. Budai orgona- és zongorakészítő. 1818-ban megvette Hartmann Vilmos özvegyétől a vízivárosi Kigyó utcai műhelyt és a mesterjogot. Zongoráinak minőségét az akkori legjobb zeneművészekkel igazoltatta.

Fennmaradt egy zongorája „Georg Schick in Ofen” jelzéssel. 1822-ben és 1828-ban a tabáni templom orgonáját javította.

Ismert címe: Schlangeng. (1818).

Irodalom: Isoz 1936.; Szigeti Kilián hagyatéka.

Zongora: Iparművészeti Múzeum, ltsz. 5968. (1830 körül)

SCHILLINGER Mathias: Említve 1817–1833. Orgona- és zongorakészítő. Apósa, Herodeck József műhelyében dolgozott, feltehetően 1815-ben nyert mesterjogot. Az 1817-es céhprivilegiumot kérő felségfolyamodvány egyik aláírója. A pesti városi zenész fia 1826-ban nyert polgárjogot. Az 1830-as és az 1833-as összeírás szerint orgona- és zongorakészítő, és a Dunasoron lakik. A céh megalakulását már nem érte meg, neve a hangszerkészítők mesterkönyvébe már nem került bele. 1825-ben és 1826-ban a budai Nagyboldogasszony templom orgonáját javította, egy 1830-ban megjelent hirdetése szerint bécsi zongorák forgalmazásával, zongorák javításával és hangolással is foglalkozott. Fia, Vince 1831-ben nyert polgár- és orgonakészítői mesterjogot.

Ismert címe: L. Alsterg. No. 9 (1827); Alsterg. im Baron Forraischen Hause Nr. 221 (1830); Donauzeile 56 (1822–1833).

Irodalom: Illyefalvi én.; Isoz 1936, 1926 a; Szigeti Kilián hagyatéka; Gábry 1962; VOPZ 1830/19; BFL-Int. a.n. 804.

SCHLICK Ignaz (Johann): Említve 1826-tól, megh. 1844. Pesti zongorakészítő mester. Műhelyét 1826-ban nyitotta meg. 1830-tól különböző típusú hat és fél- és hétoktávós szárny alakú zongorákat, álló zongorákat és hatoktávós asztalzongorákat, és egy „Glasglocken-Harmonikát” kínált eladásra. A hangszerkészítők céhébe mint egyedül dolgozó mester lépett be.

Ismert címe: I. an der Donau 110 (1827); Herrengasse No. 694 zu den 3 Mohren im ersten Stock links (1830–1833); Bad Gasse im Spiegel'schen Hause Nr. 22 im 3-ten Stock (1832–1834); Stadt No. 116 (1839); Hochstr. Appiano H. (1840); Waitznerstr. (1845–1846)

Irodalom: Isoz 1936.; VOPZ 1830/91, 1832/90, 1834/66; BFL-Int.a.n.804.

SCHMIDT Károly (ifjabb): sz. 1827, említve 1859-ig. Pesti zongorakészítő mester. Mesterségét apja, id. Schmidt Károly, neves pozsonyi zongorakészítő műhelyében tanulta. Vándoréveit Amerikában (Chickering, Kuns?, Clark, Stodart? Linden & Fritz), majd Párizsban (Rhoden, Pape, Krieglstein és Herz) töltötte. 1854-ben Pesten műhelyt nyitott, ahol zongorákat és pianínókat készített. 1854-ben a Münchener kiállításon egy zongorája dicséretet nyert. A hangszerkészítő céhnek nem volt tagja. 1855-ben a céh kontárkodásért feljelentette: az 1856-ban hozott tanácsi határozat szerint a vád alaptalan volt, hiszen korábban a Magisztrátusból már engedélyt nyert zongoragyártásra és árusításra. Hamarosan visszatért Pozsonyba: 1859-ben átvette apja zongoragyárának vezetését, de azt újra felvirágoztatnia már nem sikerült.

Ismert címe: Windgasse, Oswald ház (1854)

Irodalom: Die Vaterländische Klavierfabrikation. Pester Bote, 1854; Beregszászy 1874.; Paul 1868. 163. BFL-Tan. 1856. év: 1790, 2790, 4120.

SCHWAB Heinrich: Említve 1839. Zongorakészítő Pesten. Schwab Vilmos műhelyében dolgozott, a zongora húrozatára és mechanikájára kidolgozott újításra közösen nyertek szabadalmat.

Irodalom: Beschreibung 1847.

SCHWAB Vilmos: Említve 1814-től, megh. 1856. Jónévű pesti zongorakészítő mester. 1814-ben nyert mesterjogot. 1817-ben, amikor ő is aláírta a céhprivilegiumot kérő felségfolyamodványt, már Pest egyik legtekintélyesebb zongorakészítő műhelyével rendelkezett. Legényei közül Franz Zobel (1822–1824), Johann Stock (1828), Johann Lehner (1833 előtt) nevét ismerjük. Az 1836-os céhösszeírás szerint hat legénnyel és egy inassal dolgozott. A kísérletező szellemű hangszerkészítő mester a zongora konstrukciójának tökéletesítésére törekedett: 1839-ben Schwab Heinrichkel közösen több, a zongora szerkezetén végzett újítására szabadalmat kapott (az újfajta, ún. hullámhúrokért és a zongoramechanika kisebb módosításáért). Ugyanebben az évben a szabadalom szerint készített zongoráit a bécsi Iparműkiállításon is bemutatta: elgondolását a szakmai zsűri emlékéremmel jutalmazta. Ebből az időből egyik inasa, Pillhoffer Joseph nevét ismerjük, aki 1837–1840-ig a Schwab műhelyben tanulta a zongorakészítő mesterséget. Schwab az 1846-os pesti Iparműkiállításon is sikeresen szerepelt készítményeivel. Ezekben az években Beregszász szerint 8–10 segédjével évente 30–35 db, kitűnő minőségű, egyéni stílusú álló és szárny alakú zongorát készített. A céh megalakulásától (1836) valószínűleg 1847-ig a hangszerkészítők másodelöljárója volt.

Zongorái: Egy szárny alakú, hullámhúros zongora (1839), ltsz. H. 1965. 23, és egy álló zongora (1820 körül), ltsz. H. 1915. 41. a Magyar Nemzeti Múzeumban; egy 1845-körüli szárny alakú zongora magántulajdonban.

Ismert címei: I. 130 (1815); Parisergasse 1 (1822); I. Herrengasse 433 (1827); auf den neuen Markt Platz (1830–1833); Kronengasse beim Neugeb. Spatzeng. (1827–1851); Háromkorona utcai Marcibányi házban (1846); Schmetterlingg. 261 (1848); Schmetterlingg. 361 (1850–1852).

Irodalom: Fischhof 1853. 29–30; Isoz 1936, 1926 a, 1928; Gábry 1962, 1969; Beregszász 1874, 1879; Bericht 1839. 459; Beschreibung 1847; Honművész 1839. 258, 514; Erdélyi Hírlap 1839. 142; Az újításra vonatkozó adat Szekeresné Farkas Márta szíves közlése; F.SZ.E.K.: B. 331/64; BFL-Int. a.n. 804, 2338, 7556, 8908; BFL-Vegy. 1807/1848–1849.

STOCK Johann: Említve 1828–1852. Pesti zongorakészítő. A hangszerkészítő mesterséget Drünnernél és Schwabnál tanulta. 1834-ben mesterjogot kért, amelyet csak 1837-ben nyert el. Beregszász szerint mintegy tíz zongorát készített évente. A hangszerkészítő céh mesterkönyvében a neve mellett „kivándorolt” megjegyzés szerepel.

Ismert címe: Dreikronengasse im Kernischen Hause (1847–1852)

Irodalom: Gábry 1962; Beregszász 1874.

STROBEL August: Említve 1830–1831. Budai zongorakészítő. 1830-ban megtekintette a budai zeneiskola közel fél évszázados, javításra szoruló klavikordjait. Az 1831-ben készített költségtervezet szerint a hangszerek javítását darabonként hét váltó forintért

vállalta. Beregszászy Augustin, Blatter és Habersberger kortársának nevezi, kinek műhelyében nyolc-tíz zongora készült évente.

Irodalom: Beregszászy 1874; BFL-BZ.

STROBEL Friedrich (Rezső): Említve: 1861–1909. Zongorakészítő Budán, később Pesten. A hangszerkészítők céhének nem volt tagja. Az 1909-es címjegyzék szerint zongorajavítással és hangolással foglalkozott.

Ismert címei: W. Neue Gasse 697 (1861–1867); W. Hauptgasse 209; (1867–1870); IV. Váci u. 6 (1877); IV. Zsibárus u. 1 (1888); IV. Váci u. 22 (1909).

Irodalom: Címjegyzékek

SZALEVSZKY (SZALÖVSZKY) Friedrich: Említve 1817–1827. Zongorakészítő Pesten, később Debrecenben. A tatai születésű asztalos 1817-től pesti zongorakészítő (v. sz. Drünner) műhelyében dolgozott. (1821-ben Drünner egyik legénye, Franz Zobel házasságkötésekor Szalevszky volt az egyik tanú.) 1824-ben önálló iparúzés engedélyezéséért folyamodott. A tanács kijelölte remek-feladatát, egy új zongora készítését, amelyet a két elismert hangszerkészítőből és két zenészből álló bíráló bizottságnak kellett bemutatnia. A zongorakészítői mesterjogot 1825-ben nyerte el. Műhelyét a Király utca sarkán álló Gyertyánffy-házban nyitotta meg, ahol zongorák készítésével és javításával foglalkozott. Legényei közül Bredl Bernhard nevét ismerjük. 1827-ben pesti polgárjogot kapott, de még ugyanebben az évben Debrecenbe költözött. Itt évente 8–10 darab, hangonként három- és négyhúros, hat-, hat és fél- és hétoktávós zongorát készített.

Zongora: egy szárny alakú zongorája a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében (1827 előtt), ltsz. H. 1963. 52.

Ismert címe: Th. Königsgasse 1266, Gyertyánffy-Haus (1827).

Irodalom: Illyefalvi én.; Beregszászy 1874; Isoz 1936; Tudósítások 1829. No. 42.

SZALLER József: Említve 1855-től, megh. 1862. Pesti zongorakészítő. 1855-ben a hangszerkészítő cég kontárkodásért feljelentette a tanácsnál. Az 1856 márciusában hozott tanácsi határozat arra figyelmezteti Szallert, hogy a jövőben tartózkodjék a helyi cég jogainak megsértésétől, ellenkező esetben a törvényben is meghatározott pénzbüntetéssel sújtják. Még ugyanebben az évben, 1856 decemberében mesterjogot nyert.

Ismert címei: Th. Schiffmannsgasse No. 5 (1856); L. Waiznergasse 8 (1859); L. Belag. 2 (1860–1862).

Irodalom: Gábry 1962.; BTM-Uo.; BFL-Tan. 1856 év: 2790, 4120.

VOGEL Sebestyén (Antal): 1779?–1837. Kiemelkedő asztalos és belsőépítész. 1804-ben nyert pesti polgárjogot. Első magyar „bútorfabrikájában” 1809-től négy zongorakészítőt: egy mestert, két legényt és egy inast is foglalkoztatott. Zongorakészítői közül az 1814-ben önállósult Lettner Jakab nevét ismerjük. A Vogel-gyár pesti és vidéki lerakatai kínálatában saját gyártmányú „különféle formájú, válogatott fából való” (mahagóni- dió- és cseresznyefa), teke forma, almárium forma, hosszúkas vagy kereszt fortepianók, akár török Muzsikával akár a’ nélkül”, de bécsi mesterek készítményei is szerepeltek. Zongoráira egy év garanciát vállalt. Hirdetéseiben zongorák kölcsönzését

is ajánlotta. Egyik készítményének Beethoven volt a tulajdonosa, aki 1814-ben „Louis van Beethoven S. A. Vogel priv. Möbelfabrick in Pest No. 152 A” jelzetű zongoráját egy másik zongorakészítőnek eladta.

Zongora: Egy asztal-zongora az eszéki (Osijek, Jugoszlávia) múzeumban, „S. A. Vogel priv. Möbelfabrick in Pesth” jelzéssel; a Beethovennek készített szárny alakú zongora: Smithsonian Institution, ltsz.: 1982. 0740.01

Ismert címe: In dem Hause des v. Hertschut außer dem Hatvaner Tor (1810); Nagyhid utsza az előbb Jung most Pappasoglou házban az új theatromnak átaellenében (1814)

Irodalom: Illyefalvi én.; Zlinskyné 1957. 153–218;

Horvath I.: „Tafel Klavier” ili „Fortepiano” u Zbirci Muzeja Slavonije. Osječki zbornik 14/15. Osijek, 1973–75; *W. S. Newman:* Beethoven's Pianos Versus His Piano Ideals. Journal of the American Musical Instrument Society. 1970. 488.; VOPZ, 1809: 104; 1810: 271, 280; 1812: jún. 25; Tudósítások: 1812/2. No. 14; 1814: No. 26; 1815. No. 1835; No. 18.

VOPATERNI Joseph (idősebb): Említve 1797–1827. Pesti orgona- és zongorakészítő. Prágában született, 1797-ben a pesti Czeiner Alajos műhelyében dolgozott. Miután hangszerkészítői mesterjogot nyert, 1803-ban a pesti polgárok sorába is felvették. Az ezt követő években házasságra lépett Munkhart Teréziával, kitől Joseph (1806), Johannes (1815) és Georgius (1816) nevű fiai születtek.

Elsősorban orgonaépítőnek tartotta magát, de zongorákat is készített. Legényei közül csak Habersberger nevét ismerjük, aki négy éven keresztül (1806–1810) dolgozott műhelyében. Az orgonakészítők 1817-es, céhprivilegiumot kérő felségfolyamodványát Vopatarni is aláírta. 1827-ben feltételezhetően még dolgozott, 1833-ban már nem élt.

Ismert címei: Ungergasse (1803–1805); L. 25; (1815–1822); Pfeifergasse 277 (1822).

Irodalom: Illyefalvi én.; Isov 1936, 1926 a; BFL-Hcl; BFL-Miss. 7947; Matr. B. (1815, 1816).

VOPATERNI (WOPATERNI) Joseph (ifjabb): sz. 1806, említve 1833-ig. Zongorakészítő. Id. Vopatarni J. Orgona- és zongorakészítő fia. 1833-ig pesti lakos, zongorakészítő legény. 1833-ban egy kérvényt nyújtott be a pesti Magisztrátushoz, amelyben engedélyt kért arra, hogy Bécsbe települhessen. Még ugyanabban az évben Bécsben mester- és polgárjogot kapott, ahol álló- és szárny alakú zongorákat készített. Bécsi zongoraüzeme később „Wopatarni und Sohn” néven működött.

Zongora: egy 1860-körüli zongora, „J. Wopatarni in Wien” jelzéssel a Magyar Nemzeti Múzeumban, ltsz. H. 1971. 14.

Irodalom: Ottner: 1977; Fischhof 1853. 38. BFL-Miss. a.n. 7947.

WEISS Anton: Említve 1855–1856. Zongorakészítő segéd Pesten. A hangszerkészítők céhe 1855-ben kontárkodásért feljelentette. A magisztrátusi vizsgálat szerint a vád alaptalan, mert Weiss [Johann] hangszerkészítő segédje, saját szerszámai pedig nincsenek.

Irodalom: BFL-Tan. 1856 év: 2790, 4120.

WEISS Johann: lásd FEHÉR János.

WOLF (WOLFF) Friedrich: Említve 1835–1839. Pesti zongorakészítő. 1835-ben zongorakészítésre mesterjogot nyert. 1836-ban hirdetést tett közzé: „Wolff Fridrik klavircsináló Pesten, ajánlja szolgálatát mindenkinek”. Beregszászy Habergsberger, Augustin stb. kortársaként említi, kinek évente 8–10 zongora készült műhelyében. Az 1839-es címjegyzékben még szerepel a neve, a hangszerkészítő céh mesterkönyvében dátum nélkül a „kivándorolt” megjegyzés található.

Ismert címe: lakik Leopold külvárosi 3 korona utca 278-dik szám alatti Rittmüller házban (1836).

Irodalom: Beregszászy 1874; Gábry 1962; Honművész 1836. 96.

ZAPF Henriette szül. PACHL: sz: 1839, említve: 1869–1892. Zongorakereskedő. Pachl Johann zongorakészítő leánya. 1869-ben zongorakereskedésre iparjogot nyert.

Ismert címe: Városház u. 4 (1888–1892)

Irodalom: BFL-Vegy. 1807/1848–1849; OL.Z. 195. 1869/554.

ZENNER Alajos: lásd CZEINER.

ZOBEL (ZOBELL, CZOBEL) Carl: 1822–1872. Pesti zongorakészítő. Mesterségét húsz hónapon keresztül édesapja, Zobel Franz műhelyében tanulta, majd 1840-ben vándorkönyvet váltott, hogy szakmáját a bécsi mestereknél tovább tanulja. 1842 októbertől 1844 áprilisáig a bécsi Ignaz Stelzer legénye volt. Ekkor édesapja váratlan halála miatt, vándorlását megszakítva hazatért, hogy az üzlet vitelében három kistestvérét nevelő édesanyja segítségére legyen. Hamarosan kérvényt nyújtott be a városi tanácshoz, amelyben a további vándorlás kötelezettsége alól felmentést és a zongorakészítői mesterjog megadását kérte. A hangszerkészítők ellenvetésének, miszerint Zobel fiatalkorú, így elegendő tapasztalata sem lehet, a városi tanács nem adott helyt és a céhet a remek feladására utasította. 1845 januárjában a tanácsülési határozat Zobelnek a mesterjogot megadta, de nevét a mesterkönyvbe csak a nagykorúság elérésekor, 1846 májusában vezették be. Zobel műhelyében – 1848-ig – évente 18–20 zongora készült. Céhtagsága 1849 áprilisában megszakadt. A „politikai zavargások miatt” pesti műhelyét eladta, pénzén pedig egy kis földet vásárolt Cinkotán. Gazdálkodói vállalkozása nem lehetett sikeres, mert a Szabadságharc leverése után újra Pesten, a Józsefváros szélén vásárolt egy kis házat, ahol 1855-ig zongorák javításából és hangolásából élt. 1855-ben ezt a házat is eladta és belső városrészbe költözött. Ekkor azonban a céh kontárkodásért és adótarozásért feljelentette. Zobel a városi tanácstól céhtagsága jogfolytonosságának elismerését kérte. A tanácsülés a hangszerkészítők tiltakozása ellenére, Zobel kérésének helyt adott. 1872-ig zongorajavítással és hangolással kereste kenyerét.

Zongora: Egy szárny alakú zongora a Magyar Nemzeti Múzeumban (1845–1848 között), ltsz: H. 1959. 33.

Ismert címei: Augartenpl. (1846–1851); Erz. Steph. pl. 208. (1848); Cinkota (1849 ápr.-szept.); J. saját házában, (1849–1855); Th. Kerepescherstr. 13 (1859–1867); Th. Trommelgasse 15 (1862–1865); Th. Königsgasse 8 (1867–1872)

Irodalom: Isoz 1936, 1926 a; Gábry 1962; Beregszász 1874; BFL-Int. a.n. 8908. 10418; BFL-Tan. 5535/1856 és II. 394/1856.

ZOBEL Franz: 1793–1844. Jónévű zongorakészítő. A porosz-sziléziai Schlaub helységben született. Először asztalossgot, majd a bécsi Jacob Bertsche műhelyében zongorakészítést tanult. Vándorévei alatt 1819–1822-ig Drünner Carl-nál, 1823-ban Schwab Vilmosnál dolgozott, ahol még egy évig mintapidő hangszerkészítő állott alkalmazásban. 1821-ben házasságot kötött Trauschön Theresiával: az egyik tanúja Szalövszky Friedrich volt. 1823-tól mint alkalmazásban álló hangszerkészítő adózott Pest városának. 1824-ben önállósulni kívánt, ezért hangszer- és zongorakészítői mesterjogért folyamodott. A tanács az engedéllyel dolgozó hangszerkészítők véleményét kérte, akik úgy vélték, hogy az új mester csak konkurenciát jelentene, ezért jobb kifogás híján kétségbe vonták Zobel igazolásainak hitelességét. A hangszerkészítők Zobel ügyét csak hátráltatták, de megakadályozni nem tudták: 1825 októberében ő is mesterjogot nyert. Műhelyében nemcsak zongorák, hanem más hangszerek, pl. üvegharmonika is készült. Beregszász szerint, aki 1834-ben egy hónapig volt Zobel legénye, 6–10 segéddel dolgozott és 15–20 zongorát készített évente. 1836-ban a hangszerkészítők céhének tagja lett. Műhelye 1844–1846-ig özvegye vezetésével „Zobel Erben” néven működött, melyet végül mesterjogot nyert legidősebb fia, Zobel Carl vett át.

Ismert címei: Th. Königsg. No. 536 (1827–1839); Königsg. 547 (1840–1845).

Irodalom: Isoz 1936, 1926 a; Beregszász 1874; Gábry, 1962; Malovetzky–Dömény 1826; BFL-Int. a.n. 804; 2338; BFL-Rel. a.n. 15630; BFL-Hcl; BFL-Miss. a.n. 18706.

HANGSZERLEÍRÁSOK

Álló zongora

Schwab Vilmos Pest, 1820 körül.

MNM. H. 1915.41.

Sz.: 118 cm H.: 61 cm Mag.: 241 cm Billentyű mag.: 64 cm

Feketére fényezett alapon fehér, festett intarziaimitációval díszített, felállított törzsű zongora, tetején faragott, festett líra-dísz. A húrokat takaró gúlát egy mandula formájú, mélyített középrész és egy, íves lécekkel tagolt félkör díszíti. Alatta lombfűrészelt indamotívum. Impozáns megjelenésű, empire stílusú bútordarab.

Jelzése: A billentyűk felett festett „Wilh – Schwab in Pesth” jelzés.

Állapot: A belső részen javítások nyomai. Húrozata hiányos, az eredetileg hatpedálos hangszert ismeretlen időpontban négypedálosra alakították. Külsejét valószínűleg 1967-ben restaurálták.

Származás: A zongorát 1915-ben vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum 1200 koronáért. Az eladó, Eisenstädter Ödön elmondása szerint a hangszer egykor „a műízléséről nevezetes Gáspárik Kázmér váci kanonok és káptalani nagyprépost (1827–1863) tulajdona volt. Ennek halála után Soós József váci apát-kanonok, püspöki helynök tulajdonába ment át, majd ennek holta után 1882-ben Varázséji Gusztáv, hitelintézeti pénztáros, a „Váci Közlöny” szerkesztője vette meg, kitől fia: Dr. Varázséji Béla, újpesti prépost-plébános örökölte.”

Irodalom: Gábry 1969

Technikai adatok: Hangterjedelem: $F_1 - f^4$, három-oktáv-méret: 47,6 cm. Az álló formához igazított, ún. függesztett bécsi mechanika, bőr borítású kalapácsokkal. Tompítás dis^2 -ig. Eredetileg hat, jelenleg négy pedál: p, pp, f, fagott, a hiányzó kettő feltehetően ún. janicsár-pedál: csengő és dob. A hangszertest konstrukciója: hátul teljesen zárt doboz. A 4 mm vastag fenyőfa rezonáns száliránya a húrokkal párhuzamos, (tehát a hangszer tengelyével szöget zár be). Egyenes, végig háromszoros húrozású. F_1 –D-ig sárgarézt, a többi húr vasból készült.

Szárny alakú zongora

Friedrich Salöwsky, Pest, valószínűleg 1825

MNM. H. 1963.52

Sz.: 129 cm H.: 225 cm M.: 90,5 (34) cm. Billentyű mag.: 67 cm

A klaviatúra felé kerekített, diófával furnérozott, hengeres lábakon álló szárny alakú zongora. Négy pedálját a két első lábat összekötő keresztlécre szerelték. Jó minőségű munka a XIX. század húszas éveiből.

Jelzése: A rezonánsra ragasztott nyomtatott cédulán: Friedrich Salöwsky/Klavier-

Instrumentmacher/in Pest Wohnt am Kohlmarkt im Györgyamfy/schen Eck Hause an der Königs Gasse No. 1266 (im 3ten Stock)

Állapot: sérült. Sok 19. századi javítással. A vas húrok és a hozzájuk tartozó hangolószőgek újak. A javítás során a kalapácsok új bőrözést kaptak. A tompító és a pedálok által működtetett változatok hiányoznak.

Származás: –

Irodalom: –

Technikai adatok: hangterjedelem: $F_1 - f^4$, három-oktáv-méret: 48,7 cm. Bécsi mechanika visszafogó léccel, kiváltó nyelvekkel. 5-7 réteg bőrrrel bevont kalapácsok. Ün. csizma tompító (elveszett). A hangszer test konstrukciója: alul zárt, még a 18. századi hagyományokat követő vázrendszer. Fenyőfa rezonáns, száliránya a húrokkal párhuzamos, vastagsága 4 mm. A tőke és a gát között egy vas erősítés az e^3 -hangnál. Fa hangoló- és kiakasztó tőke. Húrok: Egyenes húrozású F_1 –D: sárgaréz, sima háromszoros, a többi hang négyszeres, vas húros.

Szárny alakú zongora

Schick Georg, Buda, 1830 körül

IM. 5968

Sz.: 118 cm H.: 220 cm Mag.: 88 (32) cm Billentyű mag.: 72 cm

Diófa és diógyökér borítású, lefelé vékonyodó hasáb lábakon álló hangszer. A billentyűk feletti rész hátrahajlik, közepén fekete tusfestésű medaillonban mellszobor, körülötte amorettek.

Jelzése: A billentyűk felett tussal írott „Georg Schick in Ofen”

Állapota: sérült

Származás: A zongorát a 19. sz. végén ajándékozták az Iparművészeti Múzeumnak.

Irodalom: Szabolcsi H.: Régi magyar bútorok. Budapest, 1954. 81 kép.

Technikai adatok: Hangterjedelem: $F_1 - f^4$, három-oktáv-méret: 48 cm. Bécsi mechanika, bőr borítású kalapácsokkal, ün. csizma tompítóval e^3 -ig. Alul zárt korpusz. A gát és a hangolótőke között egy vas merevítő. Fenyőfa rezonáns, vastagsága 4 mm, száliránya a húrokkal párhuzamos. Egyenes húrozás, $F_1 - H_1$: vékony, vas fonatos húrok, két-két darab hangonként, a többi hang: háromszoros vas húr. Két pedál.

Szárny alakú zongora

Schwab Vilmos, Pest, 1839

MNM. H. 1965.23.

Sz.: 130 cm H.: 200 cm Mag.: 90(34,5) cm Billentyű mag.: 70 cm

Jávorfa borítása barna színű lakkal átlakkozott, görgős, baluszterlábakon álló hangszer. A klaviatúrát magába foglaló rész a szokásostól eltér: a lecsukott tetővel félhenger formájú. A zongora húrozata az 1839-es szabadalom szerint készült. Egyedülálló ritkaság.

Jelzése: A billentyűk felett téglalap formájú fa intarzia: „Schwab Vilmos Pesten” és egy kétféjű sas.

Állapota: Rongált, tompítója hiányzik.

Származás: Vétel magántulajdonból, 1965-ben.

Irodalom: –

Technikai adatok: Hangterjedelem: $C_1 - f^4$, három-oktáv-méret: 48 cm. Bécsi mechanika, bőr borítású kalapácsokkal, csizma tompító a^3 -ig. A hangszer test konstrukciója: alul teljesen zárt doboz. A tőke és a gát között egy vas erősítés. Az 5 mm vastag fenyőfa rezonáns száliránya a húrokkal párhuzamos. Egyenes húrozású: $C_1 - H_2$: kettőzött, sárgaréz hullámostított húrok, C-DISZ: háromszoros, hullámostított húrok, a többi is háromszoros, vas húr.

Szárny alakú zongora

Johann Pachel, Pest, 1840-es évek.

BTM. 59.34.1.

Sz.: 131 H.: 244 cm Mag.: 90 (35) cm Billentyű mag.: 71 cm

Cseresznyefa furnérozású, görgős baluszter lábakon álló zongora. Elejét indaberkás díszíti. Szépen megmunkált, jó minőségű hangszer.

Jelzése: A billentyűket borító fedőlapon: „Johann Pachel in Pesth”. A rezonánsra ragasztott cédulán „No 133 Johann Pachel in Pesth” készítői jelzés. A tompítón nehezen olvasható felirat: „No 12 (?)”. A legmélyebb hang billentyűjén „Krizsán György 1957 máj 23”, a legmagasabbén „Restaurálta Lovász József Budapest 1959 juni 22” javítói feliratok.

Állapot: Külseje felújított, a mechanika, rezonáns stb. rongált. A mechanikából az ún. visszafogó lécz, valamint az ún. Lyra és a pedálok hiányoznak. A kiakasztó tőkére a vas erősítés egy javítás során került. Régi húrok.

Származás: –

Irodalom: –

Technikai adatok: Hangterj.: $C_1 - g^4$; három-oktáv-méret: 47,8 cm. Bécsi mechanika; a kiváltó nyelvek szabályozó csavar nélküliek; a kalapácsokat öt réteg bőr borítja. A

legmélyebb hangot megszólaltató kalapácsfej átmérője 4,9 cm, a legmagasabbé 1 cm. Az alsó billentyűk borítása marhacsontból, a felsőké ébenfából készült. A tompítás hagyományos ún. csizma tompító. A hangszertest konstrukciója: a vázat három párhuzamosan futó gerenda merevíti, a fenyőfa rezonáns száliránya a húrokkal párhuzamos, a bordák a húrokkal 45°-ot zárnak be. Egy vas erősítő a tőke és a gát között. Húrok: egyenes húrozású, $C_1 - A_1$: kettőzött, fonott, sárgaréz, B_1 -cis: háromszoros, sima, sárgaréz, $d^1 - g^4$ -ig háromszoros, sima vas húrok.

Szárny alakú zongora

Johann Pachel, Pest, 1840 körül.

BTM. Ip.69.65.

Sz.: 132 cm H.: 242 cm M.: 92 (35) cm Billentyű mag.: 71 cm

Ártéri kőrisfa borítású, reprezentatív megjelenésű, baluszter lábakon álló hangszer. A hangszertest alján keskeny szalagberakás.

Jelzése: A billentyűk felett intarzia: „Johann Pachel in Pesth”

Állapota: Külseje restaurált, a mechanika és a belső rész sérült. A mechanikából a visszafogó lécz hiányzik.

Származás: –

Irodalom: –

Technikai adatok: hangterjedelem: $C_1 - g^4$; három-oktáv-méret: 48 cm; bécsi mechanika, a kalapácsokat öt réteg bőr borítja. A kalapácsfejek átmérője: 4,9 cm a legmélyebb hangnál, 1 cm a legmagasabbnál. Az alsó billentyűk borítása elefántcsont, a felsőké ébenfa. A tompítás hagyományos ún. csizma tompítókkal. A hangszertest konstrukciója: kereszt elrendezésű merevítő gerendák a vázban, a fenyőfa rezonáns szálirányú a húrokkal párhuzamos. Egy vas merevítő rúd, a kiakasztó tőkén vas erősítés. Húrok: egyenes húrozás. $C_1 - E_1$: kettőzött, sima, sárgaréz, F_1 -GIS: háromszoros, sima, sárgaréz, $A - g^4$: sima, vas húrok.

Szárny alakú zongora

Seiler Lajos Pest, valószínűleg 1847

MNM. H. 1972.18

Sz.: 131,7 cm H.: 230,5 cm Mag.: 90 (39) cm Billentyű mag.: 70 cm

Külseje diófával, a belső része cseresznyefával furnérozott. A billentyűk feletti mesterjelzést indaberakás övezi. Jónévű magyar mester munkája a 19. sz. közepéről.

Jelzése: A billentyűk felett intarzia: „Seiler Lajos Pesten” A rezonáns: fekete tinta jelzés „Seiler” és beragasztott nyomtatott cédula: „Seiler Lajos /zongorakészítő/a/Szél utcában 232 sz alatt/Ludwig Seiler/Klavier Macher in der/Windgasse 232). A tompítón nehezen olvasható felírás „Arlt (?) No. 4”

Állapot: romos

Származás: A zongorát 1972-ben vásárolta meg a Nemzeti Múzeum. Az eladó elmondása szerint a hangszer egykor Józsa Gyurié, a szélsőséges tréfákat kedvelő, különös életű dúsgazdag földesúr volt. Józsa Gyuri legendás történeteit Laborfalvi Róza elmesélése alapján Jókai az „Egy magyar Nábob” figurájának megmintázásakor felhasználta.

Irodalom: –

Technikai adatok: hangterj.: $C_1 - a^4$; három-oktáv-méret: 47,7 cm. Bécsi mechanika ún. csizma tompítóval; a fonott húroknál V, a többinél W formájú tompítókkal. A hangszerestest konstrukciója: A bécsi Graf műhely modelljeit követő, keresztező elrendezésű merevítő gerendák a vázban. A fenyőfa rezonáns vastagsága 7 mm, száliránya a húrokéval párhuzamos. A húrláb a szokásos kettő helyett három részre osztott. Fa hangoló- és kiakasztó tőke. Húrok: c^2 -től fa capotaster. $C_1 - F_1$: fonott sárgaréz húrok, f-ig háromszoros, sárgaréz, sima húrok, a többi hang háromszoros, vas húrozású.

Szárny alakú zongora

Zobel Károly, Pest, valószínűleg 1847

MNM. H. 1959.33

Sz.: 128 cm H.: 205 cm Mag.: 90 (38,5) cm Billentyű mag.: 68 cm

Világos színű, diófa borítású, baluszteres lábakon álló zongora. Kottatartója és a billentyűket takaró tető ívelt. Az 1840-es évek végére jellemző megjelenésű hangszer.

Jelzése: A billentyűk felett indás-leveles biedermeier intarzia közé illesztett felirat: Carl Zobel in Pest. A zongorába ragasztott cédulán: Karl Zobel Claviermacher No 34 Wohnt in der Theresienstadt Augartenplatz N 208

Állapota: Javított. A rezonáns sérült, külseje ép.

Származás: Vétel magántulajdonból, 1959-ben.

Irodalom: –

Technikai adatok: Hangterjedelem: $C_1 - f^4$, három-oktáv-méret: 47,5 cm. Bécsi mechanika, bőr borítású kalapácsokkal. Csizma tompító a^2 -ig. A hangszerestest konstrukciója: három hosszanti és egy keresztgerenda. A tőke és a gát között egy vas erősítés. Az 5 mm vastag fenyőfa rezonáns száliránya a húrokkal párhuzamos. Osztott stég. Egyenes húrozás: $C_1 - A_1$: kettőzött, sárgaréz, GISZ-ig háromszoros, sárgaréz, a többi háromszoros, acélhúros. Két pedál.

Szárny alakú zongora

Balaschovits, Carl, Bécs, valószínűleg 1847

MNM. H. 1965.24

Sz.: 130 cm H.: 215 cm Mag.: 89 (37) cm Billentyű mag.: 65 cm

Cseresznyefával furnérozott, körbefutó szalagberakással díszített szárny alakú zongora. Hajlított oldalán két tetőlezáró gomb. A 19. század első felének legtekintélyesebb bécsi mestere, Conrad Graf stílusában készített jó minőségű hangszer.

Jelzése: A billentyűk felett sárgaréz intarzia, a leveles-indás keretben „Carl Balaschovits Bürger in Wien Preis Medaille Ausstellung 1839 1845”

Állapota: Külseje sérült, a mechanikán javítások.

Származás: 1965-ben vétel magántulajdonból.

Irodalom: –

Technikai adatok: Hangterjedelem: $C_1 - a^4$, három-oktáv-méret: 48 cm. Bécsi mechanika csizma tompítóval, (c^3 -ig), a kalapácsokat többretegű bőr borítja. A hangszer test konstrukciója: két-két keresztbe elhelyezett gerenda. Az 5 mm vastag fenyőfa rezonáns száliránya a húrokkal párhuzamos. Külön stég a basszus húroknak. A tőke és a gát között két vas erősítés. Egyenes húrozás: $C_1 - C1S$: kettős (a jelenlegi húrozás fonott, későbbi pótlás), a többi hang háromszoros húrozású, acél.

Szárny alakú zongora

Weisz János Pest, 1860-as évek vége

MNM. H. 1966.47.1.

Sz.: 140 cm H.: 180 cm Mag.: 90 (38) cm Billentyű mag.: 67 cm

Diófa borítású rövid zongora. A maga korában korszerű, a neves bécsi műhely, J. B. Streicher und Sohn modelljét követő magyar készítmény.

Jelzése: A billentyűk felett sárgaréz intarzia: Weisz János Pesten. A rezonáns közepén bélyegző a gyártási sorozatszámával: Johan Weisz 195.

Állapota: kopott, javított.

Származás: Siposs Antal (1839–1923) zongoraművész és zeneszerző hagyatékából.

Irodalom: –

Technikai adatok: Hangterjedelem: $A_2 - a^4$, három-oktáv-méret: 49,7 cm. Bécsi mechanika, filcezett, egy réteg bőrrel borított kalapácsokkal. Konstrukció: két-két egymást keresztező gerenda. Fa tőke, fém kiakasztó lap, három vas merevítő rúd. Capotaster ciszl-től. Osztott stég. $A_2 - H_2$ hangoknál egy-egy, B_1 -ig kettes, a többi hang háromszoros húrozású. E-ig vassal fonott húrok, a többi sima acél húr.

Szárny alakú zongora

Beregszászy Lajos, Budapest, valószínűleg 1873

MNM. H. 1974.1.

Sz.: 142 cm H.: 242 cm Mag.: 98(37,5) cm Billentyű mag.: 63,2 cm

Feketére fényezett rövid zongora. A pedált tartó líra és a kottatartó faragott. A kottatartó közepén domború medaillonban B. L. monogram. Nyolcoldalú baluszteres,

porcelángörgős lábakon áll. Beregszász 1862-ben ismertette először a domború rezonáns elvét, 1873-ban pedig ennek tökéletesített változatát. Ez, a feltehetően első és egyetlen, „cselló-rezonánssal” készített zongora is a Beregszász gyártmányokra jellemző kiváló minőségben készült.

Jelzése: A billentyűborító belső oldalán mondatszalagban vésett kurzív felirat „Beregszász”. A kottatartó közepén B. L. monogram. A tőkén 36-os szám, a mechanikán és az oldalfal belső részén op. 1. XXII. cs. 1 felirat. Javítófeliratok: 1938, 1939, 1940, 1941. id. Mild Kálmán.

Állapot: A Zeneművészeti Főiskolán volt használatban. A nagy igénybevétel következtében állapota rongált, sérült volt. A billentyűfedő alsó része hiányzik. A Zeneművészeti Főiskolán többször javították, a javítók közül csak Mild Kálmán nevét ismerjük. Külsejét 1985-ben újra fényezték.

Származás: A zongorához tartozó ezüstözött réztábla felirata szerint: „Ezen zongorát, melyet édesapám néhai Beregszász Lajos készített, és melynek rendszere a londoni Világkiállításon 1862 évben érem kitüntetésben részesült az Országos Magyar Zeneakadémiának ajándékozom azon kikötéssel, hogy ha a zongora többé nem volna használható, mint a magyar zongoraipar megteremtőjére emlékeztető ereklje elhelyezést nyerjen. Budapest, 1914 febr. 1.-én özvegy Réczey Imréné született Beregszász Ludovika.” A Zeneakadémia 1961-ben adta át a zongorát a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

Irodalom: Gát J.: A zongora története. Budapest, 1964; Szekeres-Farkas 1979; Szekeres-Farkas M.: Ein Ungarischer Klavierbauer im 19 Jahrhundert: Lajos Beregszász. Studia Musicologica Budapest, 1972.

Technikai adatok: hangterj.: $A_2 - a^4$; három-oktáv-méret: 50 cm; bécsi mechanika, bőr borítású filc kalapácsokkal a párizsi Schwander gyárból. Tompítás: f^3 -ig, a lapos és ék alakú tompítókat fémcső keretre szerelték. A hangszerest konstrukciója: alul nyitott, kereszt elrendezésű vázzal. Rétegelt, 10 cm vastag fa tőke; 3 vas merevítő; vas kiakasztó lemez. A rezonáns 5 mm vastag fenyőfa, száliránya a húrokra merőleges. A húrlábakra kettős sorban felszerelt különleges húrvezetőkön, az ún. agráfokon átfűzött húrok fölfelé húzzák a rezonánst s rögzítik annak domború formáját. A hosszanti elrendezésű bordák a cselló-rezonáns domború formáját követik. Húrok: c^2 -től capotaster; kereszthúros, $A_2 - H_2$ egy-egy húr, $C_1 - CIS_1$; kettőzött, a többi hang háromszoros húrozású. DIS-ig a húrok vasfonatosak. A hangolószőgek átmérője 6,5 mm.

Szárny alakú zongora

Lédeczy Sándor, Budapest, 1879.

MNM. H. 1970.2.

Sz.: 144 cm H.: 258 cm Mag.: 96(37) Billentyű mag.: 69 cm

Feketére fényezett kereszthúros hangversenyzongora. A tető peremén palmettára emlékeztető faragás, a kottatartó lombfűrészelt, áttört mintás. Jó minőségű magyar gyártmány a 19. sz. végéről.

Jelzése: Lédeczy S/Budapest (rézbetétes felirat a billentyűborítón), a húrokat tartó kiakasztó lemezen az egykori tulajdonos, Krompecher Jenni vésett monogramja.

Állapot: Felújított. Új kalapácsok, hangfogók, húrok és hangolószőgek. A javításokat ismeretlen mester végezte.

Származás: A zongorát 1970-ben ajándékozta legutolsó tulajdonosa a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Az ajándékozó a zongorába egy géppel frott cédulát ragasztott. „Ezt a zongorát 1880-ban vette a székesfehérvári kiállításon Krompecher Imre parádi lakos leányának Jenninek, később férjezett Mándy Bertalannénak. Örökölte leányuk Ujfalussy Gézáné Mándy Margit, unokájuk Ujfalussy József. A zongorán játszott Liszt Ferenc, e dokumentum a háború alatt veszett el. Bp. 1967 szept.”

Irodalom: –

Technikai adatok: Hangterj.: $A_2 - a^4$; három-oktáv-méret: 50 cm. Blüthner rendszerű mechanika. A hangszertest konstrukciója: alul nyitott, kereszt formájú vázzal. Vas húrkiakasztó lemez, fa tőke, rétegelt, vastagsága 10 cm. Négy vas merevítő. 5 mm vastag fenyőfa rezonáns, száiránya hosszanti. A felső három oktávban capotaster. Húrok: kereszthúros H_2 -ig, egy-egy A_1 -ig kettőzött, a-ig háromszoros, fonott húrok, a többi sima, acél húr.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>Badura-Skoda</i> 1980	<i>E. Badura-Skoda</i> : Prolegomena to a History of the Viennese Fortepiano. Israel Studies in Musicology. Jerusalem, 1980
<i>Beregszászy</i> 1874	<i>Beregszászy L.</i> : A magyarországi zongora-gyáripár állapotáról. Budapest, 1874
<i>Beregszászy</i> 1879	<i>Beregszászy L.</i> : A hazai zongora-ipar érdekében. Véd és Vádirat. Budapest, 1879
Bericht 1835	Bericht über die erste allgemeine österreichische Gewerbsprodukten-Ausstellung im Jahre 1835. Wien, 1836
Bericht 1839	Bericht über die zweite allgemeine Gewerbsprodukten-Ausstellung im Jahre 1839. Wien, 1840
Bericht 1845	Bericht über die dritte allgemeine österreichische Gewerbe-Ausstellung in Wien 1845. Wien, 1846
Beschreibung 1847	Beschreibung der Erfindungen und Verbesserungen für welche in den kaiserlich-königlichen österreichischen Staaten Patente ertheilt wurden, und deren Privilegiumsdauer jetzt erschlossen ist. 5. kötet. Wien, 1847
BTM	Budapesti Történeti Múzeum
<i>Dóka</i> 1979	<i>Dóka K.</i> : A pest-budai céhes ipar válsága (1840–1872). Budapest, 1979
<i>Fináczy</i> 1902	<i>Fináczy E.</i> : A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II. Budapest, 1902
<i>Fischhof</i> 1853	<i>J. Fischhof</i> : Versuch einer Geschichte des Clavierbaues. Wien, 1853
<i>Gábry</i> 1962	<i>Gábry Gy.</i> : Das Meisterbuch der Pester Instrumentenmacher-Innung. Studia Musicologica. Budapest, 1962
<i>Gábry</i> 1969	<i>Gábry Gy.</i> : Régi hangszerek. Budapest, 1969
<i>Hirt</i> 1955	<i>F. J. Hirt</i> : Meisterwerke des Klavierbaus. Olten, 1955
<i>Hrabussay</i> 1961	<i>Z. Hrabussay</i> : Vyroba a vyrobcovia hudobnych nástrojov v Bratislave. Hudobnovedné štúdie. Bratislava, 5 (1961). 197-238.
<i>Illyefalvi</i> én.	<i>Illyefalvi I. L.</i> – <i>Pallos J.</i> : Pest és Buda polgárai 1686–1848. Budapest, én.
IM	Iparművészeti Múzeum
<i>Isoz</i> 1926 a)	<i>Isoz K.</i> : A pesti hangszerkészítő cég megalakulása. Zenei szemle 1926. október, 114–117.
<i>Isoz</i> 1926 b)	<i>Isoz K.</i> : Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873). I. Budapest, 1926. 91–101.
<i>Isoz</i> 1928	<i>Isoz K.</i> : A pesti hangszerkészítők küzdelme a külföldi behozatal ellen. Historia 1928. 78–85.
<i>Isoz</i> 1936	<i>Isoz K.</i> : Hangszerkészítés Pest-Budán. A Magyar Muzsika Könyve. Szerk. Molnár I. Budápest, 1936
<i>Malovetzky–Dömény</i> 1826	<i>Malovetzky J. – Dömény S.</i> : Útmutatás a Klavir vagy Fortepiano helyes játszására. Pest, 1826
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
<i>Ottner</i> 1977	<i>H. Ottner</i> : Der Wiener Instrumentenbau 1815–1833. Tutzing, 1977
<i>Paul</i> 1868	<i>O. Paul</i> : Geschichte des Claviers. Leipzig, 1868
<i>Streicher</i> 1801	<i>A. Streicher</i> : Kurze Anmerkungen über das Spielen, Stimmen und

Szekeres – Farkas
1977
Szekeres – Farkas
1979
Szigeti 1979,
1980, 1982
Tudósítások
VOPZ
Zlinszkyné 1957

Erhalten der Fortepiano, welche von Nanatte Streicher geborene Stein in Wien verfertigt werden. Wien, 1801
Szekeres – Farkas M.: Ludwig Bösendorfers Tätigkeit in Ungarn. Studia Musicologica No. 19. Budapest, 1977
Szekeres – Farkas M.: A zongora cselló rezonánsa (System Beregszászy 1873). Zenetudományi dolgozatok, Budapest, 1979
Szigeti K.: Régi magyar orgonák Pécs. Budapest, 1979; – Eger. Budapest, 1980; – Szeged. Budapest, 1982
Hazai 's külföldi Tudósítások, Pest
Vereinigte Ofener – Pester Zeitung
Zlinszkyné Sternegg M.: Az első magyar „bútorgyárnok”. (Vogel Sebestyén Antal 1779 – 1837). Művészettörténeti Tanulmányok. Budapest, 1957

A FORRÁSOK RÖVIDÍTÉSEI

BFL.	Budapest Főváros Levéltára
a. n.	archivi novi
– Int.	IV. 1202/c. Pesti tanács iratai. Intimata
– Miss.	IV. 1202/g. Pesti tanács iratai. Missiles
– Rel.	IV. 1202/h. Pesti tanács iratai. Relationes
– Hcl.	IV. 1202/k. Pesti tanács iratai. Vegyes cég és iparügyek. A hangszerkészítők lajstromozatlan iratai: 1811 – 1828
– Eng.	IV. 1303/b. Pesti tanács iratai. Engedélyek
– Vegy.	IV. 1303/e. Pesti tanács iratai. Vegyes tanács iratok
– Tan.	IV. 1303/f. Pesti tanács iratai. Tanács iratok
– Tan. Üo.	IV. 1407/b. Budapest székesfőváros tanácsa iratai. Tanács ügyosztályok központi irattára
– SZB	IV. 1207/b. Pesti Szépítési Bizottmány iratai XV. 311 Pesti Szépítési Bizottmány tervei
– BC	XV. 301 Budai Építési Bizottmány (Baucommission) tervei
– BZ	IV. 1002/uu. Budai tanács iratok. Miscellanea. Zenetörténeti tárgyú iratok. (Különcsomó)
OL.	Országos Levéltár
– Z. 195	Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara. Általános iratok
BTM. Uo.	Budapest Történeti Múzeum Újkori Osztálya
MNM. Udgy.	Magyar Nemzeti Múzeum, újkori dokumentum gyűjtemény
F. Sz. E. K.	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest gyűjtemény
Matr. B.	Megkereszteltek anyakönyve. Belvárosi római katolikus plébánia

CÍMJEGYZÉKEK

Adressbuch der königlichen freystadt Pesth (1815, 1822, 1827)
Adressbuch der Stadt Pesth auf das Jahr... (1803, 1804, 1805)
Adressen-Kalender von Pest, Ofen und Altöfen für das Jahr... (1869, 1870)

Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr... (1867–1872)
 Budapest cím és lakjegyzéke. Budapest, 1888
 Budapest iparosai 1877-ben. Szerk. Szabóky Adolf. Budapest, 1877
 Budapesti Kalauz. Szerk. Vahot Imre. Pest, 1864
 Handels und Gewerbeadressbuch. Pest, (1850, 1851, 1852)
 Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím és lakjegyzéke. Szerk. Jekelfalussy. Pest, 1892
 Musique Adress Universel. Paris, 1928
 Pester Lloyd Kallender. Pest, (1859–1867)
 Wegweiser für Fremde und Einheimische durch die K. Freistadt Pest in Hinsicht auf die Geschichte, Oertlichkeit, Kultur, Kunst und Gewerbe. Pest, 1827
 Welt-Adressbuch der Musikinstrumenten-Indrustrie. Szerk. Paul de Vit. Leipzig, 1909 és 1926/27

A CÍMEKBEN ELŐFORDULÓ VÁROSRÉSZEK RÖVIDÍTÉSEI:

Pest: I.: Belváros (ma: V. kerület)
 L.: Lipótváros (ma: V. kerület)
 Th.: Terézváros (ma: VI. kerület)
 J.: Józsefváros (ma: VIII. kerület)
 F.: Ferencváros (ma: IX. kerület)
 IV.: kerület (ma: Belváros)
 Buda: Víziváros (ma: I. kerület)
 R.: Rácváros (ma: I. kerület)
 B.: Vár (ma: I. kerület)

JEGYZETEK

1. Pest és Buda 18. századi zenei művelődését részletesen feldolgozta Isoz Kálmán. *Isoz 1926 b*)
2. Major E. A Ratio Educationis és a magyar zeneoktatás. A Zene, 1928. Az iskola alapfelszereléséhez szükséges pénzt a királynő utalta ki, de ebből csak kétszáz forint jutott hangszerekre. Ebből az összegből legfeljebb egy csembalót lehetett volna vásárolni. (A királynő állítólag nem kedvelte az akkor még ritkaságszámba menő fortepiano hangját.) *Finácsy 1902, 292–293; Badura – Skoda 1980, 90; BFL – BZ.*
3. A mechanikával kapcsolatos találmányok közül a legjelentősebbek: 1770: az augsburgi Johann Andreas Stein javított rendszerű csapó mechanikája (lásd 24. jegyzet) és 1775–1776: Backers–Broadwood–Stodart lökönyvelves mechanikája. Az előbbi képezte az alapját az 1800-as évek után bécsi mechanika néven ismertté vált rendszernek.
4. 1790-ben Wilhelm Mathias Lessár kereskedő hagyatékában egyebek közt fortepiano is volt, úgyszintén az ismeretlen foglalkozású Georg Lautner hagyatékában is (Gajáry István szíves közlése). A magyar színészek hangszerét 1793-ban Johann Leykauf megjavította, Batthyány József hercegprímás leltárában (1798) is szerepel fortepiano. (*Studia Musicologica Budapest, 1972/14*)

5. „Többen próbálkoztak a fortepiano és a csembaló építéssel. Kár, hogy ezek a tehetségek a sötétségben, buzdítás híján az első kísérleteknél megtorpannak” (*J. von Csaplovics: Gemälde von Ungarn I. Pest, 1829, 327.*)
6. A pesti zongoragyártás ill. hangszerkészítés történetével az elmúlt száz évben a következő tanulmányok foglalkoztak: *Beregszász* 1874, 1879; Ismeretlen szerző: *Klavierindustrie in Ungarn. Pester Lloyd* 1883, 141; *Schunda K.: A hangszerkészítő ipar múltja és jelene. Budapest, 1926; Isoz* 1936, 263–267; *Isoz* 1926 a) 114–117; *Isoz* 1928, 78–85; *Isoz* 1926 b) 91–109; *Gábry* 1962, 331–334.
7. BFL–BZ. Hartmann Vilmos kérvénye a budai tanácshoz, melyben adója elengedését kéri. Adófizetési felszólítás 1785 és 1786-ra. (1786. V. 12.) Walter Ignác a bécsi rajzakadémia tagja, 1778-tól a budai tanítóképző, később a pesti rajziskola vezető tanára. *Fináczy* 1902, 292–293.
8. A cikk az *Allgemeine Musikalische Zeitung*ban jelent meg. (Leipzig, 1807) Közli *Paul* 1868, 120.
9. A fortepiano ezekben az években már Pesten és Budán is ismert, de általánosnak még nem mondható. A realitást nemcsak a budai tanítóképző esete tükrözi, hanem a megjelent zeneművek is. Bengráf József 1790-ben megjelent XII. magyar tánc címlapján a magyar feliratban „Klávirkordiumra való” franciául „Clavecin ou Piano-Forte” szerepel. Gáti „A kótából való klavírozás mestersége” című műve is klavikordra készült, hiszen szerepelteti a billentyűs hangszerek közül csak ezen a halk hangú szobahangszeren megvalósítható vibrató és portató jelét, a „reszkettetést” és a „mozgatást” is. (Buda, 1802)
10. Ebben a szövegösszefüggésben: klavikord, egyébként a *klavír* általában a kisebb méretű billentyűs hangszerek neve. Álljanak itt a korban általánosan használt egyéb elnevezések is: az „*Instrument*” fortepianót és klavikordot egyaránt jelentett, a „*Flügel*” a billentyűs hangszer szárny formájára utalt, 1780 után általában a fortepianora használták. A különféle írásmódban előforduló *fortepiano* elnevezés mindig kalapácsszerkezetes hangszert jelentett. A *zongora* szó a nyelvújítás szülötte.
11. 1775 előtt kb. 12 mesterjoggal rendelkező hangszerkészítő élt a város falain belül, és körülbelül ugyanennyi koncesszióval rendelkező, a falakon kívül. 1791–1815 között 207 hangszerkészítő élt Bécsben, közülük 142 zongorakészítéssel foglalkozott. *H. Haupt: Wiener Instrumentenbauer von 1791 bis 1815. Studien zur Musikwissenschaft, Graz, 1960, 120–184.*
12. *Jahrbuch der Tonkunst von Wien und Prag. Wien, 1796* Közli *Badura-Skoda* 1980, 90.
13. Vezető szerepét 1850-ig megtartotta. Vö: *Paul* 1868, 136.
14. *Dóka* 1979, 82; *Isoz* 1926 a)
15. Czeiner Alajos műhelyét halála után Peter Ignác vette át (1805?), Hartmann mesterjogát Schick György folytatta (1818): *Isoz* 1936; Franz Piersch házasságkötéssel kívánt pesti hangszerkészítői jogot szerezni (1828): BFL–Hcl.
16. BFL–Int. a. n. 2338.
17. A soproni asztalos fia, a későbbi neves orgona- és zongorakészítő, Christian Kleeblat 1794-ben polgárjogot kért, valamint azt, hogy mint orgona- és hangszerkészítő, asztalos mestermunka elkészítése nélkül vegyék fel a soproni asztalos céhbe. A soproni tanács a helyi asztalosok és a községi orgonaépítő, Klügel véleményét kérte, akik természetesen tiltakoztak az újabb konkurens letelepedése ellen. A tanács két évvel később azt javasolta Kleeblatnak, hogy utazzék Bécsbe, mert ott talál olyan szakembert, aki meg tudja ítélni hangszerkészítői munkáját. *Bárdos K.: Sopron zenéje a 16–18. században, Budapest, 1984, 146.*
18. Pl. Franz Zobel esetében: BFL–Int. a. n. 2338.
19. BFL–Hcl.
20. BFL–BZ.
21. A teke formájú zongora valószínűleg golyóbisba rejtett kicsi zongorácska volt. Hasonló

- varróasztal tervrajzát közli Szabolcsi H.: Magyarországi bútorművészet a 18–19. sz. fordulóján. Budapest, 1972, 345. ábra. Az idézett hirdetést Vogel tette közzé. (Tudósítások, 1814, 26. További példák: „Ein zwerg-Fortepiano mit zwei Mutationen und Fagott” VOPZ, 1805, 90, 1173.; „Fortepianok külömbféle formájúak” (Tudósítások, 1812. jan. 11, 40); Schlick állózongorákat hirdetett (VOPZ, 1830. nov. 14.)
22. Ez az idézet és a további jelöletlenek is: *Malovetzy – Dövény* 1826.
 23. Dél-Németország és a bécsi iskola, tehát Pest és Buda is.
 24. A mutációkat, másnéven a változatokat húzókkal, térdemelőkkel vagy pedálokkal működtették. A leggyakrabban alkalmazott változat a *piano*: a húrok és a kalapácsok közé becsúszó szövetcsík, vagy a billentyűsor eltolásával, akár fokozatként is, bekapcsolható „due chorde” és „una chorda”; a *forte*: a tomptítók felemelésekor összezúgó húrok; a *fagott* a basszushúron fekvő pergamen cső a hangoknak zizegő hangot adott; és a *hárfa* a húrokra fektetett pamutrojt csökkentette a fémhúrok zengését. Mindezekhez néha csengő és dob is társult, ezt a szerkezetet a magyar zongorakészítők *török muzsikának* hívták.
 25. Johann Andreas Stein (1728 – 1792), augsburgi orgona- és zongorakészítő a csapómechanika kiváltószerkezetét tökéletesítette azáltal, hogy a korábban használatos kiváltóléc helyett, minden billentyűhöz külön kis nyelvet alkalmazott. 1770-ben konstruált szerkezete (Prellzungenmechanik) képezte az alapját a később népszerűvé vált bécsi mechanikának. A szellemes technikai megoldás önmagában azonban nem volt elég, ehhez a zongorakészítő szorgalmának is társulnia kellett. Mindezt szemléletesen írja le Mozart egy 1777-ben kelt levelében: „Mielőtt még láttam volna valamit Stein munkáiból, Späth zongoráit kedveltem a legjobban. Most azonban Steinét kell előnyben részesítenem, mert tomptításuk sokkal jobb, mint a regensburgiaké. Ha erősen megütöm, akár fekvő hagyom, akár felemelem az ujjam, a hang, amint megszólaltattam, abban a pillanatban eltűnik. Bárhogy nyúlhatok a billentyűkhöz, a hang mindig egyenletes. Nem rezeg, nem erősebb vagy gyengébb és egyáltalán nem marad ki, egyszóval minden egyenletes. Igaz, hogy ilyen zongorát nem ad 300 forintot alul, de szorgalma és fáradsága, amit reá fordít, megfizethetetlen. Hangszereinek főleg az a sajátossága másokkal szemben, hogy [újfajta] kiváltással készülnek. Minden századik ember sem állna oda ezzel vesződni, de [ilyen tomptítás] nélkül lehetetlen, hogy egy zongora ne rezegjen vagy ne zúgjon utána. (...) Ha egy ilyen zongorával elkészül – mint ahogy saját maga mondta nekem – mindenféle passzázsokat és futamokat, ugrásokat próbál és addig fúr-farag és dolgozik rajta, amíg a zongora mindenre képes. Mert ő csak a zene javáért dolgozik és nemcsak egyedül a saját haszna miatt.” A levelet közli: *Komlós K.*: Az új kalapácszongora a 18. századi német szakirodalomban. *Muzsika*, 1986. nov. 12–17.
 26. 1830-ban egy budai orgonaépítő orgonával egybeépített, öt változatú zongorácskát készített. „Eine Zimmer Orgel samt Queer Fortepiano mit fünf Mutationen und fünf registern sind in Commision zu Ofen in der Wasserstadt Hauptgasse Nr. 124 um billigen Preis zu verkaufen” (VOPZ 1830/19). Több hangszerkészítő hirdeti, hogy hangszereit a szükséges és szokásos mutációkkal látja el, Pl. Vogel: „akár török muzsikával, akár a nélkül” (Tudósítások 1814). Lásd még: Zongorakészítők jegyzéke: Augustin K. Andreas Streicher véleménye szerint a valóban jó és érzékeny fortepiano játékosnak, ha jó a hangszere, nincs szüksége ilyen berendezésekre. A kiváló zongorakészítő és zongoraművész egy füzetet készített „Ausschließend nur für die Besitzer dieser Instrumente” (*Streicher* 1801).
 27. „Neue, gut ausgespielte Piano Fortes” (VOPZ 1810/63); „überspielte und alte Instrumente” (VOPZ 1830/19); stb.
 28. Hagyatékában 24 félig kész, 72 befejezett és további kölcsönzongorákat találtak (*Isoz* 1936).
 29. Leyrer boltjában a bécsi Andreas Stein készítményei 360, és 540 Ft-ba kerültek, egy kis asztalzongora ára 140 Ft volt, Janitschek zongoráit 230, illetve 280 Ft-ért árulta. (VOPZ

- 1806, 156.) Egy új hatoktávós szárny alakú zongorát 140 CM-ért kínált egy névtelen budai hirdető (VOPZ 1830. szept.), egy bécsi zongora, hatoktávós, fehér billentyűs mahagóni fából 85 CM-be került. (VOPZ 1832, 349.) Seeman József, a budai zeneiskola tanára, a Nagyboldogasszony templom regens choriája évi fizetése e két állásért 309 CM volt, a szólamvezető városi zenészeké 90 Ft 40 krajcár, a többieké ennek csak a fele. (BFL – BZ. 1830)
30. A kézműves termelési mód korszerűtlensége a 19. század elejére már nyilvánvalóvá vált, a céhes szervezeti forma pedig képtelen volt alkalmazkodni a változó körülményekhez. I. Ferenc 1805-ös egységes céhszabály tervezete alapján végül elkészült, s 1813-ban nyomtatásban is megjelent a céhek jogait és kötelességeit a kor szelleméhez igazító „Allgemeine Artikel für Innungen und Zünfte.” Az új rendelet nemcsak a régi privilégiumok megerősítésére, hanem újak kérésére is lehetőséget adott.
31. Közönséges Czehbeli Czikkelyek a mesterség üzés végett való társaságok és céhek számára. Buda, 1813
32. Budán ekkor négy orgona- és zongoraépítő mester dolgozott. A legények az asztaloscéhben szabadultak, de a mesterséget orgonakészítőknél sajátították el. *Isoz 1926 a)*
33. A céh megalakulására vonatkozó iratok: BFL – Int. an. n. 804. Az közel húsz évig tartó huzavona eseményeit részletesen ismerteti *Isoz 1926 a)*
34. Az 1817-ben benyújtott tervezet hat illetve három évet javasol.
35. A polgárjog a 18. század közepéig megelőzte a mesterjogot. A legények először pénzt, ingatlant, polgárjogot szereztek, azután lettek a céh tagjai. Az 1813-as céhszabályok is előírják, hogy a jelölt csak a polgárjog megszerzése után bekelezhető be. Eszerint tehát a polgárjog és a mesterjog megszerzése egybeesett. A gyakorlatban azonban ezt nem lehetett mindig megvalósítani. (*Dóka 1979, 107.*) A hangszerkészítő céh megalakulásakor a belépő mesterek többsége polgárjoggal rendelkezett, az 1836 után mesterjogot nyert hangszerkészítők nem lettek polgárok.
36. A céhhagyományoknak megfelelően a jelöltnek egy olyan hangszert kellett elkészítenie, amely alkalmas volt mesterségbeli tudása bizonyítására. A feladat leírása az eredeti privilégiumban nem szerepel. Az 1851-ben kiadott központi utasítás meghatározta a Pesten és Budán dolgozó mesterjelöltek remekfeladatát. A „Meisterstück – Aufgaben welche mittelst höherer Erläss [...] der K. u. K. Statthaltereien vom 3. Aug. 1851. Zahl 13 143 für nachstehende Innungen in Pest und Ofen [...] vorgeschrieben wurden” előírja, hogy a zongorakészítők „ein gewöhnliches gangbares Fortepiano nach einem Probriss, den er selbst anzufertigen hat, nett und geschmackvoll zu machen.” (Gergelyi Otmár szíves közlése).
37. BFL – Tan. 4125/1850 – 52.; BFL – Eng. 498/1848 – 49.
38. Ignaz Stelzel 1817-ben született, 1842-ben nyert polgárjogot. A fiatal zongorakészítő aligha volt olyan híres, amint azt Zobel Károly kérvényében állította. (*Ottner 1977, 147.*)
39. A Helytartótanács jóváhagyásával, minthogy „a vándorlás félbeszakadása pedig a közönséges czéh czikkelyek 11. pontja alapján folyamodó édes apjának halála következtében törvényszerű lévén”, a városi tanács a céhet a remek feladására, a folyamodót pedig a szegényintézet javára 5 Ft befizetésére kötelezte. Zobel a remekkel hamarosan elkészült, mert nevét 1846 májusában a mesterkönyvbe is bevezették. (BFL – Int. a. n. 10 418) Az esettel kapcsolatban megjegyzendő, hogy Pesten 1848-ig a városi tanács ellenőrző szerepe következtében a céhbelépés két aktusra különült el. 1. A mesterjog megadása a tanács által, 2. Remek feladása, majd bekelezés a céhbe. A vándoridő megszakításáról, a remekelés alóli felmentésről a Helytartótanács döntött. (*Dóka 1979, 95.*)
40. Az iraton nem szerepel a szokásos hátirat, amely megbízza a céhbiztost, hogy tudakozódják a hangszerkészítők véleménye felől. (BFL – Int. a. n. 12 793)

41. Zum 70 jährigen Jubiläum der Firma J. Chmel & Sohn in Budapest. Zeitschrift für Instrumentenbau XXV/17 (1905), 543.
42. Chmel József gyermekét 1844 szept. 1-én Gusztáv János névre keresztelték. Keresztszülők: Pachl János és neje, Waschmitius Henriette. (Matr. B. 1844). 1849-ben Pachl felesége elhunyt. A temetési költséget Chmel József előlegezte meg. (BFL – Vegy. 1807/1848 – 49) Pachl valószínűleg 1845-től a cég előljárója, de mint ilyen, ismert forrásokból csak 1847-től mutatható ki.
43. A városi tanács az 1847 szeptemberében benyújtott kérvénnyel kapcsolatban következő év januárjában hozott határozatot. E szerint Balassovits kérelme a céhszabályokkal nem ütközik és ha a szegényintézet javára befizeti a 15 forintot, a cégbe bekebelezhető. (BFL – Eng. 498/1848 – 49)
44. Streicher is felhívja a figyelmet, hogy az erőszakos játék elhangolódáshoz, a húrok szakadáshoz, a kalapácsok töréséhez vezethet. (Streicher 1801, 18.) Érdekesek a hangerő növelésére vonatkozó tanácsai: a kottatartót ki kell emelni, ugyanígy a tompítók felett elhelyezkedő tetőt. A zongorát ne állják körbe más muzsikuskok, mert felfogják a hangot. Ha a műsoron zongorakoncert szerepel, különösen vonatkozik ez Mozart műveire, a zongora álljon néhány lábbal előbb, kissé mögötte helyezkedjenek el a hegedűsök, leghátul pedig a basszus és a fűvő hangszerek. (Streicher 1801 18, 26.)
45. A bécsi Conrad Graf 1813-ben négyszeres húrozású zongorákkal kísérletezett, de a hangolási problémák miatt ezt az ötletét hamarosan feladta. A modell a magyarországi forgalomban is megjelent. „Ein modernes, 6 Oktaviges viersaitiges Fortepiano”-t kínált egy budai névtelen hirdető. (VOPZ 1835. márc. 5.) Lásd még: Zongorakészítők jegyzéke, F. Szalevszky.
46. Az egykorú közlések szerint 1808-ban a húrok által kifejtett húzóerő 4500 kg, 1820-ban 5900 kg, 1850-ben 14 000 kg volt. (Hirt 1955, 97.)
47. A találmányt két pesti lap is ismertette: Hasznos Mulatságok 1824, második félesztendő, 31 – 32. és Gemeinnützige Blätter 1824, 426 – 428.
48. A bécsi Johann Streicher 1823-ban szabadalmaztatott egy felülről ütő mechanikát. (Hirt 1955, 113.)
49. A bécsi zongorakészítő, Mathias Müller sen. 1823 októberében szabadalmat nyert találmányára, „daß die Claviatur über den Saiten und dem Stimmstockklotze liege, und den Hammerschlag von oben in den Steg des Resonanz – Bodens schlage”. (Ottner 1977, 147.) Augustin arra hivatkozott, hogy a hír az újságokban csak 1824 júniusában jelent meg, tehát egy hónappal később, mint ahogy Augustin hangszere hangversenyen megszólalt, és ezt tanúkkal is tudja bizonyítani.
50. Patentbeschreibungen der Erfindungen der Klavierbauer Wilhelm und Heinrich Schwab. (Beschreibung, 44 – 45.)
51. Az itt nyert érmét Bécsből Pestre küldték, amelyet Schwab 1840. június 6-án vett át a városi tanácstól. (BFL. – Int. a. n. 7556)
52. Knam, Graf, Hoxa, Ries és J. B. Streicher zongorakészítő mesterek. (Verhandlungen des Niederösterreichischen Gewerb – Vereins, I. Wien, 1840)
53. Az Ausztriából Magyarországra importált cikkekre Bécsben fővámot, Pesten (behozatali) harmincadvámot vetettek ki. A hosszadalmas vám eljárás miatt heteket vesztesített az áru. (Hetilap 1848/1. 6 – 7.) A vám összege az évek során változott; az 1840-ben kiadott vámtarifája szerint a hangszerek váma „von jedem Gulden des Wertes 3 Kreuzer Eingangs Dreißigst Gebühr.” (Dreißigst-Tarif für die Einfuhr der Erzeugnisse der deutschen – galizischen und lombardischen – venetianischen Länder nach Ungarn und Siebenbürgen. Wien 1840). „A hazai zongoragyártók aránylag ily kedvező helyzete abban keresendő, hogy külföldi behozatalért nagy vámot, egy db. zongoráért 50 – 60 – 70 Ft-ot kellett fizetni.” (Beregszászy, 1879,

- 14.) A hosszadalmas vámeljárás az importot megnehezítette, a vámrendszer maga a kivitel szinte lehetetlenné tette. A Hetilap 1847-ben (603. old.) zongorára vonatkozó adatokat is közöl: Magyarországról Ausztriába a zongorahúr vámjá 16 Ft 40 kr, a zongorához való filcé 40 krajcár lett volna. Mindezekért, ha Ausztriából kerül Magyarországra, csak az ötvened részét, illetve százhatvanad részét kellett fizetni.
54. Drüner Károly 6 legénnyel és egy inassal (1836), Fehér kb. 10 alkalmazottal (1850 körül), Habersberger két legénnyel (1836), Pachl ugyanakkor három legénnyel dolgozott, de 1849-ben már csak két gyalupadja volt. Beregszászy szerint Schwab és Franz Zobel időszakonként 8–10 segéddel dolgozott.
55. A Vereinigte Bürgerliche Tischler – Compagnie der k. Frey und Handelsstadt Pest a bútorkon, tükrökön kívül zongorákat is árult. (VOPZ, 1806, 217. old.) A pesti polgári asztalosok részvénytársasági alapon működő második bútorraktára 1844. július 1-jén nyílt meg. (Buda-pesti híradó 1844/9., 44.)
56. 1845-ben Bécsben 108 zongorakészítő működött, akik évente 2600 zongorát készítettek. A mesterek közül Graf évente 100, Bösendorfer évi 200 zongorát készített. Ugyanebben az időben a párizsi Erard gyárában 600, a Londoni Broadwoodéban 1000 zongora készült évente. (J. B. Streicher: Die Broadwoodsche Pianoforte-Fabrik in London. Der Pester Bote, 1855, 122.)
57. A 19. század első évtizedében Leyrer Joseph, a bécsi Industrie Comptoire pesti lerakata a tizes években Vogel Sebestyén, Lettner Jakab, az 1830-as években Schillinger és Drünner, a negyvenes években Pachl és Fehér árult bécsi zongorákat. J. B. Streicher bécsi mester magyar nyelvű felirattal is készített zongorát. (Egy ilyen zongorát 1846-ból a Zenetudományi Intézet Zenetörténeti Múzeumában őriznek.) A Peter Vendel féle iratanyag szerint „többféle idegen készítmények raktárai léteznek már Pesten.” (BFL – Int. a. n. 8908.) Ugyancsak Peter aktái között egy másik bécsi szállító, Schweighoffer nevére bukkanunk, aki egy pletyka nyomán, miszerint Peter rendőri őrizetben van, 1845-ben Pestre utazott. Az ügy folytatása ismeretlen. (BFL – Miss. a. n. 18 706.)
58. 1830-ban megindult a dunai és a fekete-tengeri gőzhajózás, az olcsó víziút pedig a magyarországi kereskedelem új korszakát nyitotta meg. A Gőzhajózási Társaság 1836-ban 8, 1839-ben már 17 gőzössel járt. 1846-ban megindult a vasúti forgalom is. A Pest-centrikus vasúti hálózat biztosította a kereskedelem további fejlődését. Az országos vásárokon és kereskedők raktáraiban megjelenő korszerű, olcsó bécsi áru a fejlődő magyar ipar legyőzhetetlen konkurenciájává vált.
59. Az ügyesen megszerkesztett tanácsi határozat „megszorítást” is tartalmaz és csupán azokra a hangszerekre ad kereskedői jogot, amelyet Peter is kért.
60. A kérelmet ötször utasították el.
61. BFL – Int. a. n. 8908. Az iratot publikálta: Isov 1928.
62. Az 1848-as események forgatagában a hangszerkészítők panaszának orvoslása végülis elmaradt.
63. BFL – Vegy. 1807/1848 – 1849.
64. Többek között erre hivatkozik Katherina Hock is, akit a cég zongorakereskedés miatt bepanaszolt. „Wegen der wohlbekannten Güte und besonders wegen der, gegen die hiesiger auffallende Billigkeit der Wiener Claviere” (BFL – Tan. 2790/1856.)
65. BFL – Tan. II. 896/1860.
66. A cég határozatait a tanács általában figyelmen kívül hagyta, és hangszerkereskedőknek is mesterjogot adott. Az 1860 – 1867 között felvett 11 hangszerkészítő közül csak három fizette ki a bekebelezési díjat, a többiektől a cég ezt már nem tudta behajtani. A cég intézkedési lehetőségeit illusztrálja az a beadvány is, amelyet az adóhivatalnak juttatott el: „Nachdem

uns von den obigen Obligation ohne dies schon beim auszahlen der Interessen 7 Percent Einkommen Steuer angerechnet und abgezogen wurde und wir nochmals ein Einkommen hiemit zahlen sollten, so sind wir der Sache ärgerlich geworden und haben uns einstimmig (die wir die Zahlung auf die Obligation geleistet haben) entschlossen, die obige Obligation zu verschenken und daß 2 dritt Theile dem Pesth Stättischen und 1 dritt Theil dem Pesth evangelischen Weisenhause a. h. welche heite am 10 Juny 1863 geschehen ist. Carl Balassovits, Ober Vorsteher der Musikalischen Instrumenten Macher Innung zu Pest. (BTM – Uo. 1090/1904)

67. „Hazánkban egykoron keresett firmák, minők voltak a Schmidté (Pozsonyban), a Seileré, Pachelé, Peteré Balássovicsé stb. (Pesten), végtére kénytelenítettek felhagyni az önálló gyártás üzletével, s inkább a bécsi és külföldi gyárak bizományosai lettek.” (Zenészeti Lapok 1865. dec. 14.) A külföldre vándorolt magyar zongorakészítők közül néhányat Beregszász fel is sorol. (Beregszász 1874)
68. A zongorákért Chmel 280 forintot kért darabonként. (Zenészeti Lapok, 1870. jan. 23., febr. 6.) Az eseményt Beregszász is keserűen kommentálta: „Der Ungar glaubt den Patriotismus und der Nationalität Genüge geleistet zu haben, wenn sich auf irgend einem gekauften Gegenstande die Ungarische Aufschrift befindet, und wenn auch ein Ausländer diese Aufschrift angefertigt hatte.” (Beregszász 1874, 10.) Egyébként Fehér is vállalkozott volna a kontingens egy részének kiállítására. (Zenészeti Lapok 1870. jan. 23.)
69. „Beregszász Lajos zongorái egy új általa feltalált rendszer után alkotván, mely szerint a hangműszer farészei sokkal gyöngébbek lehetnek, mi által azt hittük volna, hogy a hang a gyöngébb fa könnyebb vibratioja következtében sokat nyerend; hanem mi ezt a kiállított zongorákban nem tapasztaltuk; mindazonáltal méltán dicsérhetni, hogy egy ügyes hazánkfia igyekszik ezen oly annyira kifejtett iparágban még javításokat is behozni, melyek ha egyszerre nem is, de megteremthetik gyümölcsüket időjártával.” (Bp. Híradó II.)
70. Beregszász a mechanikát „angol és francia mód szerint is” tökéletesnek találta. Újfajta rezonánsát háromnyelvű kiadványban ismertette. (Eszmék a zongorahangfenék alkatának megjavításához. Pest, 1862)
71. Egy nagy jövőjű találmány. Zenészeti Lapok 1871, 365.
72. Beregszász 1871-ben szabadalmat nyert rendszerére. A találmányt 1872-ben eladta a bécsi zongoragyártó részvénytársulatnak, melynek élén Bösendorfer és Ehrbar állott. A szerződés értelmében a cselló-rezonánssal készülő zongorákat „System Beregszász” felirattal látták el, az 1873-as bécsi kiállításon a szakmai körök azonban Ehrbarnak tulajdonították a domború rezonáns elvét. Az esetet részletesen ismerteti cikkében Szekeres – Farkas 1979, 99 – 110.
73. Beregszász 1874
74. Beregszász 1879
75. Az 1860-as években Blüthner 112 munkással dolgozott, Bechstein 1860-ban 130, nyolc évvel később 200 segédjével évente 400 zongorát készített.
76. Steinway már az 1860-as években a világ legmodernebb gyáranak volt tulajdonosa. New York-i gyárában gőzgépeket, gázvilágítást és szikratávírókat szerelt fel. A zongoragyártás minden munkafázisát, amennyire csak lehetett, gépesítette. Az üzem területén 102 különböző, közöttük sok saját készítésű gép működött: hornyoló, fűrő, véső, gyalu és fűrészgépek, esztergák, stb. E gépeket és a teherliftet négy óriási, 320 lóerő összteljesítményű gőzkazán működtette. A munkafázisokat a legapróbb részletekre lebontva, betanított munkások végezték. A munkások egyidejűleg 1100 zongorán dolgoztak, hetente 50 zongora készült el. Megvalósították a folyamatos ellenőrzést is; az egyik munkás a másiktól a munkadarabot

csak akkor vette át, ha azon semmi hibát nem észlelt, ha annak minőségét tökéletesnek találta.

77. Az 1881. évi XLIV. törvénycikk által biztosított kedvezmény. (OL. – Z. 195 – 1894, 1894/752)

78. Pester Lloyd 1883/141.

FÜGGELÉK

Dokumentumok

Bizonyságlevelék Habersberger Joseph vándoréveiről. Német nyelvű másolat, 1814, (BFL–Hcl.)

Attestatum

Ich endesgefertigter bestehtige hiemit, daß Joseph Habersperger aus Pesth bey mir von 30 ten April 1810 bis 7-ten Juny 1811 als Instrumentenmacher Gesell in Arbeit gestanden sey, und sich während der Zeit ordentlich und [?] betragen habe, auch ist solcher als ein fleißiger geschickter Instrumentenmacher aller Orten anzunehmen. Welches ich mit meiner Unterschrift und Sigill bestettige.

Den 7-ten Juny 1811

*Conrad Graff
Clavier Instrumentenmacher.*

Attestat

Ich endesgefertigter zu Urkund dessen bekenne vor jedermann besonders wo es vonnöten ist, daß gegenwertiger Joseph Habesperger ein tischler Gesell aus der kön. freyen Stadt Pesth in Ungarn gebürtig, Chat. Religion, 26 Jahr alt hat bey mir 4 Jahre gearbeitet und sich derzeit so befließen daß Vorzeiger dessen an alle respectiren Hr. Organischen Instrumentenmacher und jedermann bestens anempfohlen werden kann.

Gegeben in der kön. freyen Stadt Pesth den 18 April 1810

*Joseph Vopatemi
Bürg. Orgl. et Instrumentenmacher*

Franz Zobel hangszerkészítő kérelme, melyben a Magisztrátus segítségét kéri, hogy az iparjoggal rendelkező mesterek tiltakozása ellenére mesterjogot szerezhessen. Német nyelvű egykorú másolat. 1825. július 5. (BFL–Int. a. n. 2338)

Löbliher Magistrat!

Gegen meine 11-n 10-ten März l. J. No. 1470 gehorsamst unterbreiteten Schrift,

obwohl ich schon den erwünschten Ziel zuerreichend nicht ungegründet hoffte, ist dennoch denen Befugten Musik Instrumenten Macher zur Einreichung ihrer Äußerung, noch ein 8 tägiger Termin bestimmt worden.

Indeme nun, dieser gerichtlich festgesetzte Termin noch am 1-sten Dieses Monats durch den rücksichtlichen Herrn Commissare mit den Zusatze: Dass in fallselbe, binnen 8 Tagen nicht Äußern sollten der Herrn Commissäre benöthiget seyn Bericht zuerstatten ihnen angewiesen worden sey: demohngeachtet solche, diese Pflicht bis zum heutigen Tage zuerfüllen versäumten und mit Hintansetzung der obrigkeitlichen Anordnungen, auf den 21-ten Allgemeinen Zunft Artikel nichts achtend – nach dessen Vorschrift selbe binnen einen Monath ihre Äußerung einreichen sollten – zu meiner allzudeutlichen Unterdrückung, mich anstatt eines Monaths schon über einen halben Jahr muthwillig und ungeacht quälen und zu vernichten trachten und weil sie mir gar nichts entgegen zusetzen haben von meiner aber ihnen wohlbekanntan Geschicklichkeit vermutlich einen Abgang befürchten: mich wenigstens je länger von der Erlangung meines Ziels zu hindern sich anstreben.

Bitte ich einen Löblichen Magistrat unterthänigst, diesen meiner Unterdrückung, endlich einen Anhalt zu machen und ohne dem diese Kunst, um deren freye und öffentliche Ausüben ich flehe, in diesen König F. Stadt noch nicht privilegiert seye, folglich die Ertheilung des Rechtes bloß von der Huld des Löblichen Magistrats abhänget, – beygeschlossene Zeugnisse aber hinlanglich beweisen, daß ich das Publicum mit vollkommener Zufriedenheit bedienen zu können im Stande seye, mir das gewünschte Recht gütigst zu verleihen, beharrend mit aller Hochachtung

Pesth den 26-ten März 1825

Eines Löblichen Magistrats

unterthänigster Diener

Franz Zobel

Unbefugter Instrumenten

Macher

Híradás Augustin Károly találmányáról. Hasznos Mulatságok, 1824

Új találmányok

Pesten Augustin Károly Úr Klavir és Orgona tsináló, lakik az Úrak útszájában Nro 15, új Piano – fortet készített, mellynek ezek a' tulajdonságai:

1. A' Claviatura a' húrokon felül vagy, és így a' kalapátskák nem felfelé, hanem lefelé ütnek. 2. Az egész belső alkotása egyéb Piano – fortéktól, és a' betsi eszközöktől tellyesen különbözik. 3. A' ládája úgy vagy, hogy nem egy könnyen, sőt éppen nem is romolhatik meg. 4. A' húroknak egyszer feligazítása sokkal tovább tart, mert a' felhúzásnak törzsöke az egész belső alkotással úgy öszve vagy, hogy tellyességgel nem engedhet. 5. A' húrok sem nem nyúlnak, sem egy könnyen el nem szakadhatnak. 6. Kiváltképpen a' lágy hangokat igen könnyen és tisztán adja; de a' kemény hangot is tellyesebben, és tisztábban, úgy hogy a' fának tsörgése, mint más eszközökön, tellyességgel nem hallatik. 7. Mind ezen tulajdonságok megmaradhatnak akár szárny, akár kereszt

formában készüljön. 8. A' négy szokott változtatások, úgymint: Forte, piano, pianissimo, és fagot, megvannak az eszközben. – Augustin Úr kész ezen tulajdonságokkal bíró eszközök akármelyikének tetszése szerint készíteni, s' a' megkedvellés végett minden Mu'sika kedvellőknek látogatását kikéri.

Híradás Schwab Vilmos újfajta zongorájáról és a találmányra nyert szabadalomról. (Honművész 1839, 258, 514.)

Új nemű fortepiano. – Schwab Vilmos úr, pesti zongorakészítő, olly fortepianót készít e' múlt télen, melly másfél lábbal rövidebb az eddigi szárny-zongoránál, 's még is, bár rövidebb a' mérték, csaknem nagyobb hangot ad e' műszer a' szokottnál. A' mű fortélyá leginkább abban áll, hogy a' húrok cikásan meggömbölyítve levén még is megütik a' szokott hosszúság mértékét. Legkülönösebb tehát az, hogy a' húrok két részből állnak. Egyik, a' rövidebb húr csak negyed részét teszi a' szokott hosszúságnak; 's e' húr üti-meg a' billentyűt, az az, ez adja a' kívánt hangot. E' húr bele van akasztva egy vastag rézdrótba, melly háromszegű cikásan van meggömbölyítve, 's ez teszi a' húrok szokott hosszúságának többi három negyed részét, mi által (az előbbivel együtt) kijő a' szokott egész húr-hosszúság. De már most azon különös kérdés támad, hogyan adhat amaz elsőbb említett rövid húrocscsa (mind a' mellett, hogy illy rövidre van ugyan szakasztva, de egy hosszú rézdrótba akasztva) olly hangot, mint a' régi szokott, egy darabban levő húr? A' hangzó-fenek-e, vagy a' vastag ugyan de a' mellett meggömbölyített rézdróttal közlött rezgés hozza-e azt létre? – Ez mindenesetre érdekes problema a' physicusok számára, 's tökélyesítést, még további új módosításokat fog maga után vonni. – A' feltaláló úr múlt héten vivé fel e' különben csinos alakú, 's mint ő mondja, évenként csak egyszeri hangoltatást kívánó, hangszerét Bécsbe, az ottan nem sokára megnyitandó szorgalmi 's műipari tárgyak nyilvános kiállításába.

Schwab szabadalma. – A' cs. k. közönséges udvari kamara Schwab Vilmos és Henrik uraknak, pesti fortepiano-készítőknek, öt esztendőre szabadalmat adott azon általuk feltalált különös készítményű fortepianóra, kigyózdó ruganyos húrokkal, mellyről múlt félévi Honművészünk 33-ik számában tétetett említés. E' találmány sajátságai: 1-ör, hogy a' húroknak minden görbülete rugó gyanánt szolgál; ezeknek nagy száma a' húr ruganyosságát rendkívül szaporítja, és a' hangolat tartósságát 10–12 procenttel neveli; – 2. hogy a' húrok kitünőleg hangdúsabbak; rövidségük miatt pedig a' hangszer almárioma is 18–20 ujnival rövidebb lehet; – 3. hogy a' ruganyos, kigyózdó toldalékrugók, mellyekbe a' húrok akasztatnak, elősegítik a' hangolat tartósságát; – 4. a' klaviaturát kény szerint ki lehet húzni a' nélkül, hogy a' kakasok letörésétől félni kellene; mert ezt egy védsodrony gátolja; – 5. hogy a' billentyűk kiugorhatását tokjaikból legerősebb játszás mellett is lehetetlenné teszi az oda illesztett zárapocs. – Halljuk, hogy Schwab úr nem sokára elhagyja Pestet, 's Bécsbe költözködik. Benne, fájdalom! honunk ismét egy gondolkodó művészt vesz-el.

Beregszász Lajos mesterjogot kér a pesti városi tanácstól. Magyar nyelvű eredeti irat. 1846. április 20. (BFL-Rel. a. n. 15 630)

Tekintetes Tanács!

Miután alázatosan alul írt mint a Magyar országi Békés mező városából származású, a Zongora készítést Temesvárat megtanulván, ugyan az ide A) alá mellékelt vándorló könyvecske szerint, Pesten Zobel Ferencz Zongora készítő mesternél, egy holnap által legényeskedett, innén pedig elutazván, Temesvárott 1 év 2 holnapig, Bécsben 9 holnapig, Pesten Peter Vendelinnél 1 évig, Szegeden Kovács Istvánnál 2 holnapig Bécsben Simon Josefnál 8 holnap 2 hétig, de külföldön is több ideig dolgozván, végtére Bécsben 844 év óta lakozván, az ide B) alá csatolt bizonyítvány szerint egy Mata Ferencz társaságba kinyert kegyelmes kiváltság levél mellett, magam részire dolgozván művészetemet olly fokra emelém, hogy készítményemet a kiállításban felmutatni képes valék, mellynek következtében is az kir. tiszteletpénzzel kijelentettem. Ennél fogva szerencsém Magyar honban folytatni szándékozván, E tekintetes tanácsot alázatosan esedezem, méltóztatson engemet helybéli Zongora készítő mesternek kegyelmesen felvenni, mély tisztelettel maradván

Pesten Április 28-ik napján 846 évben

A tekintetes tanácsnak alázatos szolgálja

*Beregszász Lajos
Zongora készítő*

Beszámoló a magyar zongorakészítők munkáiról. (Budapesti Híradó: Az 1846-iki iparműkiállítás. 1846 szept. 13)

A második teremben továbbá kiállítvák a hazai zongorászok által készített zongorák. Ezek között megdicsérendő legelőször is Pachl Károly pesti zongorász a német színház épületében ki több igen jeles művekkel serénykedik ismeretes hírnevét fenntartani és terjeszteni, mert valamennyi kiállított zongora közt egynek sincs olly kellemes csengő hangja, mint a 9. szám alatt kiállítottaknak, mellyek az első terem ajtaja mellett közelebb állanak úgy hogy erre nézve bátran versenyezhetnek a bécsi zongorákkal, mellyek, mint tudva van, Európaszerte híresek.

Utána következik Seiler Lajosé 12. szám alatt, ki külső csinra is különösen nagy figyelmet fordított.

Schmid Károly pozsonyi zongorász készítményei évek óta ismeretesek a honban.

Beregszász Lajos zongorái egy új általa feltalált rendszer után alkotván, melly szerint a hangműszer farészei sokkal gyöngébbek lehetnek, mi által azt hittük volna, hogy a hang a gyöngébb fa könnyebb vibratiója következtében sokat nyerend; hanem mi ezt a kiállított zongorákban nem tapasztaltuk; mindazonáltal méltán dicsérhetni, hogy egy ügyes hazánkfia igyekszik ezen olly annyira kifejlett iparágban még javításokat is behozni, mellyek ha egyszerre nem is, de megteremhetik gyümölcsüket időjártával.

Ezen munkákat legkevésbé lehet az utolsó másfél évi ipari mozgalomnak vindicálni, mert a mi bennök hazai készítmény, az régóta készül Magyarhonban; belső alkatrészei

pedig úgy most, mint azelőtt nem hazaiak hanem bécsi gyártmányok, hová tudniillik az egész „Claviatur” ezen főrése, vagyis lényege a zongorának, minden aprólékos számos részleteivel tartozik, és melyet féltuczatos ládákban hozatnak. Igaz ugyan, hogy a bécsi zongorások is szinte úgy veszik azt, mint a pestiek és pozsonyiak, de azért mégis bécsi készítmény az egész bécsi zongora, mert Bécsben mindazon zongorásokon kívül, kik kész zongorákat készítenek, 17 claviatur-asztalosok is számláltnak, ezeken felül még 9 zongora- és hangulatszég-készítők, 5 húr és 3 czimlapműves is találtatik. Ezen külön iparágokat tehát honosítani a másfél évi mozgalmaknak vagy mozgatóknak lett volna feladata, és csak ennek következtében örvendhetnének a magyar Franklinek magyar zongoráknak, de tudunkra legalább nem esett, hogy ilyenek nálunk már üzentének. –

A kilencz nagy zongorákon kívül e teremben még egy kisebb négyszegű is ki van állítva ugyan Beregszászy által, melynek hangja azonban nem olyan Spinetti-féle, mint az ilyen négyszegű zongoráké lenni szokott; végre egy fisharmónica is ki van állítva Komornik Ferninánd pesti orgonász által, melyről azonban ítéletet nem mondhatunk, minthogy azt hallani nem volt alkalmunk.

Balassovits Károly bécsi zongorakészítő megújított kérelme Pest város Tanácsához, melyben zongorakészítésre kér engedélyt. Egykorú magyar nyelvű másolat. Dátum nélkül [1847] (BFL–Eng. 498/1848–1849)

Tekintetes Tanács!

A kebelbeli szabadalmas zongorakészítő mesterek községe f. évi 16 607 számú e szabad kir. városbani letelepedhetésemet, s mesterségem szabad üzhetését tárgyazó kérésemet három oknál fogva akarja megtagadtatni, jelesen azért, mert ki nem mutattam, hogy egy Szab. Czéhbe valóságos mesternek bevéttem, s azonkívül minthogy átköltözésemnek semmi fontos oka nem lévén [?] a zongora készítő mesterek száma pedig rövid időben tetemesen növekedett.

Ezen okok azonban alaptalanok. Mert az általam 2. alatt immár felhozott bizonyítványt bővebben magyarázza az ide 4. alatt zárt pótlólagos nyilatkozat, melyből kitűnik, hogy én a Bécsi szab. zongorakészítő község előtt még 1838-ik évben jó sikerrel remekeltem, s mesterjogot valósággal megnyertem, és az ottani szb. zongorakészítő Czéh községébe annak rendje szerint felvételtem, eszerint se „Befugter” se kontár nem vagyok, hanem a III. alatti czéh cikkelynek tökéletesen megfeleltem.

Mi pedig a másik okot illeti 1. alatti bizonyítványom által igazolom, hogy magyar honi születésű vagyok tudvalevő dolog, hogy egy testvérem kebelbeli evangelica községnél tanár, a másik kebelbeli czukrász – azon kívánságom tehát, hogy az idegen tájékat, ahová a sors vezetett, agg napjaimban elhagyni s rokonaim közt hazámban élni kívánok, elegendőképpen igazolja jelen kérésem valóságos okát, s miután az általam felmutatott oklevelekből kitűnik, hogy műveim jelessége egy emlék pénz által nyilvánosan lett kitüntetve, mind ezen körülmények mind reám, mind a községre nézve elegendő fontos okokat szolgáltatnak, melyeknél fogva kérésemet teljesíteni lehet.

Tisztelt községnek azon észrevétele végtére, mintha a zongora készítőik száma annyira már szaporodott volna, hogy e szab. kir. város kebelében meg nem élhetnek, egy

olly nehézség, melyet a czéhek minden folyamodónak eleibe gördíteni szoktak, mely azonban csak saját érdekükre, de a község kárára irányozva van, jelen esetbeli alaptalanságáról azonban könnyű meggyőződhetni ha a tekintetes Tanács kegyesen figyelmébe venni méltóztatik, hogy e szabad kir. városnak valóban rendkívül napról napra terjedő kifejtése, lakosai számának szaporodása s a belső erő gazdagság, ipar és művészetek gyarapodása mellett huzamosabb idő alatt miután több mesterek kimúltak csak három újabbnak felvételét az ipar ez ágára nézve inkább kevésnek mint soknak mondani kell s épen a zongora készítő csekély száma az oka hogy a közönség általuk tökéletesen ki nem elégtetethetvén köztudomás szerint zongorákat Pozsonyból, Bécsből s máshonnan is hozatni szokott – mit másképp megakadályozni nem lehet, mintha új Competensek felvétele által a versenyzés előmozdítottik.

Mindezeknél fogva fennebbi kérésemet megújítván mély tisztelettel vagyok
A tekintetes Tanácsnak

alázatos szolgálja
Balassovits Károly

A pesti Hangszerkészítő céh panasza Péter Vendel zongorakereskedése és Placht Mihály hegedűkészítő hangszerkereskedése ellen. A Földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztériumnak szánt magyar nyelvű beadványt 17 hangszerkészítő mester és 26 legény írta alá. Pest, 1848. május 8. (BFL-Int a. n. 8908)

Szabad kir. Pest városi Nemes Tanácshoz!

nyilatkozata A' kebelbeli Zeneszer készítő szabadalmas községbeli mesterek 's legényeiknek, czéhviszonyaik tárgyában, melyet az illető Ministeriumnak aláterjeszteni kéri.

Tekintetes Tanács!

Ministerialis parancs következtében ezennel aláterjesztjük A. alatt legényeink nyilatkozását, melynél fogva azoknak ellenünk semmiféle panaszkodás nincsen a' fenálló czéhbeli viszonyaikkal tökéletesen megelégszenek, hanem csak az eránt panaszkodnak: hogy Peter Vendel bécsi zongorákkal, Placht Mihály pedig mindenféle külföldi zeneszerrekl törvénytelen kereskedést űznek, mi által a' hazai ipar nyomatik, a' munka és kereslet gyérül. Annál fogva ezen két törvénytelen kereskedést megszüntetni kéri a' legények:

Mely nyilatkozásra mi csak azt felelhetjük: hogy mind a' két panasz igaz: Mind a' kettőnek létezését pedig csupán a' városi tanács néhány tagjainak köszönhetjük.

Mi Peter Vendel, mesterségét nem folytató helybeli zongorakészítő mester elleni panaszt illeti, azt tárgyalja az itten B. alatt előmutatott értekezés, melyből kiderül: miképpen küzdöttünk több évekig, míg Peter Vendel a' bécsi zongorákkal kereskedéstől legfelsőbb helyen kelt kir. parancs által eltiltatott – de fájdalom a' Városi Tanács nem sokára Peter Vendelnek azon kereskedést a' legfelsőbb tilalom dacára is megengedte. Ezen iszonyú igazságtalanság ellen mi még 1845. évben a' m. kir. helytartótanácsához

folyamodtunk, honnan e' tárgy minden irományaival együtt a' kir. Cancellariára felterjesztetett, de válasz arra mai napig sem érkezett, és Peter Vendel szabadon folytatja törvénytelen kereskedését.

A' második panaszt Placht Mihály csehországbul kivándorlott hegedű készítő legény ellen, rajzolja a C. alatti előadás; – látható onnan: miképen talált a városi Tanács utat módot többféle szigorú helytartótanácsi Intézmények ellenére és daczára Placht Mihályt a' külföldi zeneszer nyílt boltbani árulásában már több évektől fogva mostanáig fentartani, és a' dolgot oda vinni, hogy mi czéhbeli mesterek szabadalmas jogainkból kivetkeztetve, mindig csak birtokon kívül harcolhattunk egy idegen legény ellen. Sokat lehetne itten felhozni, hányféle kigúnyolást kellett szenvednünk midőn a' legigazságsabb helytartótanácsi Intézmények teljesítését az illető tanácsnokoknál sürgettük. De az mostan már rajtunk nem segít, 's az idő úgy is sújtotta a' bűnösöket! Megelégszünk ha most lesz segítve a' dolgon. – Mert noha Placht Mihály a' remekléstől felmentetett, de átlátván hogy mint czéhbeli zeneszerkészítő Mester csak saját készítményeit árulhatja nem pedig mindenféle külföldi zeneszereket is, a' czéhnél maga felvétele eránt soha meg nem jelent, hanem jobbnak látta mint legény a' városi tanács oltalma alatt törvénytelen kereskedést folytatni; mi pedig tapasztalván, hogy ámbár törvényes, de sovány igazságunk mellett Placht ellen a' városnál nem boldogulhatunk, már szegénységünknel fogva is a' további folyamodást elhattuk, túrvén a' nyögöt míg lehetett.

Ezen két panaszt tárgyazó hivatalos iratok bizonyítják, hogy a' városi tanács átljában nem a' czéhbeli mestereket vagy a' folyamodó legényeket pártolta jobban, hanem azt, ki jobban fizetett, akár volt igazsága akár nem, akár megegyezett a' városi határozat a' Szabadalmi jogokkal és felsőbb rendeletekkel akár nem. Ez nem rágalom; mert ily esetet akár százat is lehet kikeresni a' városi levéltárbul, és Placht emberei magok nyíltan beszéltek, megnyit adott az a' városi tisztviselőknél; nem különben köztudomású tény, melyik tanácsnok pénzeivel dolgozik Peter Vendel. De bizonyítja ezen két panaszos tárgy még azt is: hogy a' czéhek is átljában a' városi lakosok jogai fentartása nem függ csak a' rendeletek czélszerűségétől, hanem azoknak miképen biztosított végrehajtásátul.

Tagadhatatlan lévén tehát:

- 1.-ör hogy a' szabadalmi és egyéb felsőbb rendeletek szerint a' mesterember csak saját készítményeit árulhatja országos vásáron kívül. –
- 2.-ör hogy Peter Vendel és Placht Mihály semmit sem készítenek, hanem az egyik bécsi zongorákkal, a' másik pedig mindenféle külföldi többnyire cseh zeneszerekkel űz kereskedést. –
- 3.-or hogy ezen külföldi portékákkal anyira elárasztják a' várost, hogy mi nálunk a' munka majd egészen már megszűnt. – tehát
- 4.-er hogy e' törvénytelen kereskedés a' honi ipar előmozdítása eszmejével meg nem egyeztethető. –
- 5.-ör hogy mi képesek vagyunk munkáinkkal a' közönség 's kívánatainak tökéletesen megfelelni; mi részben bizton hivatkozunk az eddigi magyar ipar kiállításokra, és ezen egyesület által nyert megjutalmaztatásainkra. –
- 6.-or hogy nekünk sem engedtetik meg, Bécsben vagy Prágában készítményeinket rendes raktárokban minden nap árulni; mi oknál fogva legyen tehát

azoknak itten oly elsőbbségük, mely iparunkat 's keresetünket tönkre teszi,
egy pár lusta ember nyereszkevése miatt? –

Mind ezen okoknál fogva tehát Peter Vendelt és Placht Mihált külföldi zongorák
és zeneszerekkeli kereskedéstől eltiltani, – és ezen alázatos keresetünket az illető
miniszteriumnak aláterjeszteni kérjük.

Pest, Május 8 848

*A' pesti Zeneszer készítőik
szabadalmas községe*

*Johann Schweitzer Geigenmacher
Chmel Joseph
Franz Nagy Meister
Joseph Schunda Meister
August Blessner Meister
Ludvick Bárány*

*Pachl János Elöljáró
Johan Hauels Underforsteher
Ferdinand Komornyik Orgona készítő
Zobel Károly zongorakészítő
August Stark
Wilhelm Schwab
Franz Tischinand
Beregszászy Lajos sk
Bernhard Bredel
Karl Bleßner
Patzelt Ferdinand*

*Beregszászy Lajos: Eszmék a zongora-hangfenék (Resonanzboden) alka-
tának megjavításához (Zenészeti Lapok, 1862, II. évf. 28 sz. 222–223.)*

Mintegy harminc éve lehet, hogy a zongorák készítésénél nagyobb figyelmet kez-
dtek a teljesebb hangzás előállítására fordítani. A nagy zongorások a zongorávali
bánásmódnak egészen más irányt adtak, s azt zenekarszerűvé változtatták; ennél fogva
joggal követelték, hogy maga a zongora is jobban megfeleljen új törekvéseiknek. Ez
szakférfiak véleménye szerint egyedül *nagyobb hangtelj,* egyenletesség, és bájos hangszí-
nezet kifejtése által történhetett, mely eredmény, hogy létrehozattassék: a legnevezete-
sebb zongorakészítők, a hangelőállításnak még kissé szűkkörű felfogásától elfogultan,
majdnem kizárólag a *gépezet* megjavítására adták magukat. Így rövid idő alatt óriási
haladást tett a gépezet, és céljá vált, holott csak eszköz a hang előidézésére.

Magam is sokáig dolgoztam azon hiedelemben, hogy a tökéletes hang tökéletes
gépezet által feltételeztetik, s e részben magam is tettem több rendbeli javítást. Azonban
hosszabb gondolkodás s ezzel összekötött kísérletek után azon meggyőződésre jutottam,
hogy ez elv követése is vezet jó sőt kitűnő eredményhez, mit az eddigi készítmények
elégge bizonyítanak; de hogy általa valami *igazán tökéleteset* érhessünk el: az lehetetlen.
Mert mint az emberi hangnak nem használ a gége, s beszédszervek gyakorlottsága,
mivelése, ha a tüdők nem egészségesek, ha nincsenek egyenletes, szükségelt lélekzéshez
elégge kiképezve: úgy a zongoránál sem vezethet a gépezet tökélyesbitése a fentebb
elsorolt tulajdonok elnyeréséhez. Hogy azokat elérjük, a zongora tüdejét: a hangfenéket
kell megjavítanunk.

Mielőtt az eszme kivitelét, eredményeit előadnám: megérintem a hangfenekek eddigi alkatásának két főmódját.

Az *angol-francia* mód szerint a hangfenék minden oldalról az alkathoz (Corpus) van enyvezve, vagy csavarolva; miáltal minden irányban kifeszítetik, mint bőr a dobra. A *német* vagy az úgynevezett *bécsi* mód szerint a hangfenék elöl, a hangszegtartó (Stimmstock) hosszában egészen szabadon marad, s a készítő tetszése szerint pártázattal (Leiste) szegélyeztetik. A fenék e szabadon függése a gépezet helyzete által szükségeltetett, mely a bécsi mód szerint a hangfenék *alatt* fekszik.

Vegyük először az angol-francia módot bonckésünk alá.

Ugy fogjuk találni, hogy az ily mód szerint készített zongoráknak körülbelől a hangvilla A hangjáig kitűnő hangjuk van; a nevezett A-tól felfelé azonban majdnem kivétel nélkül elfojtottá válik. A nagyon erősen kifeszített hangfenék a hangnak bizonyos puffanást kölcsönöz, mely a hosszasan zengő al- és férfi felhangra (Tenor) igen jó hatással van, sőt a hangnak bizonyos teljet, kerekdedséget kölcsönöz, de a felső hangoktól részben elveszi csillogásukat, csengésüket, s ez által nekik az alsóbb húroktól különböző jellemet ad, mely elnemtitkolható egyenlőtlenség azután az ily modoru zongora hosszabb használatával mindig kirívóbban lép előtérbe.

A bécsi mód szerint – mely a hangfenéket előlről egészen szabadon függni engedi – a zongorák mindenesetre nyitabb, élénkebb hangot fejtenek ki, de a hangfenék e rendentűli lebegősege elveszi tőlük az öszműködést, és hangjukat kissé bizonytalanná teszi. Ez okozza, hogy a bécsi mód szerint készített zongorák az angol-francia mód szerint készíttettekénél gyengébb hatásúaknak tartatnak. Mindkét mód ily hiányos sajátságainak oka, mint láttuk, a hangfenék megjavításának tökéletes mellőzésében rejlett; akkor tehát midőn azon eszmére jöttem, hogy csak a hangfenék által lehet a hangteljet, egyenletességet és bájos hangszínezetet elérni, megkísértettem javítását e főnebbi hiányok kiirtására irányozni.

Fő hibának a hangok egyenletlenségét találtuk az angol-francia s bécsi módban. Megszüntetésére a *hangfenék rezgési képességének szabályozását* célszerűnek tartottam. E végre a két mód előnyeit egyesítém: az angol-franciának túlságos feszültségét a bécsi túlságos lebegőségével egyenlítém ki, azaz: a *hangfenék rezgési képességét az egyes nyolcadok szükségleteihez idomítottam.*

Eszmém kivitele a következő.

Mindenekelőtt úgy gyalultam meg a hangfenéket, hogy közepe legvastagabb legyen, végei felé pedig vékonyuljon. A fa szálkái a hangfenékben keresztbe futnak; mert úgy tartom, hogy így szabályszerűbben egyesülnek a bordák (Rippenleisten) a fenékkal; azonkívül szigorúan ügyeltem, hogy a bordák, végeik felé kiélesedjenek, hogy a különben eimaradhatlan merevség ne zavarja a hangfenék rezgési képességét.

Ezután csavarokkal egy körülbelől 8" széles és 1/4" vastag lemezt erősítettem meg az egész alkat-gerenda (Corpus-Querbalcken) hosszában (a hangfenék alatt, szemben a hangszegtartóval); még pedig oly módon, hogy menedékesen a hangfenék kezdetéig felérjen; e mellett azonban sem a bordákat nem érinti, sem a gépezettel (ha az, bécsi módon van elkészítve) összeütközésbe nem jó. E lemez felső szélire azután csavarokkal megerősítettem a hangfenéket, lebegően hagytam; a mint az egyes nyolcadok miatt a fenék kisebb vagy nagyobb feszültsége kívántatik. A feszítésnek az önkényes alkalmazása

által azon lehetőséget értem el, hogy a zongora egyes hangrészeleteinek kíváncsi szerinti hatalmában áll a hangfenék lebegését szabályozni. Mert bebizonyult tény, hogy a zongorahang természeténél fogva némely nyolcadban a hangfenék különböző lebegését kívánja meg. Eként gondolván megjavíthatni a hangfenék rezgési képességét, hogy a nyert előny a húrok rezgésére is jó visszahatással bírjon: oly közeget iparkodtam feltalálni, mely a hangfenék s a húrok rezgését kiegyenlítsé. A közegre, az eddig figyelemre sem méltatott *nyeregben* (Steg) találtam.

A zongorakészítők a hangfenéken nyugvó nyeret rendszerint csak egy hüvelyknyi vastagságúvá készítik. Némely elég tekintélyes cég még a zongora felső hangjainál meg is gyalulja, hogy a már különben keskeny nyereg még kisebb tért foglaljon el. Mások a bordákat a fenék alatt ott, hol felettük megy a nyereg, kivájják.

Kétségbevonhatatlan meggyőződéseim szerint azonban ily nyereg s bordákkal lehetetlen kielégítő eredményhez jutni. A nyereg túlságos keskeny alapja nagyon kevésbé s egyenetlenül képes a húrok rezgését közölni a hangfenékkel. A túlságos keskeny nyereg miatt különböző, egyenetlen hangoknak kell előállni. Ennélfogva határozottan állítom; hogy a *hangfenéknek a nyereg a bordákkal bizonyos fokig saját (compact) tömeget kell képeznie*. Ez irányban első kísérletemet az 1855-ki párisi világiállításon első osztályú érdempénzzel kitüntetett zongorámon tettem. A magas Jury ekkor a kitüntetésre „a hang egyenetlensége és bája miatt” méltatott.

Továbbá állítom még, hogy *csak az eddigieknél szélesebb nyereg képes a húrok rezgését meggyengülés nélkül s egyenletes erővel közölni a hangfenékkel, s ez utóbbit megfelelő rezgési képességűvé tenni*. Természetes, hogy a nyereg e szélesebb alapjának is van határa; 2 1/2 vagy 3 hüvelyk alapszélességen soha túl nem mennek, mert általa különben a fenék merevsége állna elő, minek kikerülésére pedig legfőbb figyelem fordítandó.

Ez eszmék valóítását szakadatlan kísérletek után elérni vélem a közeledő londoni világiállításra küldött zongorámon. (A ritka – csak Magyarországon növő – kőrös fa burkolatú zongora ez. A másik zongora is a leírt mód szerint van ugyan készítve; de a hangfenék fölülete benne még a régiebb módu.)

E zongoránál a hangfenéket a hangadó A-ig a főnebb leírt lemezhez csavaroltam; ezután mintegy egy nyolcadra lebegően marad, míg a legfelsőbb hangoknál ismét szorosan fekszik a lemezen. Biztosan remélem, hogy e lemez használata által nagy tökélyt lehet adni a zongora hangteljének, egyenetlenségének, bájos hangszínezetének; s meg vagyok győződve, hogy tisztelt ügytársaim ez eszméket nem fogják figyelemre méltatás nélkül hagyni, s maguk is fognak szerintük kísérleteket tenni.

A gépezet elérte tökélyét mind a bécsi, mind az angol-francia mód szerint. Nem is akarok azokon valami kivetni valót találni. Mindegyik bír előnnyel a húrok valódi rezgési képességének előállítására. De azt utólagosan ismét felemlítem, hogy nem a gépezet, hanem a hangfenék a fő tényező a hangtelj s egyéb tökélyek előállítására; s hogy még a hangfenékben sok titok van elrejtve, melyeknek napvilágra hozása az utóvilágra marad, s melyeknek felfedezése által a zongorán nagy, s nevezetes változások történhetnek. Én végre, ha szerény csekélységemet megemlíteni szabad, boldognak érzem magamat, ha a *leírt lemez s a megszálesbedett nyereg* által valamit tettem a zongorának fejlődésére.

Pest april hóban 1862

Beregszászy Lajos

Levél Lédeczy Sándor zongorakészítőnek, melyben Krachtus Vencel tanító beszámol az új zongora érkezéséről, és tíz százalék közvetítési díj átutalását kéri. Csávos, 1891. nov. 5. (Magántulajdon)

Tekintetes Lédeczy Sándor úrnak Budapesten

Tegnap előtt érkezett a várva várt zongora, én oda át voltam mikor ki lett pakolva semmi sérülés nincs rajta, csak azzal volt egy kis bajunk, hogy kulcsot nem küldött és így lakatoshoz kellett folyamodnunk, kinek próbálgatás után végre mégis sikerült felzárni. Nem akarom ecsetelni mily kíváncsisággal várták az érdekeltek ezen pillanatot. Langraf Berta azonnal hozzáült és egy Liszt féle indulóval installálta a szép hangszert. Öröm sugárzott minden arczról és minél tovább folyt a játék, annál inkább fokozódott ezen öröm. Ezen körülmény eléggé mutatta nekem, hogy a hang mindnyájuknak megtetszett, különben Langrafné előttem külön is kifejezést adott meglepedésének. A mi engem illet én büszke vagyok arra, hogy az én közbenjárásom folytán épen Uraságodtól történt megrendelés, mert meggyőződése, hogy ha Uraságod készítményei mind oly sikerültek mint azok melyeket eddig elé hallottam és láttam, nemsokára beáll azon idő midőn a bécsi és más külföldi gyártmányok háttérbe szorítatnak.

Én kötelességemnek fogom tartani, nem csak itt a környéken, hanem tágasabb körben nevezetesen collegaimnál, hogy zongora megrendeléseiknél Uraságodat keressék fel, mert minden nagyítás nélkül mondhatom, hogy Langrafné zongorája várakozásomat minden tekintetben felülmulat, hangja oly kedvesen csengő mint a legszebb emberi hang a kiállítása pedig remek. Ma át megyek és azt hiszem sikerülni fog Langrafné arra birni, hogy kívánságát teljesítendi. Végül kérem az én 10% közbenjárási díjamat mindjárt a beérkezendő összegből nekem elküldeni miután az 55 frt épen most, mikor télire mindenféle rendkívüli kiadásaim vannak.

Midőn Uraságodat ismételtlen biztosítom hogy gyártmányait tölem telhetőleg protegalni fogom,

Csávos, 5/11 891

*maradok őszinte tisztelője
Krachtus Vencel
tanító*

A pesti hangszerkészítő-céh tisztségviselői

Céhmester:

Teufelsdorfer Péter 1836–1845

hegedűkészítő mester

Johann Pachl 1845–1855

zongorakészítő mester

Balassovits Károly 1855–1867(?)

zongorakészítő mester

Chmel József 1867–1872

zongorakészítő mester

Alcéhmester:

Schwab Vilmos 1836–1847(?)

zongorakészítő mester

Haueis Johann 1847–1852(?)

rézfúvóhangszer készítő mester

Patzelt Ferdinánd 1852(?)–1857

hegedűkészítő mester

Horn Ferdinánd 1857–1872(?)

fa- és rézfúvó hangszer készítő mester

Tanácsi céhbiztosok:

Franz Gosleth említve: 1810–1814

Szloboda Mihály említve: 1820-tól

Joseph Vojdischek említve: 1836–1845

Terczy Szilárd említve: 1845–1848

Alker Antal említve: 1855–1856

Ságody Ignác említve: 1860-tól

August Fészl említve: 1867–1872

A címekben szereplő utcanevek mai elnevezései

Régi név

Mai név

BELVÁROS

Alte Postgasse

Régiposta u.

Goldene Handgasse

Aranykéz u.

Blecherne Hutgasse

Irányi u.

Bruckgasse

Türr István u.

Elstergasse

Szarka u.

Grüne Baumgasse

Veres Pálné u.

Hatvaner Gasse, Hatvaner

Thorgasse, Hatvani u.
Herren Gasse
Hut Gasse
Kronen Gasse
Landstraße
Leopold Gasse
Nagyhíd u.
Neue Welt Gasse
Pariser Gasse
Schlangen Gasse
Sebastain Platz

Unger Gasse, Ungar Gasse
Zöldkert u.
Zsibárus u.

FERENCVÁROS

Dandár u.
Deutsch Gasse

JÓZSEFVÁROS

Elias Gasse

LIPÓTVÁROS

Baad (Bad) Gasse
Bálvány u.
Donau Zeile (D.)

Drei Kronen Gasse
Dunasor: lásd Donau Zeile
Hochstraße
Neu Markt Platz
Palatin Gasse
Pfeifen Gasse
Theater Platz
Wind Gasse
Zwei Adler Gasse

TERÉZVÁROS

Grosse Feld Gasse
Königs Gasse
Waitznerstraße
Waldzeile

Kossuth Lajos u., Kígyó u.
Petőfi Sándor u.
Irányi u.
Régiposta u.
Múzeum körút, Tanács körút
Váci u.
Deák Ferenc u.
Magyar u., Semmelweis u.
Párizsi u.
Kígyó u.
Megszűnt. A Veres Pálné
és a Duna u. kereszteződésénél volt
Magyar u.
Reáltanoda u.
Párizsi u.

Dandár u.
Angyal u.

Illés utca

József Attila u.
Október 6. u.
Apáczai Csere János u.
és Belgrád rakpart
Alpári Gyula u.

Arany János u.
Engels tér
Münnich Ferenc u.
Pipa u.
Vörösmarty tér
Münnich Ferenc u.
Guszev u.

Nagymező u.
Majakovszkij u.
Bajcsi-Zsilinszky u.
Alsóerdősor u.

VÁR

Herrengasse

Úri u.

VÍZIVÁROS

Donati Gasse

Donáti u.

Haupt Gasse

Fő u.

Neue Gasse

Toldy Ferenc u.

Schlangen Gasse

Szalag u.

Schul Gasse

Iskola u.

Schwarze Bären Gasse

Medve u.

Árak és pénzértékek

A 19. század elején a Mária Terézia-kori pénzegyezmény alapján az ún. *konvenció*s pénzrendszer (Conventions Münze) volt használatban. Az 1811-es devalvációt követően a fémpforintok verését beszüntették, ugyanakkor bevezetésre kerültek a Wiener Stadt Bank által kizárólagosan forgalmazott *bécsi értékű* (Wiener Währung) néven említett bankjegyek (Banko Zettelek), melyeknek értéke az évek során fokozatosan csökkent. Az elértéktelenedett bankjegyek pótlására 1837–38-ban újra elkezdték verni a konvenció s értékű forintot, ettől az időtől a bécsi értékű pénzlábat általában *váltóforintként* az újonnan vert konvenció s értékűt *pengőforintként* említették. Az elvi érték 1 CMFt = 1 PFt = 2,5 WWFt volt, amelytől a piaci érték lényegesen eltérhetett. Ezért az adásvételi és egyéb, pénzzel kapcsolatos szerződések azt is rögzítik, hogy az összeg kiegyenlítése pénzermében vagy bankjegyben történik. Mindkét forintnak 60 krajcár (xr) volt a váltópénze.

A forgalomban lévő pénzek közül a dolgozatban említett iratokban szerepel még a *tallér* – 120 xr és a rénes (rajnai) forint (RfI) elnevezés is, az utóbbi értékét többnyire a konvenció s forintéval egyenlőnek tartották, ugyanakkor Bécsben, egy 1821-es adat szerint 6 RfI értéke 5 WWFt volt.

Ha az iraton a pénztípus pontos megnevezése nem szerepel, általában magyar Ft (= 100 dénár = 60 krajcár = három darab húszas krajcár) értendő.

Az 1857-es pénzreform során bevezették az ún. osztrák értékű pénzt. Értékei: 100 CMFt = 250 WWFt = 105 osztrák értékű Ft. Váltópénze 100 xr volt.

- 1797 – Czeiner 100 RfI, a rákövetkező két évben özvegye 50, majd további 30 Ft kölcsönt vett fel a zongorakészítő műhely fejlesztésére Andreas von Oratschek királyi kamarástól.
- 1806 – Stein zongorája Pesten 360–540 Ft-ba, Janitschek zongorái 230–280 Ft-ba, egy kis asztalzongora 140 Ft-ba került.
- 1825 – Ignaz Mathiaschek, a budai színház egykori fagottistája havi 15 Ft-ért (CM?) szeretne egy zenetanítói állást elvállalni.
- 1830 – A hat oktávós bécsi zongorák ára Pesten 85–140 CMFt.
- 1831 – Strobel A., budai hangszerkészítő a zeneiskola klavikordjainak javítását

darabonként 7 WW-ért vállalja, végül 7 CMFt-ot kap.

– Scheilly Kristóf, pesti hangszerkészítő a budai Nagyboldogasszony templom új trombitáinak darabját 11 CMFt-ért készítette el, a régieket 1 CMFt-ért vette vissza.

– Schillinger Vince a budai zeneiskola négyregiszteres orgonáját 48 CMFt-ért javította meg. Az orgona Budáról Pestre, majd vissza Budára szállítása 2 CMFt-ba került.

1833 – Mathias Schillinger becslést készít, amelyben a használt szárny alakú zongora értékét 60 WW-ben jelöli meg.

– Metzler József zongoratanító egy új, 300 WWFt értékű zongoráért havonta 9 WWFt bérleti díjat fizetett. A zongora hangonként három húros, hangterjedelme 6 oktáv volt.

1840 – Paul Müller vízvárosi tanító, a Szt. Anna templom karnagya sérelmezi, hogy fizetését WW-ben kapja, és ezáltal károsodik, a Szt. Anna templom pedig egyáltalán nem fizet karmesteri ténykedéséért. Ugyanakkor Buda és Pest valamennyi karnagya CM-ben kapta fizetését. (Egy két évvel korábban kelt kimutatás szerint a vártemplom karnagya 109, a vízvárosi 50, a krisztinavárosi 60, a tabáni 30, az újlaki 20 CMFt-ot kapott évente karnagyi-orgonista ténykedéséért.)

1846 – Pachl zongorakészítő 1846 és 1848 között 224 Ft 41 xr WW értékben vásárolt furnírokat és zongoratókékhoz való fát.

– Beregszászy és Pachl egy-egy zongoráját 300-300 Ft (WW) értékben kisorsolták az Iparművészeti kiállításon.

1849 – A hagyatéki leltár készítésekor a Pachl műhelyben talált három cseresznyefa zongorát 50 CMFt-ra, a három diófából készültet 40 CMFt-ra, a jávorfaborításúakat 45 CMFt-re a szilfaborításúakat 60 CMFt-ra taksálta a becslést végző Balassovits és Schwab. A két gyalupad és a szerszámok értéke összesen 16 CMFt volt.

1852 – Bárány négy zongora készítésére 100 pFt előleget vett fel.

1870 – Chmel 280 Ft-ért hozatott a pesti zeneiskolának bécsi zongorákat.

1880 – Gr. Zichy Jenő 800 Ft-ot fizetett egy Lédeczy zongoráért.

1890 – Éder Antal Gyula zongorakereskedő a használt zongorákat 50–250, az újakat 280–600 Ft áron kínálta.

1891 – Egy 550 Ft értékű Lédeczy zongora tíz százalék közvetítői díj fejében talált gazdára.

A Pest-Budán készített zongorák hangterjedelme

$F_1 - f^3$:	1805–1806	Janitschek
$F_1 - c^4$:	1806	Kern
	1807	Blatter
$F_1 - f^4$:	1800 körül	Rauschmann

	1805–1806	Kern
	1807	Blatter
	1827 előtt	Szalövszky
	1830 körül	Schick
C ₁ – f ⁴ :	1827 után	Szalövszky
	1830 körül	Schick
	1839	Schwab
	1845	Balassovits
	1845–1848	Zobel
	1860 körül	Wopatarni
C ₁ – g ⁴ :	1830 után–1850	Pachl
C ₁ – a ⁴ :	1847	Balassovits
	1850	Sailer
	1851	Beregszászy
A ₂ – a ⁴ :	1827 után	Szalövszky
	1830 után	Schlick
	1870 körül	Fehér
	1873	Beregszászy
	1880	Lédeczy
A ₂ – c ⁵ :	1840	Fazekas

ESZTER GÁT

KLAVIERBAUER VON PEST UND BUDA

Im ersten Teil der Studie werden der die Entwicklung des Gewerbebezweiges bestimmende historische Hintergrund und die Versuche der ersten ungarischen Hersteller des im 18. Jahrhundert entdeckten Hammerklaviers dargelegt. Es werden die Hindernisse der Verbreitung des Klaviers und die der Vervollkommnung des neuen Musikinstruments dienenden immer neueren Erfindungen erörtert, sowie die Innung der Musikinstrumentenmacher vorgestellt. Die Autorin befaßt sich eingehend mit den Lebens- und Arbeitsverhältnissen der Klavierbauer, ihrer Innungsorganisation und mit der Tätigkeit der Innung der Musikinstrumentenbauer von deren Gründung bis zu ihrer Auflösung.

Den zweiten Teil bildet das Verzeichnis der zwischen 1800 und 1872 tätigen Pester und Budaer Orgel- und Klavierbauer, mit Angabe ihrer Lebensläufe, Wanderjahre, der Zahl der Gehilfen, und der hergestellten Musikinstrumente, ferner gibt sie der anhand von Anzeigen und Adressbüchern bekannt gewordener Adressen und die Quellen an.

Den Anhang bildet eine kurze technische Beschreibung der 13 Klaviere von Meistern, die im Verzeichnis angeführt sind, mit eingehenden technischen Zeichnungen.

Die Illustrationen informieren über die Signatur der Instrumente, den Aufbau und auch über die Mechanik der Klaviere. Es wurden eine Auswahl der Quellen und zur Orientierung Tabellen über alte und neue Straßennamen, über alte Geldsysteme, Tonumfang der Klaviere etc. angeschlossen.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Die Rast. 1: 1780, 2: 1800, 3: 1825, 4: 1840, 5: 1860
- Abb. 2. Stimmstock, Steg und Spreizen. 1: 1780, 2: 1800, 3: 1825, 4: 1840, 5: 1860, 6: 1880
- Abb. 3. Typen der Tisch- und Tafelklaviere. 1: schachtelförmiges Tischklavierchen mit einschiebbarer Klaviatur und Lade für Nähzeug, 2: kleines Tafelklavier, 3: Orfika, um 1800, 4: Tafelklavier, um 1780, 5–6: Tafelklavier, um 1810, 7: Tafelklavier aus den 1840er Jahren
- Abb. 4. Bekannte Typen der aufrechtstehenden Klaviere. 1: Mitte des 18. Jh., 2: um 1810, 3–5: 1820er Jahre, 6: nach 1830
- Abb. 5. Tonumfang der in Pest-Buda gebauten Klaviere
- Abb. 6. Die Klavierbauer kamen Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts aus Deutschland und dem Österreichischen Kaiserreich nach Pest-Buda
- Abb. 7. Pest-Budaer Klavierbauer zwischen 1800 und 1870. Die Stärke der Linie veranschaulicht die Jahresproduktivität, die Punktierung die neben dem Klavierbau ausgeübte bedeutendere Handelstätigkeit, die gestrichelte Linie die Reparatüre und Stimmer
- Abb. 8. Klavier aus der Werkstätte des Károly Balaschovits, Verm. 1847. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1965.24. Unteransicht: Rast und Rippen
- Abb. 9. Draufsicht
- Abb. 10. Klavier mit Cello-Resonanzboden von Lajos Beregszászy, 1873. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1974.1. Unteransicht
- Abb. 11. Draufsicht
- Abb. 12. Eine Seite der Innung der Pester Musikinstrumentenmacher mit dem Datum der Incorporation von Lajos Beregszászy, Hist. Museum d. Stadt Budapest
- Abb. 13. Klavierbaumeister Lajos Beregszászy, Ende der 1850er Jahre. Werk eines unbekannten Meisters, Ungarisches Nationalmuseum, Hist. Bildergalerie.
- Abb. 14. Ein von Lajos Beregszászy gebautes Klavier mit Cello-Resonanzboden, 1873. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1974.1
- Abb. 15. Klavier aus der Werkstatt von János Weiss, 1850er Jahre. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1966.47.1 Unteransicht
- Abb. 16. Draufsicht
- Abb. 17. Klavier aus der Werkstatt von Sándor Lédeczy, 1880. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1970.2 Unteransicht
- Abb. 18. Draufsicht
- Abb. 19. Photo des Klavierbauers Sándor Lédeczy, 1880. Privatbesitz
- Abb. 20. Hammerflügel aus der Werkstatt von Lajos Seiler, Ende der 1840er Jahre. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. 1972.18. Unteransicht
- Abb. 21. Draufsicht
- Abb. 22. Klavier aus der Werkstatt von Georg Schick, um 1830. Kunstgewerbemuseum, Inv.-Nr. 5968. Draufsicht
- Abb. 23. Klavier aus der Werkstatt von Friedrich Szalövszky, um 1825. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1963.52. Draufsicht

- Abb. 24. Pyramidenklavier aus der Werkstatt von Vilmos Schwab, um 1820. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1915.41
- Abb. 25. Klavier aus der Werkstatt von Vilmos Schwab, 1839. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1965.23. Draufsicht
- Abb. 26. Pyramidenklavier aus der Werkstatt von Vilmos Schwab, um 1820. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1945.41
- Abb. 27. Klavierbaumeister Vilmos Schwab, 1837. Porträt von Demeter Laccataris, Ungarisches Nationalmuseum, Hist. Bildergalerie.
- Abb. 28. In der Wiener Werkstätte des Johann Wopaternali hergestelltes Klavier, um 1860. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1971.4. Unteransicht
- Abb. 29. Draufsicht
- Abb. 30. Klavier aus der Werkstatt von Károly Zobel, zwischen 1845 – 1848. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. 1959.33. Unteransicht
- Abb. 31. Draufsicht
- Abb. 32. Klavier aus der Werkstatt von Georg Schick, um 1830. Kunstgewerbemuseum, Inv.-Nr. 5968
- Abb. 33. Signatur des Schick-Klaviers
- Abb. 34. Aufschrift des Balaschovits-Klaviers, 1847. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1965.24
- Abb. 35. Aufschrift des Beregszászy-Klaviers, 1873. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1974.1
- Abb. 36. Aufschrift des Lédeczy-Klaviers, 1880. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1970.2
- Abb. 37. Klavier aus der Werkstatt von János Páhl, um 1840. Hist. Museum d. Stadt Budapest, Inv.-Nr. Ip. 69.65
- Abb. 38. Aufschrift des Páhl-Klaviers, um 1840. Hist. Museum d. Stadt Budapest, Inv.-Nr. Ip. 69.85
- Abb. 39. Aufschrift des Páhl-Klaviers, 1840er Jahre. Hist. Museum d. Stadt Budapest, Inv.-Nr. Ip. 59.34.1
- Abb. 40. Signatur des Schwab-Klaviers, um 1820. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1915.44
- Abb. 41. Signatur des Schwab-Klaviers, 1839. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1965.23
- Abb. 42. Signatur auf dem Resonanzboden des Szalövszky-Klaviers, um 1825. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1963.52
- Abb. 43. Signatur des Seiler-Klaviers auf der Klaviaturklappe, Ende der 1840er Jahre. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1972.18
- Abb. 44. Signatur des Seiler-Klaviers auf dem Resonanzboden
- Abb. 45. Signatur des Wopaternali-Klaviers, um 1860. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1971.14
- Abb. 46. Signatur des Zobel-Klaviers, zwischen 1845 – 1848. Ungarisches Nationalmuseum, Inv.-Nr. H. 1959.33
- Abb. 47. Klavierniederlage von Peter Vendel, 1855. Ungarisches Nationalmuseum, Hist. Bildergalerie.
- Abb. 48. Siegel des Alajos Czeiner auf dem Kreditvertrag von 1797
- Abb. 49. Anzeige des János Fehér aus dem Jahre 1870
- Abb. 50. Anzeige des Antal Gyula Éder aus 1880
- Abb. 51. Mechanik von Ende des 18. Jahrhunderts (Typ Stein)
- Abb. 52. Wiener Mechanik um 1830

Abb. 53. Wiener Mechanik um 1880

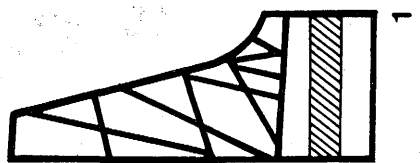
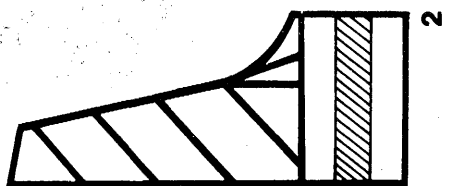
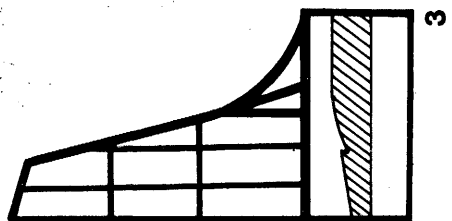
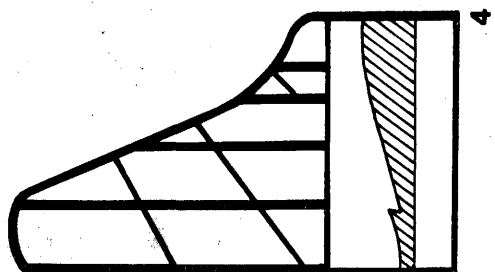
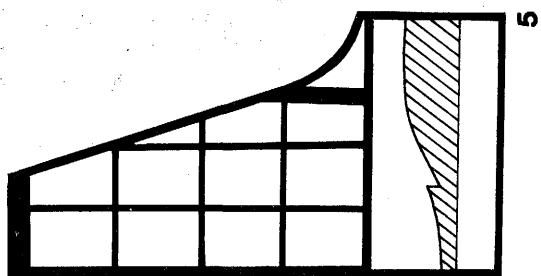
Abb. 54. Blüthner-Mechanik, 1880

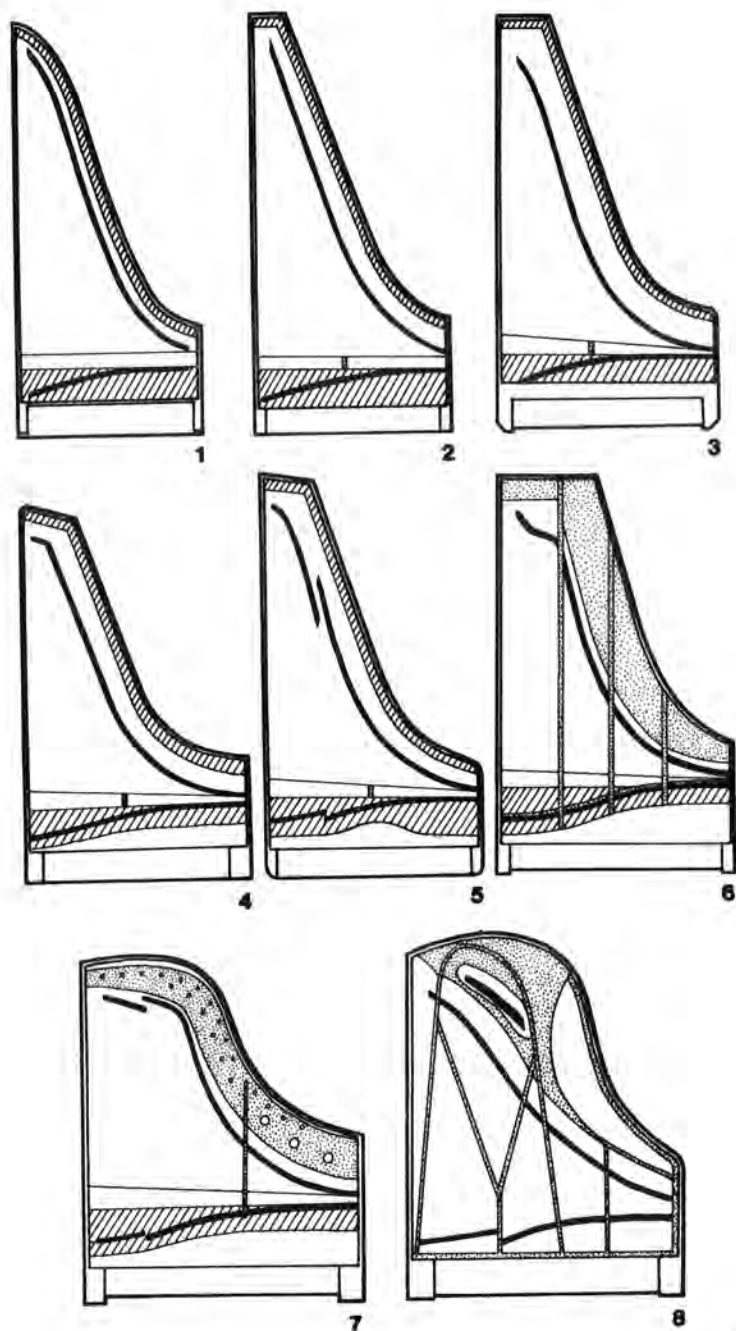
Abb. 55. Klavierbau-Werkstätten in Pest und Buda zwischen 1820 und 1840

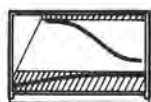
KÉPJEGYZÉK

1. kép. A váz. 1: 1780 2: 1800 3: 1825 4: 1840 5: 1860
2. kép. Tőkéék, stégek, vas erősítők. 1: 1780 2: 1800 3: 1825 4: 1840 5: 1860 6: 1880
3. kép. Az asztali – és asztalzongorák ismertebb típusai. 1: doboz formájú asztali zongorácska betolható klaviatúrával és varrókészítményeknek való fiókkal. 2: kis méretű asztalzongora 3: orfika, 1800 körül 4: asztalzongora 1780 körül 5–6: asztalzongora 1810 körül 7: asztalzongora az 1840-es évekből
4. kép. Az álló zongorák ismertebb típusai. 1: 18. sz. közepe 2: 1810 körül 3–5: 1820-as évek 6: 1830 után
5. kép. A Pest-Budán készített zongorák hangterjedelme
6. kép. A zongorakészítők a 18. század végén és a 19. század elején Németországból és az Osztrák Császárság területéről érkeztek Pest-Budára
7. kép. Pest-Budai zongorakészítők 1800–1870 között. A vonal vastagsága az éves termelékenységet, a pontozás a zongorakészítés mellett üzött jelentősebb kereskedői tevékenységet, a szaggatott vonal a javítókat, hangolókat jelöli.
8. kép. Zongora Balaschovits Károly műhelyéből. Valószínűleg 1847. MNM H. 1965.24. Alulnézet: váz és bordák.
9. kép. Felülnézet.
10. kép. Beregszászy Lajos csellórezonánsos zongorája. 1873. MNM H. 1974. 1. Alulnézet
11. kép. Felülnézet
12. kép. A pesti hangszerkészítők céhe mesterkönyvének egy oldala Beregszászy Lajos cégbe kebelezésének dátumával (BTM)
13. kép. Beregszászy Lajos zongorakészítő mester, 1850-es évek vége. Ismeretlen festő műve. (MNM Tkcs.)
14. kép. Beregszászy Lajos csellórezonánssal készített zongorája. 1873. MNM H. 1974.1.
15. kép. Zongora Weiss János műhelyéből. 1860-as évek, MNM H. 1966.47.1. alulnézet
16. kép. Felülnézet
17. kép. Zongora Lédeczy Sándor műhelyéből. 1880. MNM H. 1970. 2. Alulnézet
18. kép. Felülnézet
19. kép. Fénykép Lédeczy Sándor zongorakészítőről, 1880. Magántulajdon
20. kép. Zongora Seiler Lajos műhelyéből. 1840-es évek vége. MNM H. 1972. 1. Alulnézet
21. kép. Felülnézet
22. kép. Zongora Schick Georg műhelyéből. 1830 körül. IM 5968. Felülnézet
23. kép. Zongora Szalóvszky Friedrich műhelyéből, 1825 körül. MNM H. 1963.52. Felülnézet
24. kép. Piramis-zongora Schwab Vilmos műhelyéből, 1820 körül. MNM H. 1915.41
25. kép. Zongora Schwab Vilmos műhelyéből. 1839. MNM H. 1965.23. Felülnézet
26. kép. Piramis-zongora Schwab Vilmos műhelyéből. 1820 körül MNM H. 1915.41
27. kép. Schwab Vilmos zongorakészítő mester, 1837. Laccataris Demeter festménye. (MNM Mtkcs.)
28. kép. Wopatarni Johann bécsi műhelyében készült zongora. 1860 körül. MNM H. 1971.14. Alulnézet

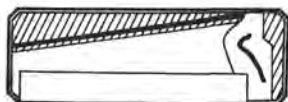
29. kép. Felülnézet
30. kép. Zongora Zobel Károly műhelyéből, 1845–48 között. MNM H. 1959.33. Alulnézet
31. kép. Felülnézet
32. kép. Zongora Georg Schick műhelyéből, 1830 körül. IM 5968
33. kép. A Schick zongora jelzete
34. kép. A Balaschovits zongora felirata. 1847. MNM H. 1965.24
35. kép. A Beregszászy zongora felirata. 1873. MNM H. 1974.1
36. kép. A Lédeczy zongora felirata, 1880. MNM H. 1970.2
37. kép. Zongora Pachel János műhelyéből. 1840 körül. BTM Ip. 69.65
38. kép. A Pachel zongora felirata. 1840 körül. BTM Ip. 69.55
39. kép. A Pachel zongora felirata. 1840-es évek. BTM Ip. 59.34.1
40. kép. A Schwab zongora jelzete. 1820 körül. MNM H. 1915. 41
41. kép. A Schwab zongora jelzete. 1839. MNM H. 1965.23
42. kép. A Szalövszky zongora jelzése a rezonánszon 1825 körül. MNM H. 1963.52
43. kép. A Seiler zongora jelzete az előtéltapon. 1840-es évek vége. MNM H. 1972. 18
44. kép. A Seiler zongora jelzete a hangszertestben
45. kép. A Wopatarni zongora jelzete. 1860 körül MNM 1971.14.
46. kép. A Zobel zongora jelzete. 1845–48 között. MNM H. 1959.33
47. kép. Peter Vendel zongoraraktára. 1855. MNM Mtkcs.
48. kép. Czeiner Alajos pecsétje az 1797-es kölcsönszerződés iratán
49. kép. Fehér János hirdetése 1870-ből
50. kép. Éder Antal Gyula hirdetése 1880-ból
51. kép. Stein típusú mechanika a 18. század végétől
52. kép. Bécsi mechanika 1830 körül
53. kép. Bécsi mechanika 1880 körül
54. kép. Blüthner mechanika 1880
55. kép. Zongorakészítő műhelyek Pesten és Budán 1820-1840 között

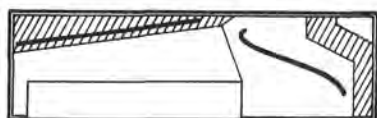
1

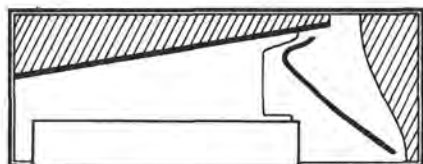
2

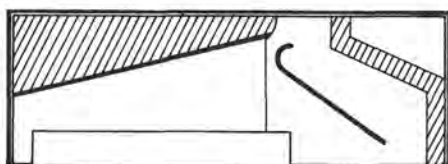
3

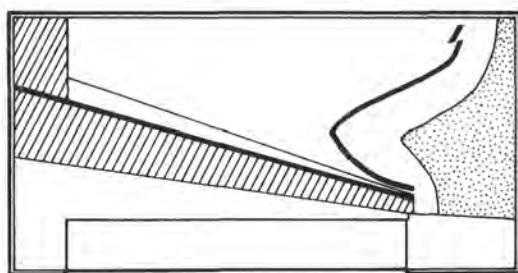
4

5

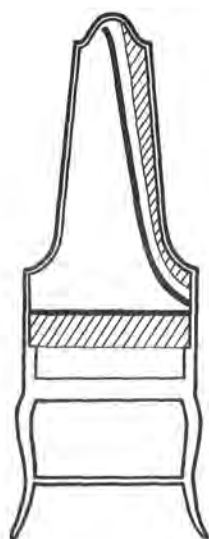

6

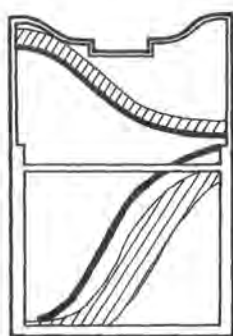

7

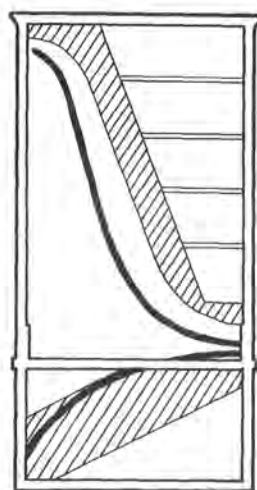
3

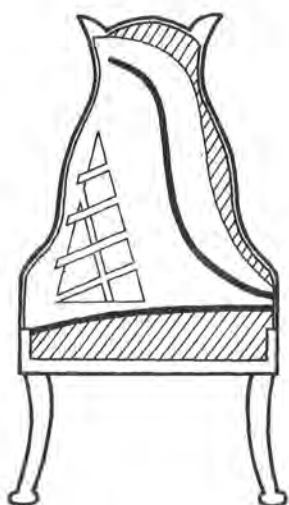
1

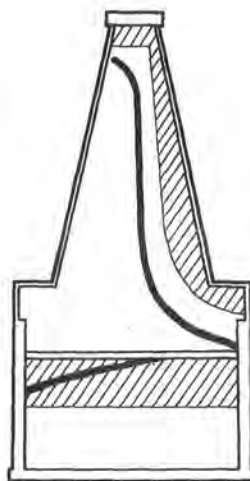
2

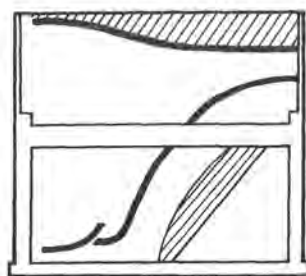
3

4

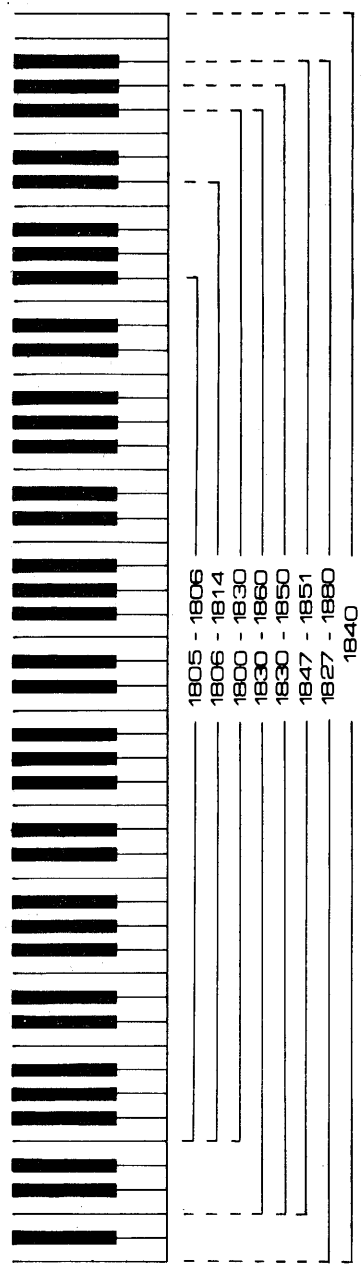

5

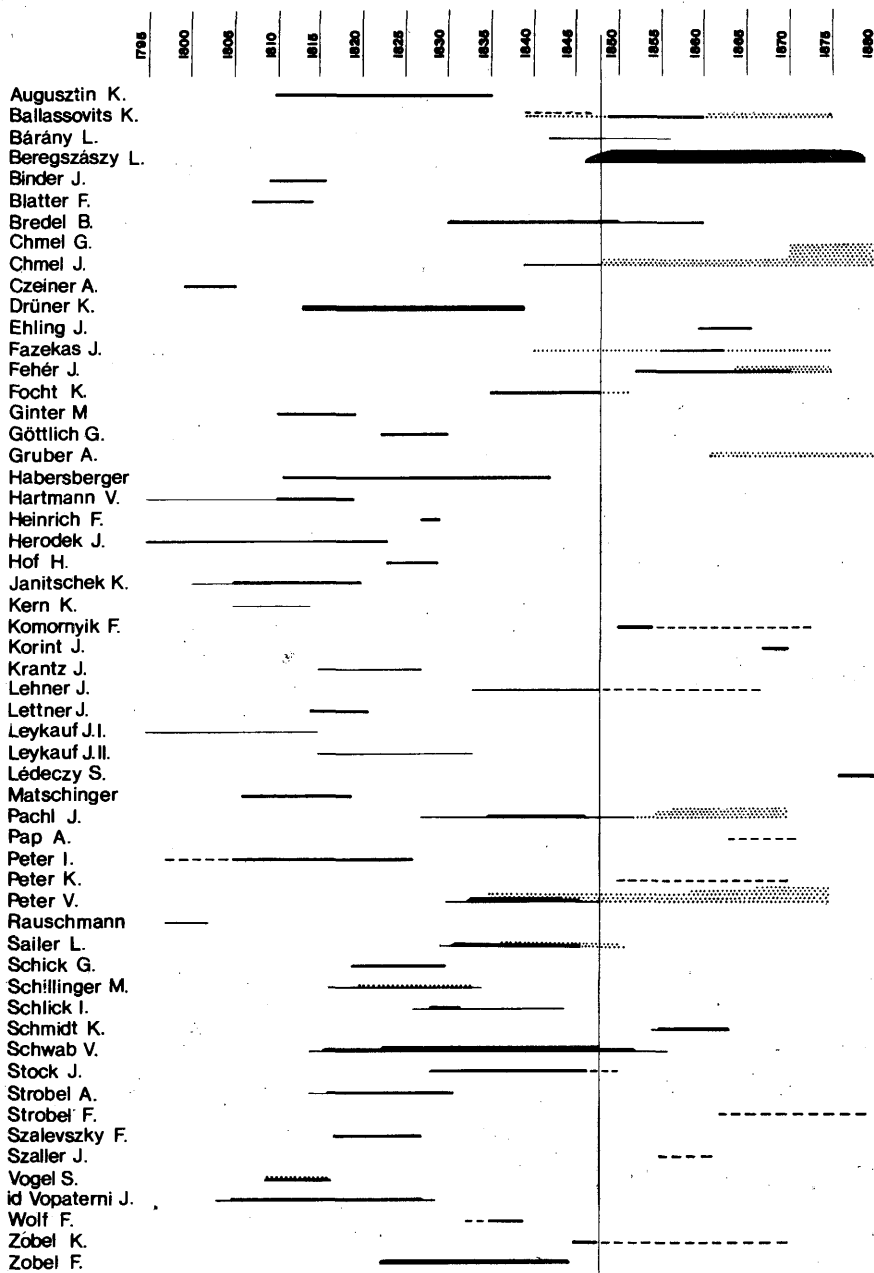
6

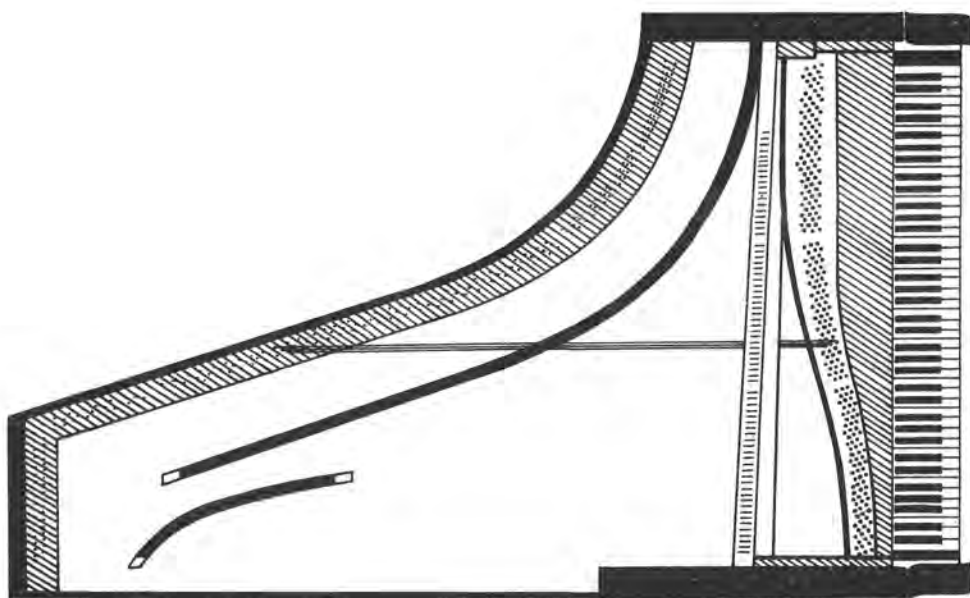
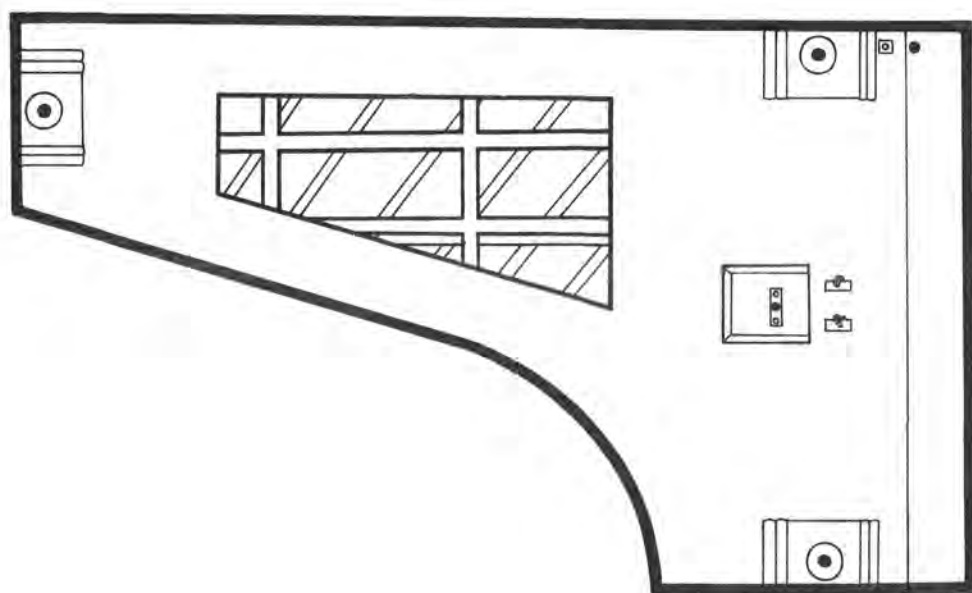
4

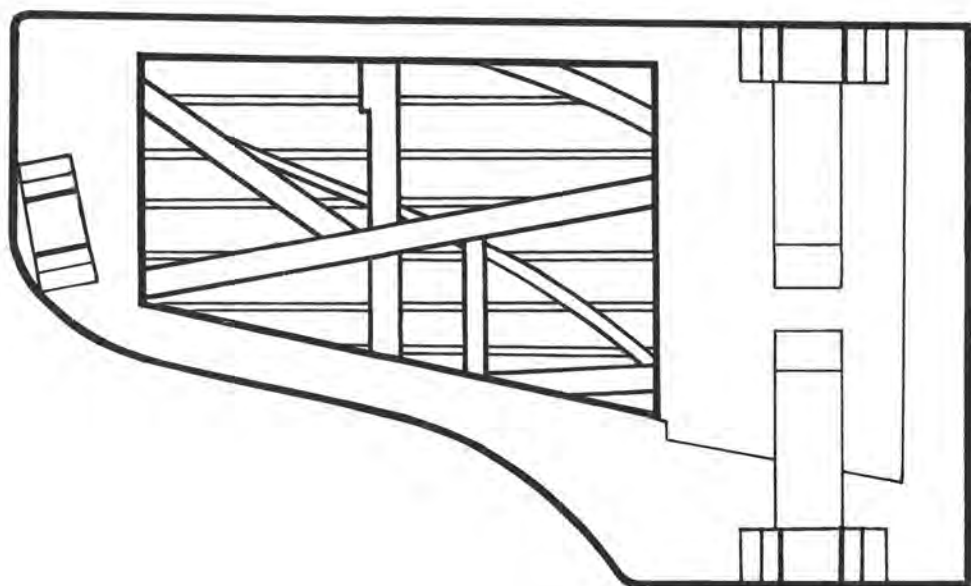

5

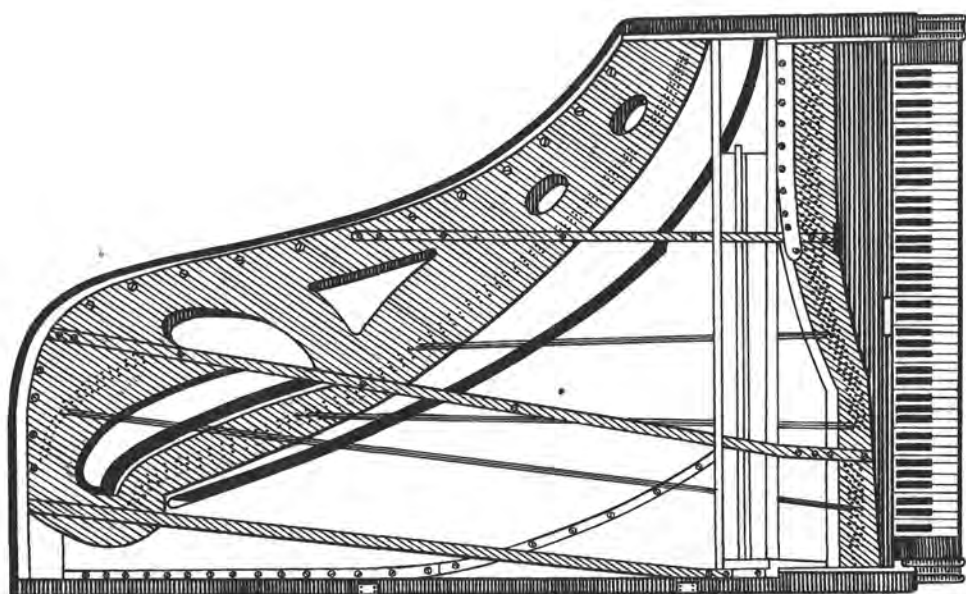

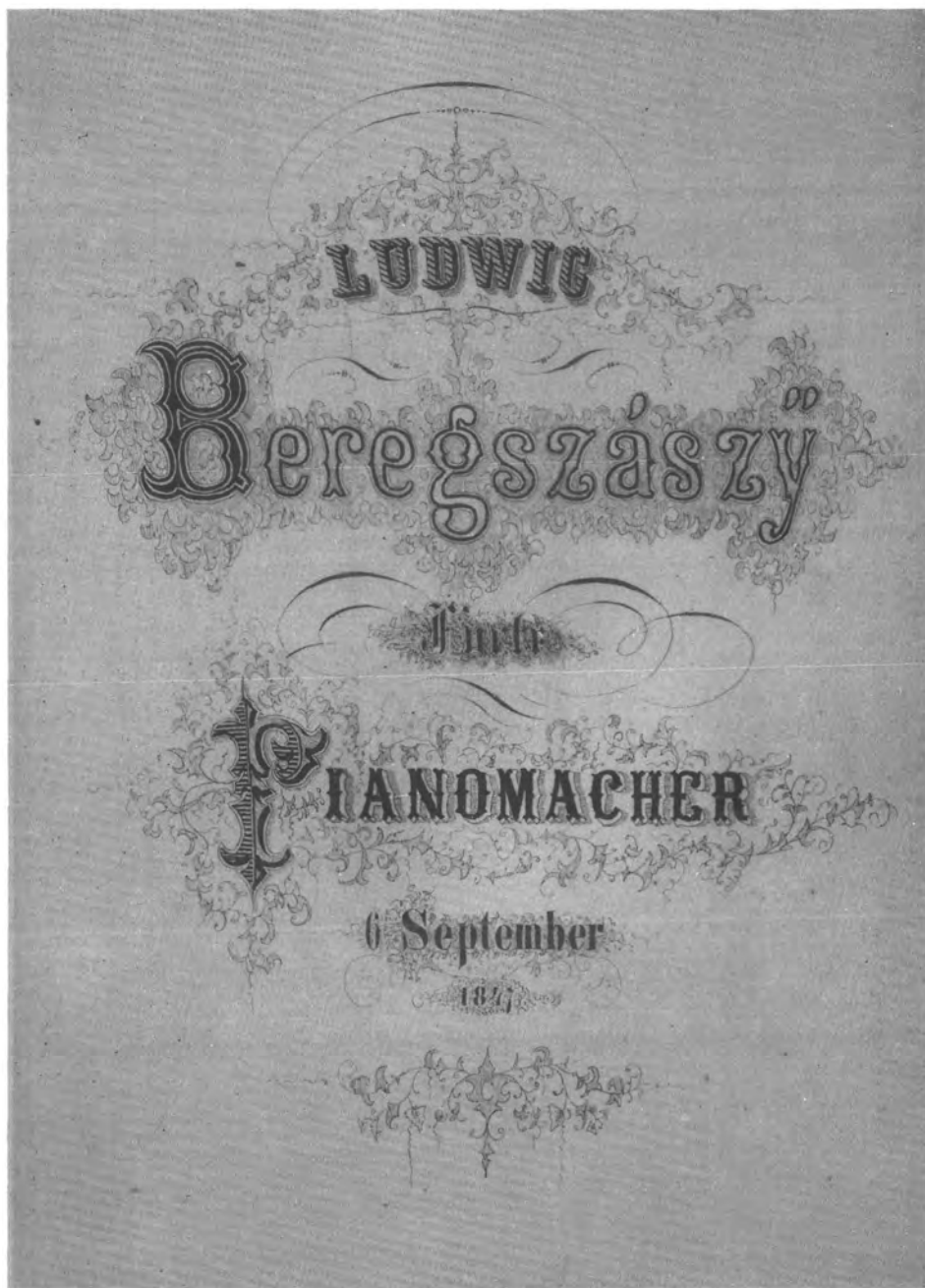

10

11

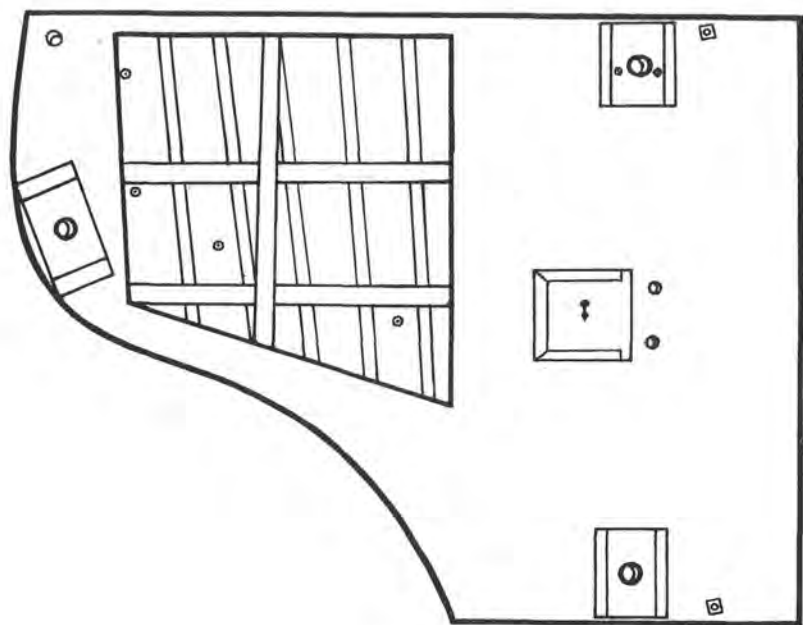

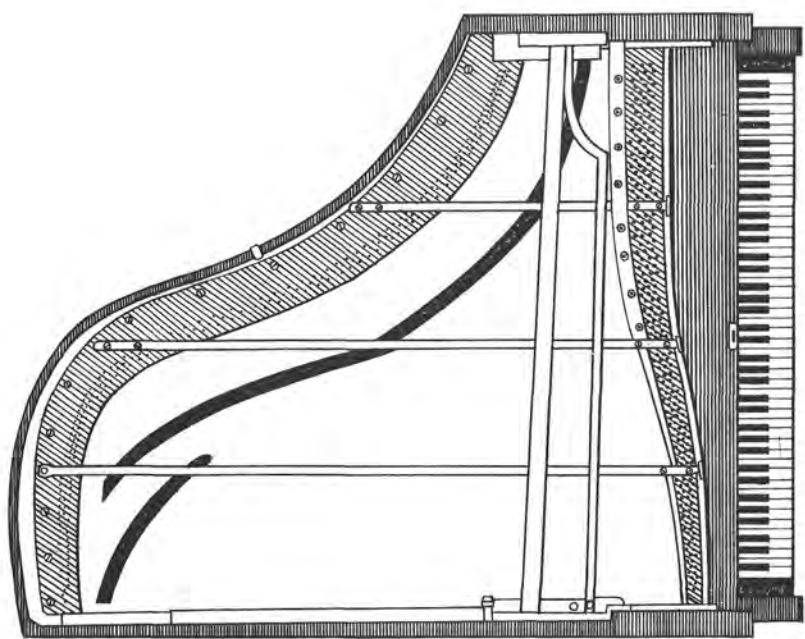
13

235

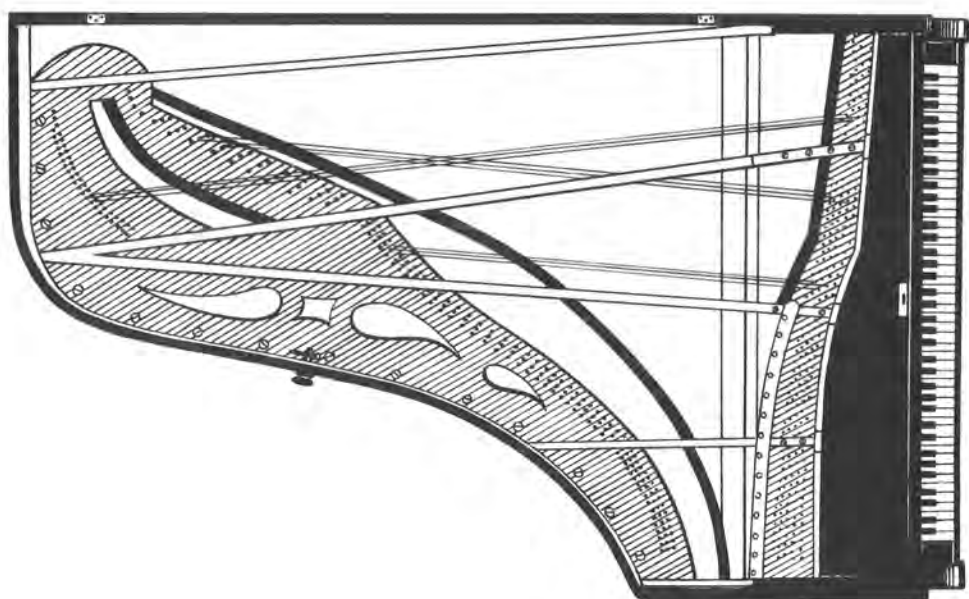
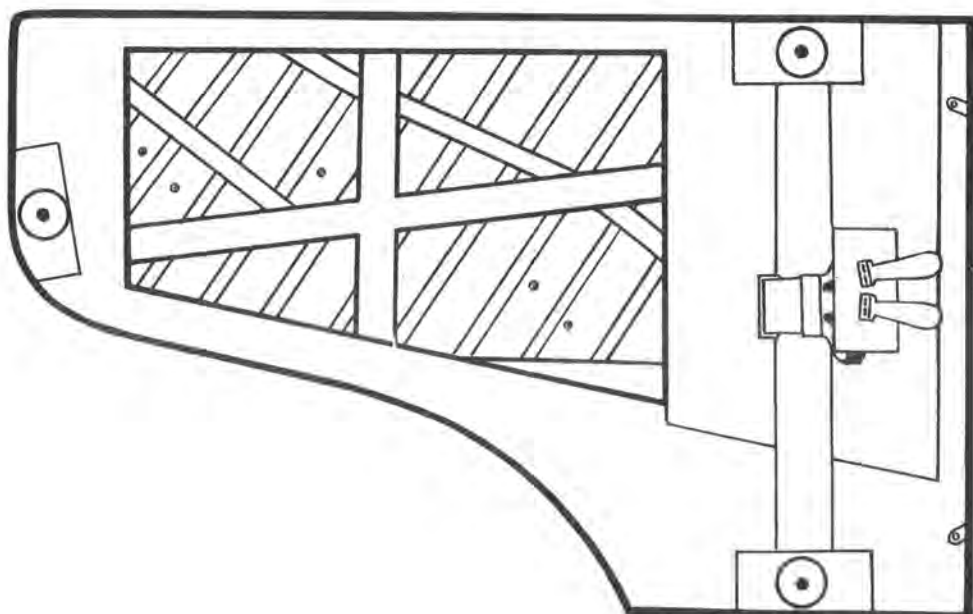

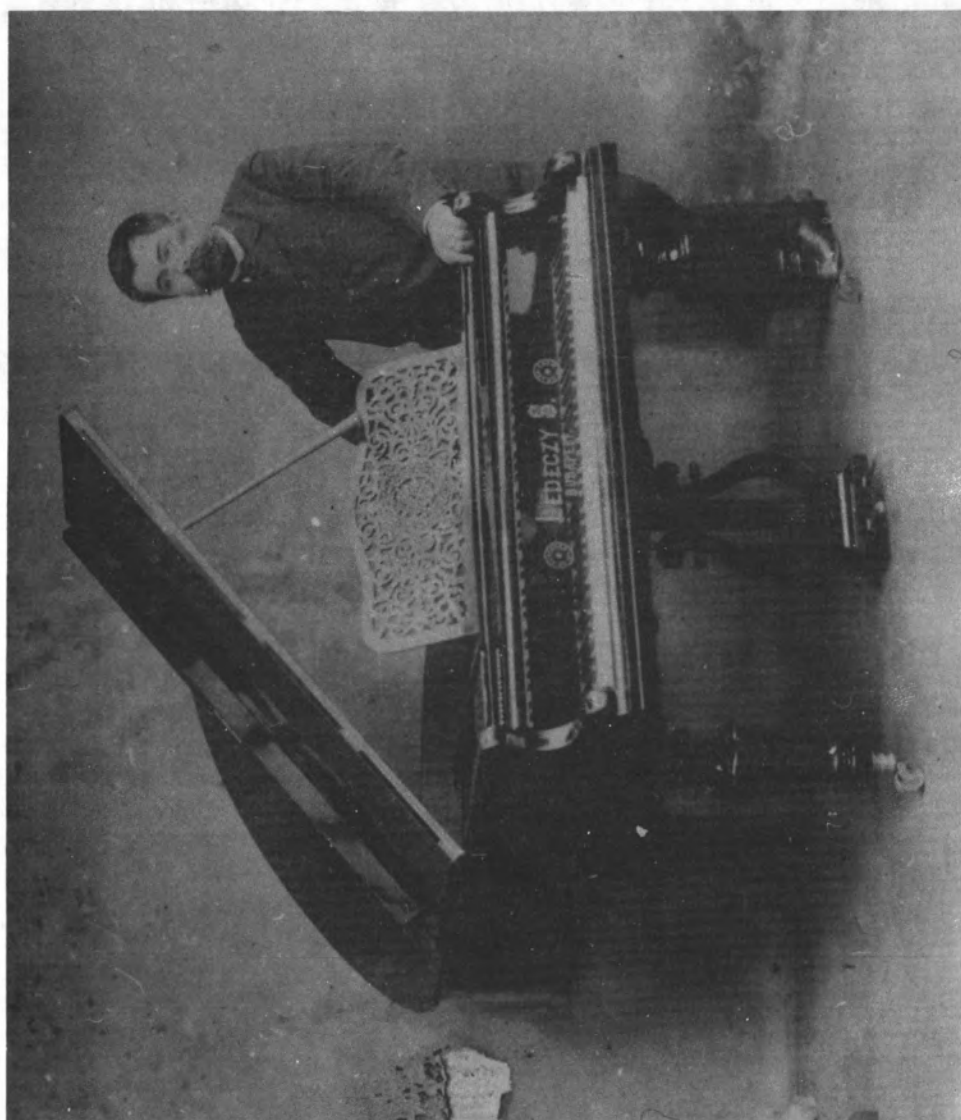

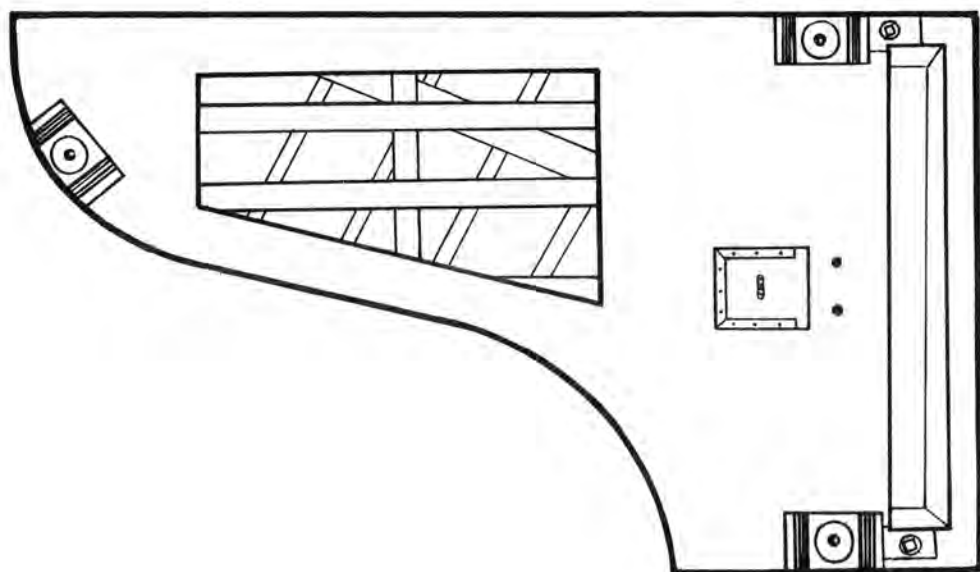
15

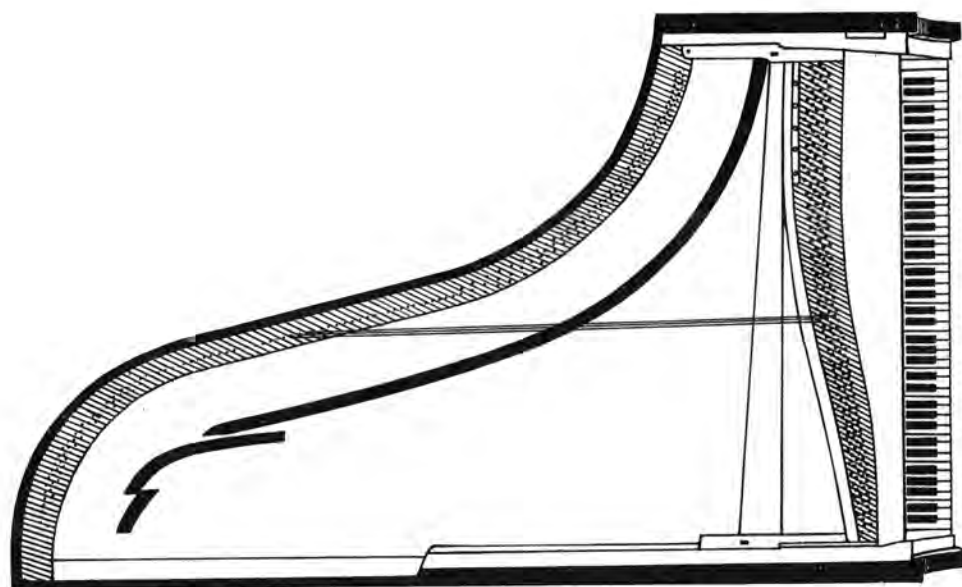
16

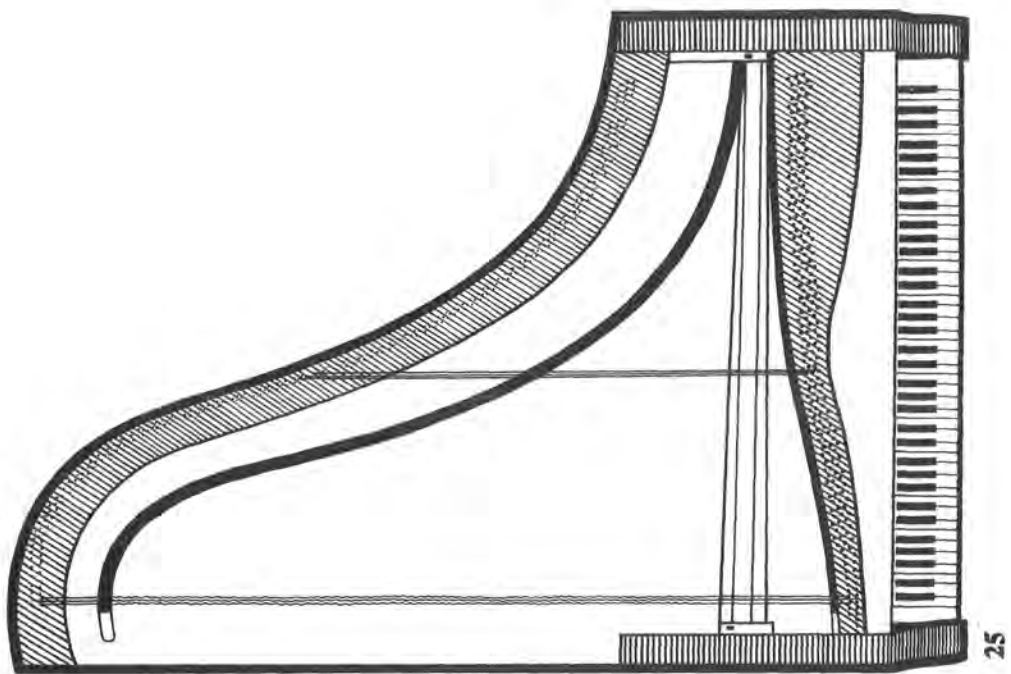
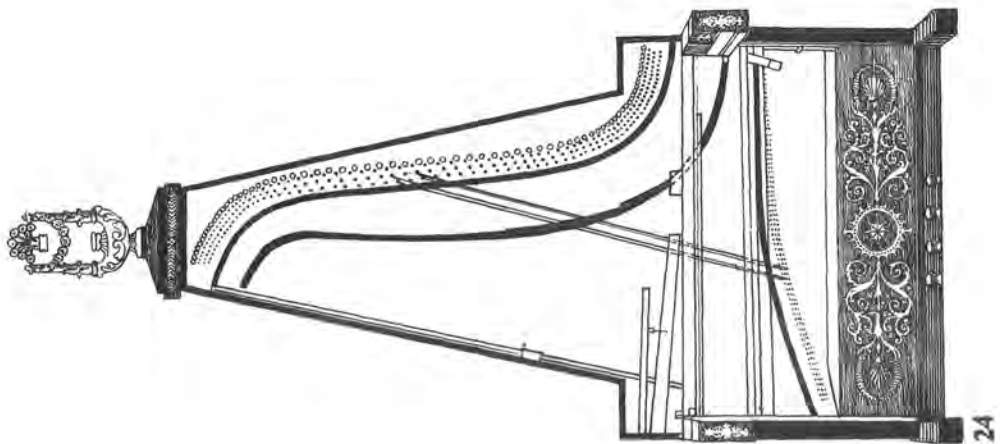

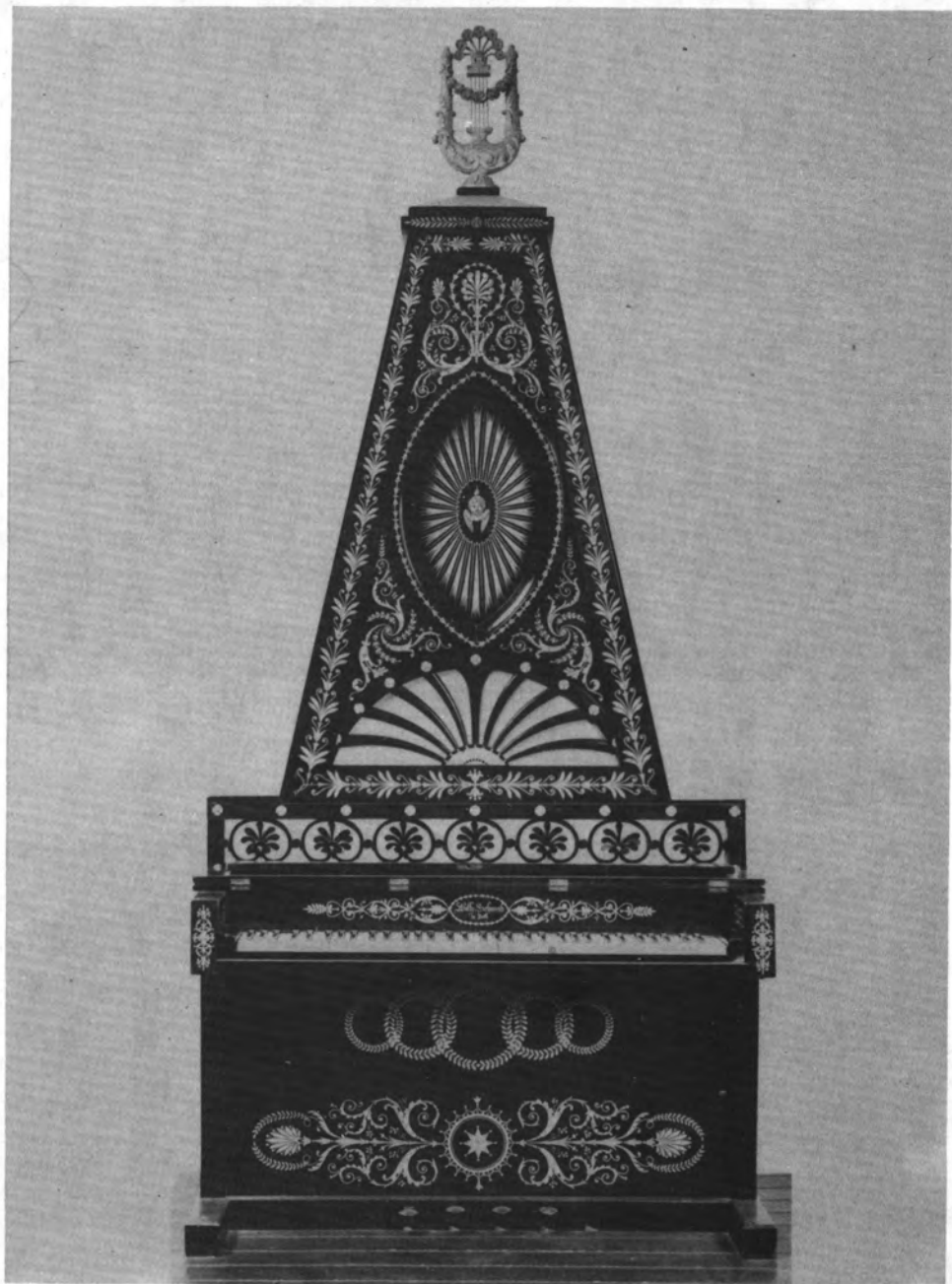

20

21

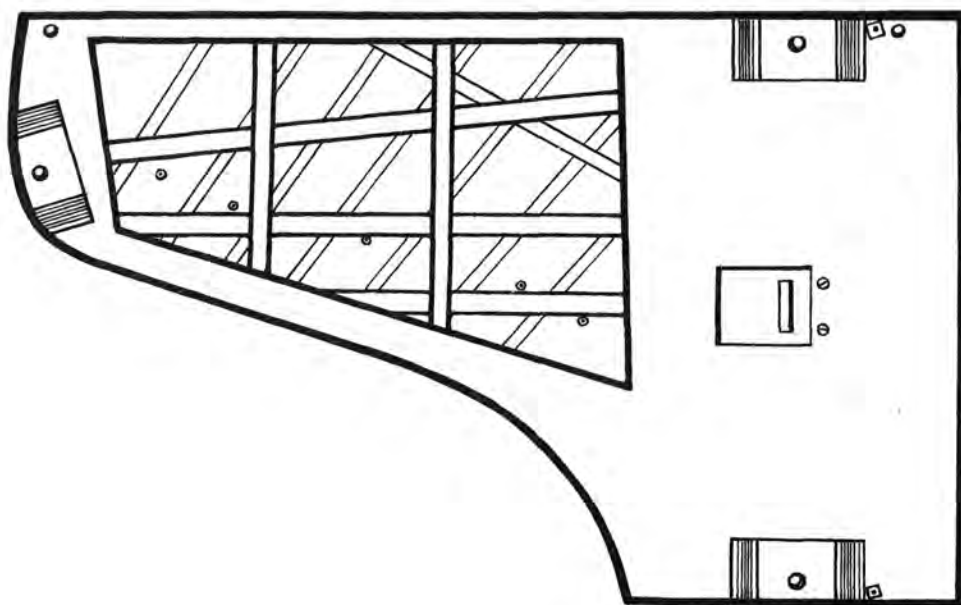

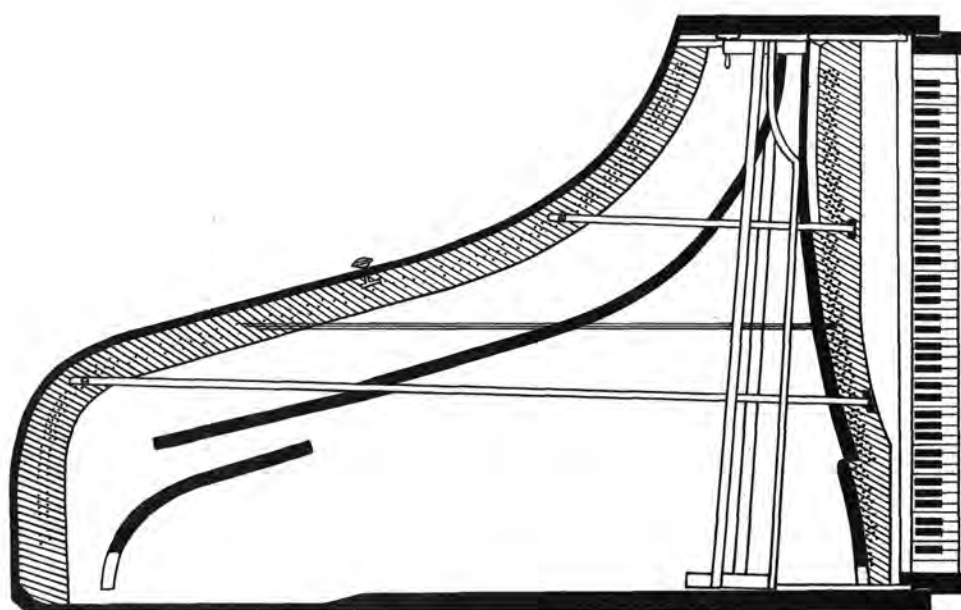
26

243

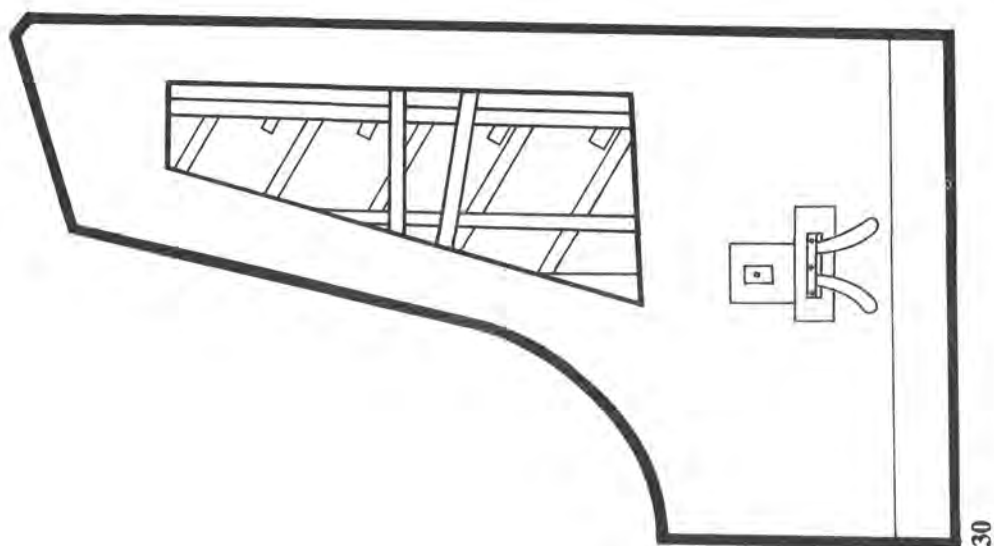

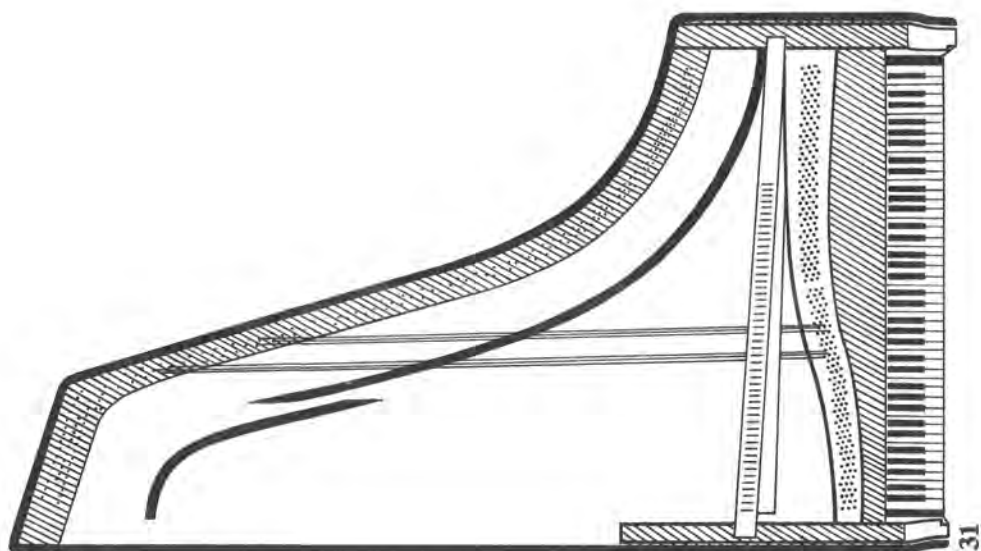
28

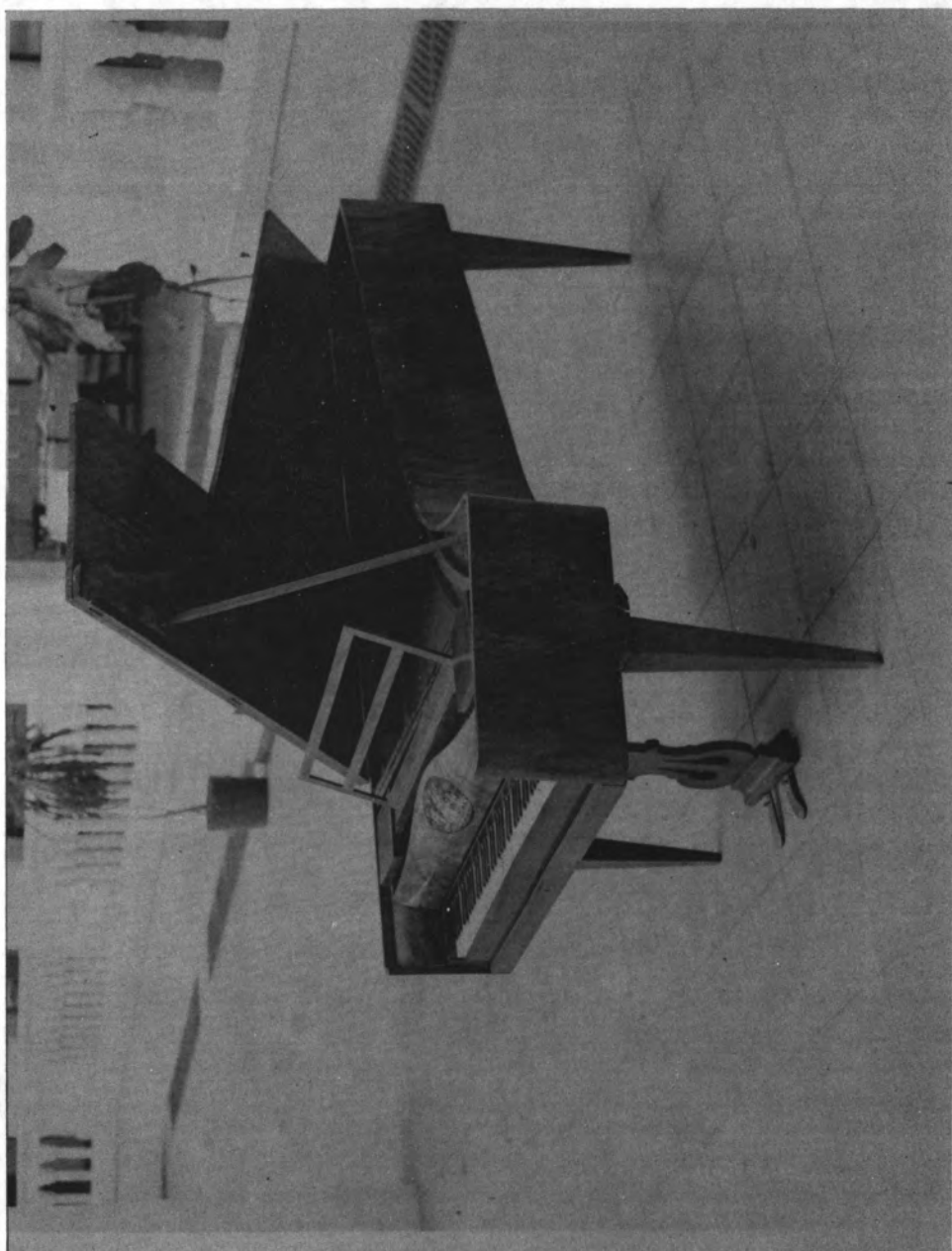
29

30

31

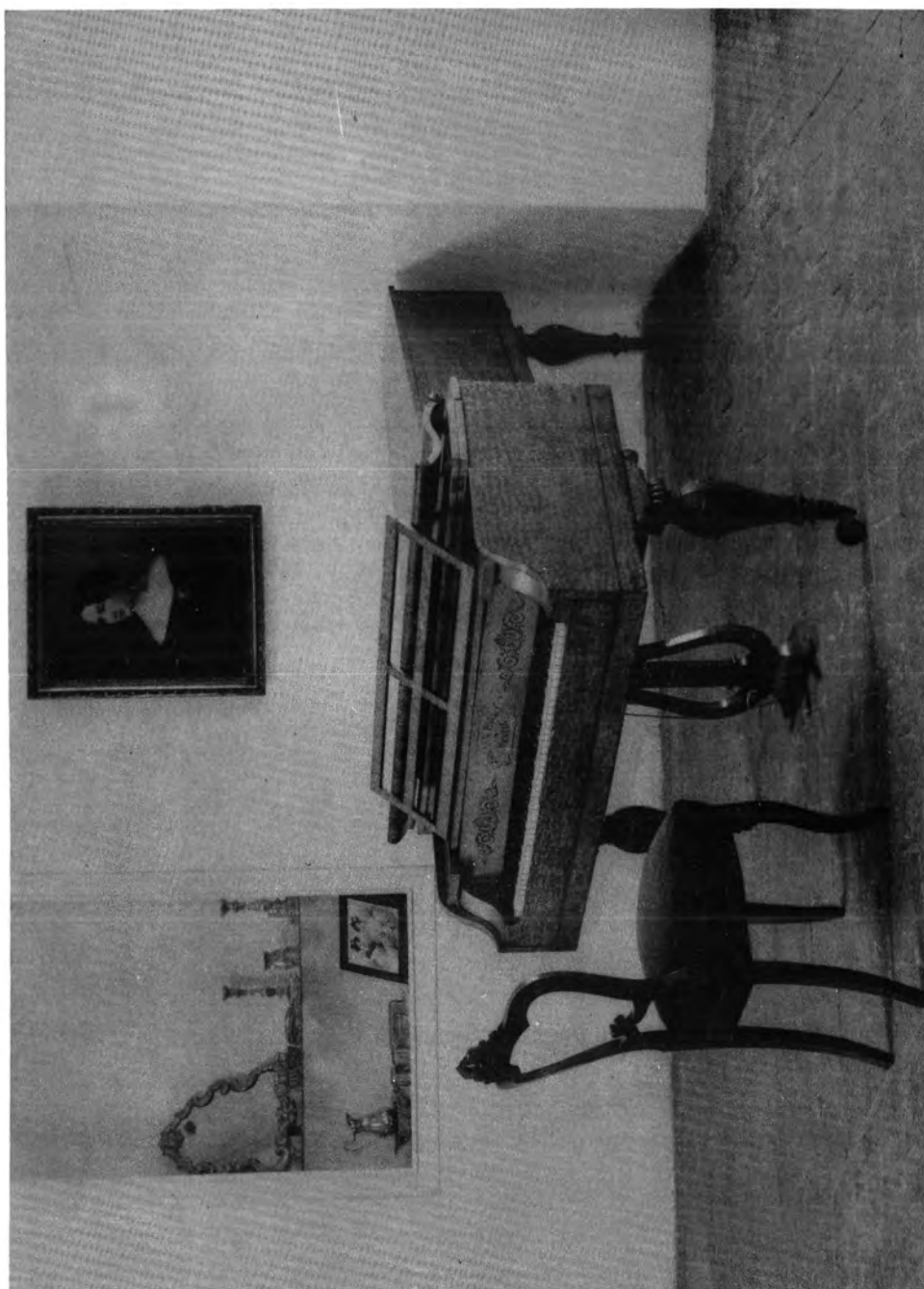
34

35

36

38

39

251

40

41

42

43

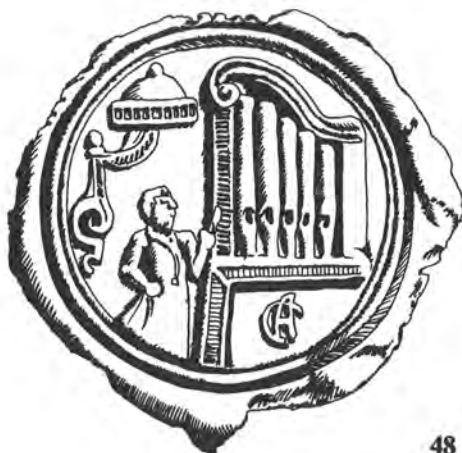
44

45

46

48

FEHÉR JÁNOS

ZONGORAKÉSZÍTŐ

BUDAPEST,

IV., Deák Ferencz-utca 5. sz.

Zongora-hangolók a leggyorsabban szereltetnek

Javítások a legolcsóbban számíttatnak.

Zongorák kikölcsönzésre folyton készletben vannak.

JOHANN FEHÉR

KLAVIERMACHER

BUDAPEST,

IV., Franz Deák-gasse 5

Klavierstimmer werden auf das Schnellste besorgt.

Reparaturen werden auf das Billigste berechnet.

Klaviere zum Ausleihen sind stets vorhanden.

49

Arany érem.

Fennáll 1846. óta.

ZONGORÁK és HARMONIUMOK

ujak és átjatszottak

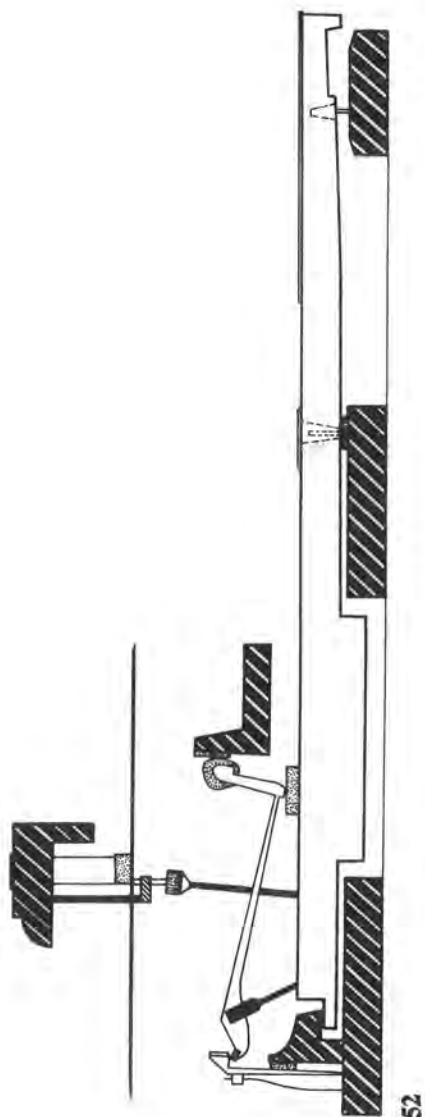
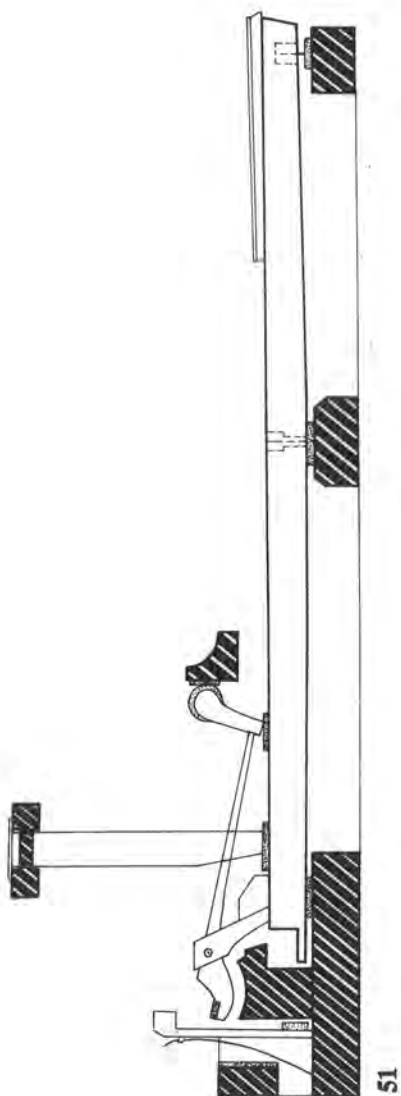
legjobb és legjutányosabban kaphatók

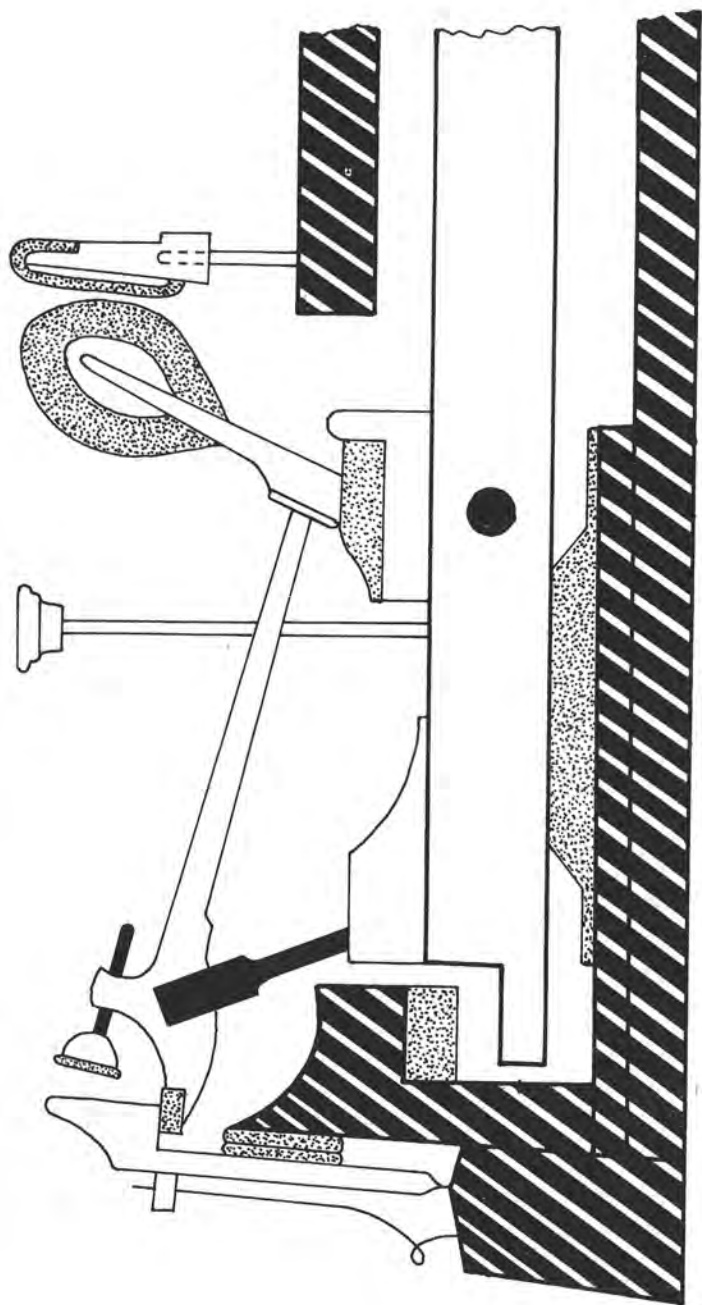
ÉDER ANTAL GYULA

zongora-gyáros és 37 bel- és külföldi zongora-gyár képviselőjénél

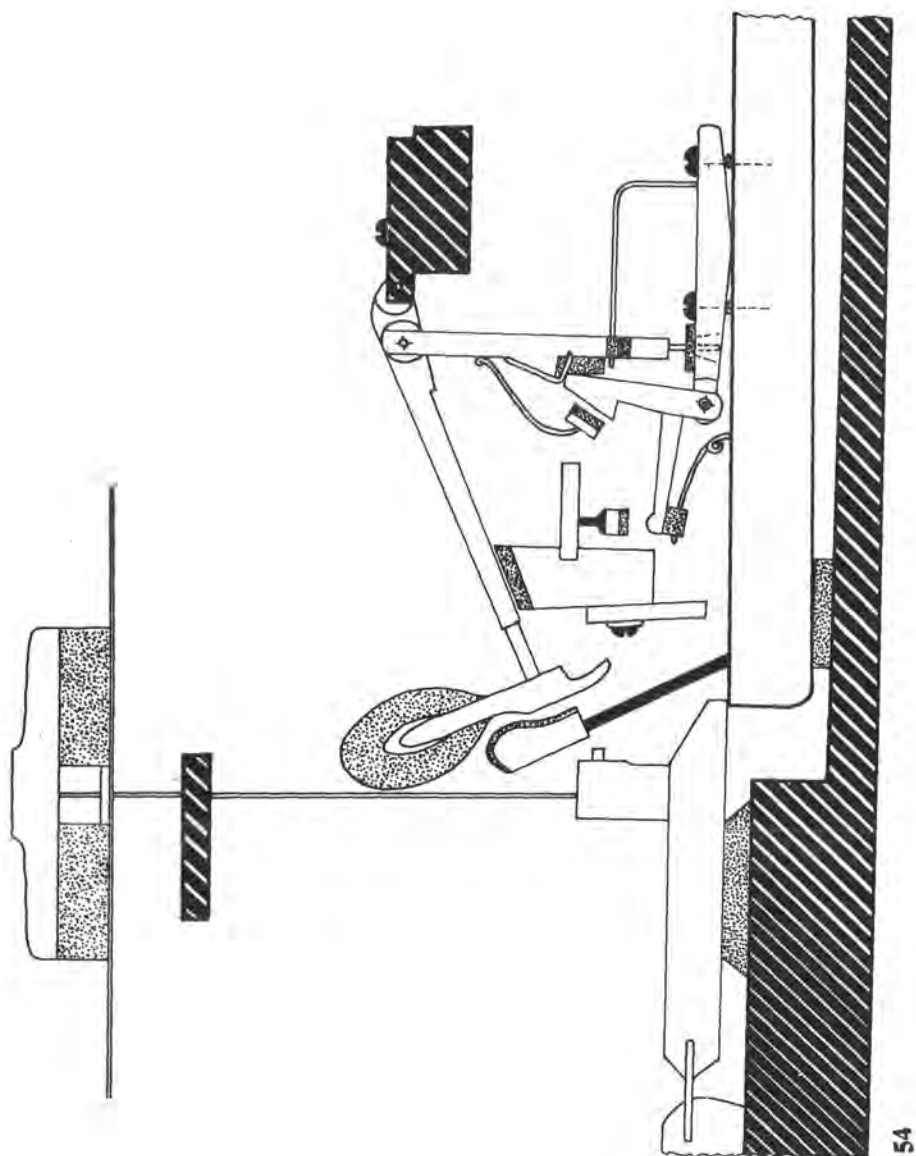
Budapest, IV., Ferenciek-tere 4. sz.

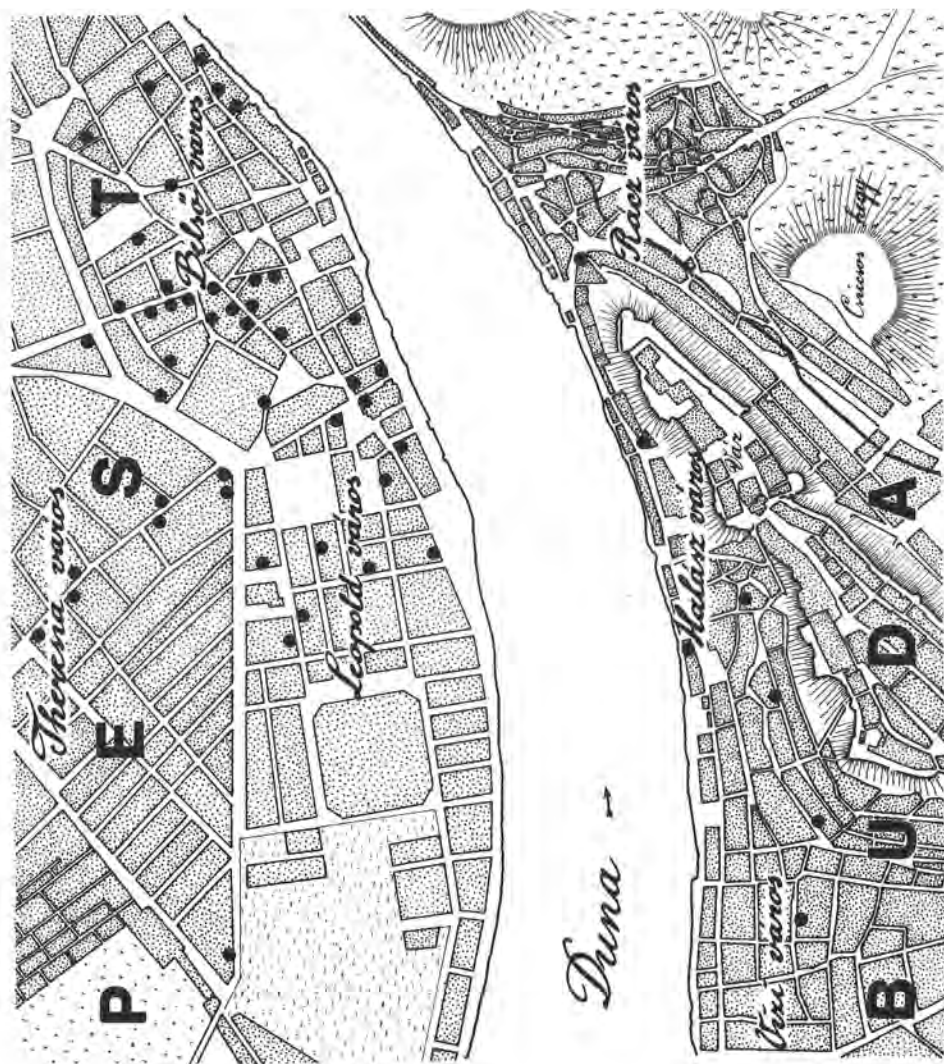
50

53

55

KÖZLEMÉNYEK

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

GÁRDONYI ALBERT (1874–1946)

Budapest székesfőváros főlevéltárnokának irathagyatéka és nyomtatásban megjelent műveinek bibliográfiája

TARTALOM:

1. Gárdonyi Albert életrajza.
2. Gárdonyi Albert irathagyatéka
 - a) Budapest főváros 1. sz. levéltárában, IV.1418/d jelzeten, 6 dobozban.
 - I. Személyi iratok.
 - II. Levelezés (hivatalos levelek és tudományos érdekű magánlevelek).
 - III. Művek:
 1. Budapest története.
 2. Történeti segédtudományok.
 3. Könyv- és nyomdászattörténet.
 4. Egyéb művek.
 - IV. Anyaggyűjtések.
 - V. Előadások.
 - VI. Újságcikkek és egyéb nyomtatványok.
 - b) Kéziratai a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár „Budapest” gyűjteményében.
3. Nyomtatásában megjelent műveinek bibliográfiája (évrendben).

1. GÁRDONYI ALBERT ÉLETRAJZA.

Született 1874. december 24-én Eperjesen, szepességi német családból: atyja Grün Dániel vasúti raktárnok volt Miskolcon. G. Albert vezetéknévén Gárdonyira kért átváltoztatását 68588/1903 sz. belügyminiszteri rendelettel engedélyezték. Középiskoláit Miskolcon végezte, majd utána a papi pályára lépett s hittudományi tanulmányokat folytatott a bécsi egyetemen. Ez a pálya azonban nem elégítette ki s 1897-ben a budapesti egyetem jog- és államtudományi karára iratkozott be, ahol tanulmányait 1901-ben szabályszerűen befejezte. A jogi tantárgyakkal egyidejűleg oklevéltani és történelmi tanulmányokat is folytatott s 1907. október 26-án a budapesti egyetemen oklevéltanból és történelemből bölcsészettudományi doktori oklevelet szerzett. 1899–1904-ig a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában volt alkalmazva s a gazdag levéltár behatódott oklevéltani és történelmi tanulmányokra buzdította. 1900-ban a budapesti egyetemen oklevéltani pályadíjat nyert s több dolgozatot közölt a Turul, a Magyar Könyvszemle, a Századok, az Ethnográfia és a Numizmatikai Közöny című folyóiratokban. 1904. március 28-án